

L $\frac{91-5}{3}$

CEĻI

RAKSTU KRĀJUMS

XVIII

Folklorā Lingvistika
Literātūra

Veltījums
Kārlim Draviņam
astoņdesmit piektajā dzimšanas dienā
1986. gada 30. decembrī

ASV

1989

Ramave

B₁L

1913

W. J. L. F. P.

1913

W. J. L. F. P.

1913

W. J. L. F. P.

W. J. L. F. P.

1913

W. J. L. F. P.

L $\frac{91-5}{3}$

dūl. L
4

CEĻI

RAKSTU KRĀJUMS

XVIII

Folklorā Lingvistika
Literātūra

Veltījums
Kārlim Draviņam
astoņdesmit piektajā dzimšanas dienā
1986. gada 30. decembrī

ASV

1989

Ramave

188

Rediģējis Benjamiņš Jēgers

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~95-7974~~
0303029944

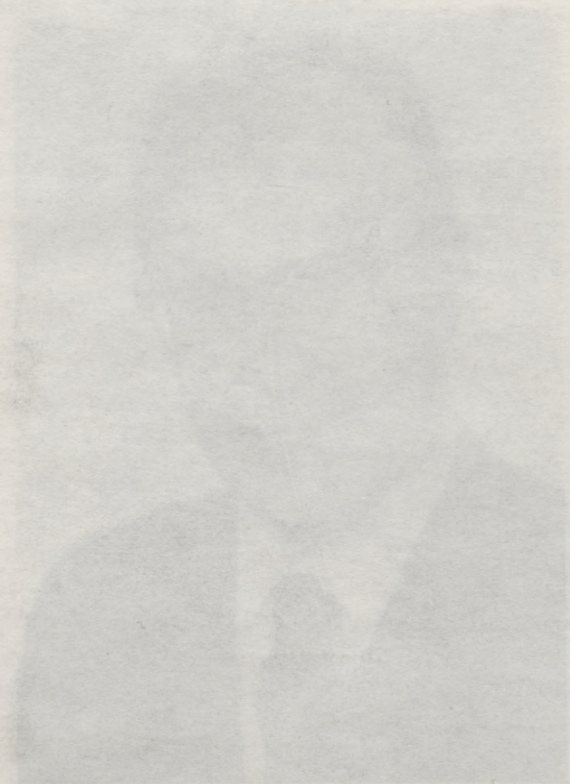
1989

V2A

BRUNISVE



KĀRLIS DRAVIŅŠ



EDWARD BIRCH

PRIEKŠVĀRDI

1986. gada 30. decembrī ramavietis Kārlis Draviņš pār-
kāpa 85. mūža gada sliekšni, reizē atskatīdamies uz vairāk
nekā 50 gadu ilgu zinātnieka darbu.

Draviņa dzīve un darbs var noderēt par paraugu gados
jaunākiem ramaviešiem un citiem latvisko gara zinātņu ko-
pējiem. Tāpēc par Draviņa veikumu sakāmi kādī vārdi.

Draviņš 1938. g. beidza Latvijas Universitātes baltu
filoloģijas nodaļu un tika atstāts zinātniskam darbam uni-
versitātē. 1940. gadā viņš devās uz Tartu (Tērbatas) uni-
versitāti par latviešu valodas lektoru. Tur palika līdz
1944. gadam. Starplaikā (1942. g.) nolika doktora pārbaudī-
jumus Latvijas Universitātē. Trimdu vada Lundā (Zviedri-
jā), kur ilgus gadus strādā turienes universitātes Slavu
institūtā.

Jau pirmajā studiju gadā Draviņš iepazīstas ar toreizē-
jiem baltu filoloģijas studentiem Alvilu Augstkalnu (sīkā-
kas ziņas par viņu šinī *Ceļu* krājumā sniedz Draviņa dzīves
biedre Velta Rūķe-Draviņa), Jāni Bičoli (vēlāk plaši pa-
zīstamo literātūrvēsturnieku un folkloristu) un Jāni Frei-
mani (folkloristu). Kopā ar viņiem un citiem Draviņš 1929.
gada 1. martā paraksta Latvijas Universitātes filoloģijas
un filozofijas studentu Ramaves (tagad Akadēmiskās organi-
zācijas Ramave) dibināšanas aktu. Kopš tā laika Draviņš
vienmēr augstu cienījis draudzību, vienmēr centies pēc
iespējami labākiem sasniegumiem, kā arī pats nepārtraukti
darbojies, tā īstenodams Ramaves sauksmi: Draudzība, cen-
tieni, darbs!

Pieminams, ka Draviņš rediģējis arī krājumu *Ramave 40
gados, 1929—1969* (1971. g.).

Sākumā Draviņu saista mūsu jaunākā rakstniecība. Tai
viņš veltījis savus pirmos zinātniskos rakstus, piem., par
atskaņām latviešu dzejā *Ceļu* 3. (1933. g.) un 4. (1934.
g.) krājumā. Rakstījis viņš arī par Kārli Krūzu L. Bērziņa
rediģētās *Latviešu literātūras vēstures* 5. sējumā (1936.
g.).

Bet Tartū Draviņam rodas retā iespēja iegūt daudz jaunu ziņu par Jāni Reiteru (17. gs. latviešu mācītāju un ārstu un bijušo Tartu universitātes studentu) un Juri Manceli (1632. g. dibinātās Tartu universitātes sākuma gadu rektoru un ievērojamo latviešu valodas kopēju), kā arī atrast vecāko līdz šim zināmo latviešu ābeci.

Vēl vairāk Draviņš mūsu vecajos rakstos iedziļinās trimdā Zviedrijā. Gadiem ejot, viņš top par mūsu t. s. veclatviešu rakstu labāko pazinēju. Tāpēc nav jābrīnās, ka tieši viņam uztic laist klajā Elgera ap 1640. g. manuskriptā veikto evaņģeliju un epistulu tulkojumu latviešu valodā. Šo uzdevumu Draviņš veic 1961. g. ar tādu rūpību, ka viņam par to piešķir Ziemeļamerikas kultūras fonda prēmiju. 1976. gadā nāk klajā minētajā Elgera darbā atrodamo vārdu Draviņa un Zelmas Ozolas ārkārtīgi rūpīgi sakārtota vārdnīca. Šī vārdnīca ir vienīgais tāda veida un apjoma darbs latviešu valodniecībā vispār. Tikai mazu daļu no savām daudzajām apcerēm par veclatviešu rakstiem un autoriem Draviņš apkopojis grāmatā *Altlettische Schriften und Verfasser* (1964. g.). Te vēl pieminama Draviņa atrastā pirmā latviešu valodas salīdzināmā vārdnīca *Glossarium Letticum*, ko sarakstījis K. F. Temlers (Christian Friedrich Temler) 1772. g. un kuŗas manuskriptu Draviņš laiž klajā 1971. g.

Draviņš bez tam ir arī lielisks sava dzimtā Stendes novada pazinējs. Par to liecina viņa kopā ar Veltu Rūķi klajā laistais Stendes tāmnieku izlokšnes apraksts (1955.-1962. g.), kas ar savām vairāk nekā 360 lpp. vēl vienmēr ir plašākais un sīkākais kādas latviešu izlokšnes apraksts. Labā Stendes un citu Kurzemes apgabalu pazišana ļāvusi Draviņam izskaidrot daudzu šo novadu vietvārdu cilmi serijā, kas daudzos turpinājumos parādās žurnālā *Scando-Slavica* jau kopš 1968. g. Bet Draviņa zināšanas par Stendes novadu neaprobežojas tikai ar valodu vien. Par to ikviens var pārliccināties, lasot šinī *Ceļu* krājumā ievietoto Draviņa apceri *Stendes novada folklorā*, ko viņš laipni atļāvis iespiest no manuskriptā pabeigtās grāmatas par Stendes novadu vispār.

Nav še iespējams pieminēt, kur nu vēl iztīrāt visus Draviņa rakstus par veclatviešu literātūru un citām latvisko zinātņu nozarēm.

Bet Draviņam ir vēl citi lieli nopelni latvisko zinātņu druvā. Tā viņš trimdā visu laiku bijis Ramaves apgāda vadītājs. Nav šaubu, ka tikai pateicoties viņa rūpēm trim-

dā varējuši nākt klajā *Ceļu* 8 krājumi (X-XVII), kas piedzinas dzimtenē izdotajiem 9 krājumiem. Draviņš *Ceļu* trimdas krājumus ne tikai rediģējis, bet arī sagādājis to izdošanai nepieciešamos līdzekļus, pārraudzījis to iespiešanu un veicis arī visus ar to izplatīšanu saistītos darbus.

Draviņš bez tam allaž rosinājis arī citus pētīt un it sevišķi jaunākiem un zinātnieka gaitas sākējiem, piem., šo rindu rakstītājam, devis iespēju rakstus laist klajā viņa arīdzan rediģētajās Lundas Slavu institūta seriņās un it sevišķi *Ceļos*.

Visu to ievērojot, Prof. Annas Ābeles piemiņas fonds 1982. g. Draviņam piešķīra goda balvu par lielo darbu mūsu valodas un rakstniecības pētīšanā.

Kā mazu atzinības un pateicības zīmi par nerimtīgo darbību latvisko zinātņu laukā Ramave šo *Ceļu* krājumu, kas dažādu, lielākoties tehnisku apstākļu dēļ nāk klajā tikai tagad, veltī dižajam stendeniekam, literātūrzinātniekam, valodniekam un folkloristam

Kārlim Draviņam

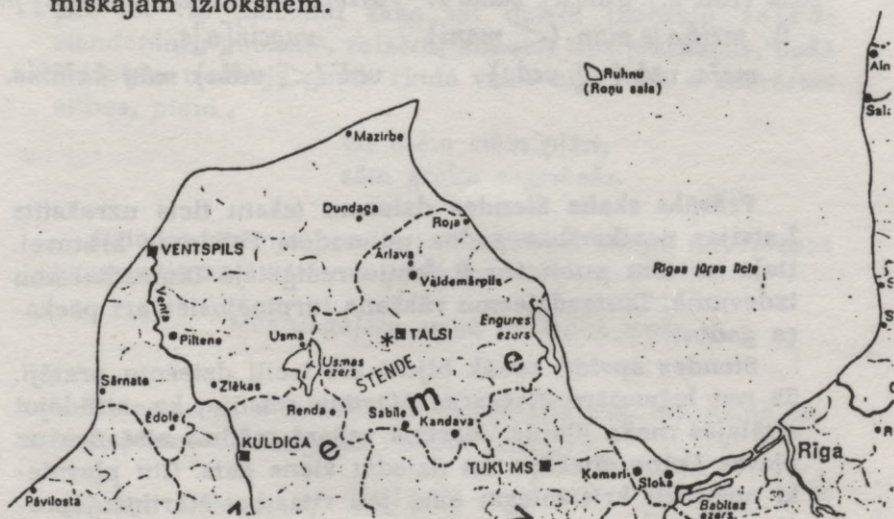
un novēl viņam visu labu turpmākajās dzīves un darba gaitās.

Red.

KĀRLIS DRAVIŅŠ

STENDES NOVADA FOKLORA*

1. Zemāk sniegtās ziņas attiecas uz 19. gadsimtu un 20. gadsimta pirmo pusi. Stendes pagasts ar tuvāko apkārtni aizņēma Ziemeļkurzemes austrumu daļu dienvidos no Talsiem. Valodas ziņā Stendes novads pieder pie t.s. vieglākajām izloksnēm.



2. Salīdzinot ar citiem Latvijas apvidiem, Stende nevarēja lepoties ar lielu tautasdziesmu bagātību. Kr. Barona rokās bija nonākušas kādas 160 Stendē savāktas dziesmas. Tās bija uzrakstījis Andrejs Hermansons (35) un Arrāju Kārlis (125 dziesmas). Kādus dziesmu tekstus savā laikā bija pierakstījis arī K. Mīlenbachs, vākdams izloksņu materiālus; dažus no tiem iespiedis J. Endzelīns savā grāmatā „Lettisches Lesebuch”:

*Šī apcere ir nedaudz pārveidota nodaļa no autora plašās (vēl npublicētās) monografijas par Stendes novadu.

7) Āus Stenden. Nr. 1 nāch M.

1. taisat dūrs (für duris) Jān[a] nakt[i] līgadam (für
līdz (< līdz) galam! līguodami)
Jān[a] bērn[i] nuosahs[i], a[r] basam kājiņam.
- Jān[a] bērr[i] gāl' (< gaļu) ar mazim ratiņim (instr. pl.);
pras[a]; cikst ratiņ[i], rdud meitiņ[a].
ku[r] mēs gāl' dabas (für da- 3. lāun[i] lāud[i]s, lāun[a]
bāsim)? dien[a]
vilks kazin[u] apeid[i]s (ei stam[a] mān (< mani) le-
aus ē) jina;
paša (loc. s.) Jān[a] vakara. dieviš (< dieviņš) jēm[a] pie
2. meit[a]s mān (< mani) ruociņ[a]s,
meža vēd (< veda) vēd (< veda) māņ kalniņa. ¹

Prāvāks skaits Stendes dziesmu tekstu ticis uzrakstīts Latvijas neatkarības gados un nodots Folkloras krātuvei. Daļa no tām publicēta P. Šmita rediģētajā Tautasdziesmu izdevumā. Tautasdziesmu vākšana turpinājusies arī pēckara gados.

Stendes apvidū senāk bijuši arī izcili dziesmu pratēji. Tā par leģendāro Pļavsargu Mārtiņu stāstīja, ka, strādājot attāļajās meža pļavās, Mārtiņš vakarā mēdzis atsēties uz pļavas šķūņa sliekšņa un dziedāt viens pats. Citi pļavnieki noguruši krīt miegā; aust jau rīts, bet Mārtiņš joprojām sēž uz sliekšņa un dzied... Nevienam toreiz nebija ienācis prātā kaut ko no Mārtiņa lielās dziesmu bagātības uzrakstīt. Visai ticams, ka Mārtiņš, toreiz jau vecāks gados, arī pats bijis dziesmu sacerētājs.

Par vēl kādiem citiem tādiem dziesmu pratējiem Stendes pagastā vēlāk nav izdevies nekā saklaušināt.

Divās nozarēs 19. gadsimtenī Stendē tautasdziesmas tomēr dominējušas: apdziedāšanās un Jāņu (līgošanas) dziesmas. Tās cik necik kuplākā skaitā bija arī vēl saglabājušās līdz šī gadsimteņa vidum. Tam savs pamats: tās dzied lielākā pulkā, kur dziedātāji mainās (uzsāk dziedāt tas, kas atceras vēl kādu dziesmu), specifiskie sacensības apstākļi spiež piepūlēt atmiņu. Pie tam apdziedāšanās notiek

kādā senā meldijā, kas nosaka dziesmu izvēli un arī no jauna improvizējamo dziesmu pantu formu. To pašu var sacīt par aplīgošanu.

Dažas Stendes tautasdziesmas var būt ļoti vecas, kā rāda tajās pieminētie senie un tagad izzudušie objekti (piem., ledus pieši, augstie žogi, caunu cepures, vara bungas, pūrs, kas ielikts tinē u.c.), kā arī vecie izloksnes vārdi (piem., *gūrņaties* 'slinkumā gulšņāt, slaistīties', *pilsats* 'pilsēta', *riņdu diŗša* 'darbinieku pērājs muižā klausību laikos').

Stipri vecie ļaudis tautasdziesmas nemēdza dziedāt, bet tikai recītēt. Rūpīgi ieklausoties, varēja secināt, ka vienā un tai pašā tekstā palaikam bija starpība, skatoties pēc tā, vai dziesmu saka vai dzied. Dziesmu teicot stendenieku izloksnē, reizēm, atmetot īsos patskaņus, dažā četrpēdu trochaja panta rindā vairs bija tikai 4 uzsvērtas zilbes, piem.,

viš diē:n siē:n plā:v,
sā:n grei:z sagriēzās.

Dziedot meldija prasīja vairāk teksta zilbju; tad formas pagarināja ar t.s. ritma patskaņiem, piem.:

Mēs uzgājam zirņa (=zirņu) lauku.

Dziesmu ar 2 zilbēm katrā dipodijā (vai, mazākais da-
žās), piemēram augstāk minētā dziesma:

viš diē:n siē:n plā:v,	x̄	x̄	x̄	x̄
sā:n grei:z sagriēzās utt.	x̄	x̄	x̄	x̄

bija ļoti maz, un arī šais dziesmās novērojams, ka teicēji apzinās, ka tās var teikt arī ar 3, pat 4 zilbēm dipodijā, t.i.

vis^u diē:n siēn^u plā:v...
vai visu diē:n siēnu plā:v...
vai vis^u diēn^u siēn^u plāv^u...
vai visu diēn^u siēnu plāv^u...
vai visu diēnu siēnu plāvu...
u. tml.

Ja dziesmu dzied, tad dipodijas otras zilbes vokāli katrā ziņā dzird, bet ceturtais zilbes vokālis var būt,

var arī nebūt, t.i. — panta schēma iegūst šādu veidu:

ẋ	x	ẋ	x	ẋ	x	ẋ	x
ẋ	x	ẋ	x	ẋ	x	ẋ	x

Piem.: a) ...kad pa-cēl^a pūra vāk...

b) ...vārnas gā:l kņubina.

Varianti liecina, ka viens un tas pats vārds var būt gan ar, gan bez galotnes:

mūs Añ·niņ liēlejās...

un Añniņa liēlejās...

Ja dziesmu meldija ir tāda, ka dipodijas trešo zilbi velk gaŗi (tā tas vecajās apdziedāšanās dziesmās), tad šai trešajā zilbē novērojama vai nu intonācijas ierašanās, ja vokālis bijis īss, vai arī intonācijas maiņa. Pēdējā gadījumā, cik iespējams saklausīt, lauztās (^), krītošās (`), sekundāri krītošās (^), stiepti-krītošās (~ :) vai lauzti krītošās (^ :) vietā rodas stiepums, kas stipri atgādina Stendes (un vidus izlokšņu) stiepto intonāciju (~). Cik spēju saklausīt, šis stiepums tomēr ir variabls. Ja zilbi dzied ilgāku brīdi, stiepums ir ļoti skaidrs. Piemēri:

sakot

dziedot

a) Pēterit-s n^obuča
peļķuō akmeniņ...

Pēteri:t-s n^obučā
peļķuō akmeniņ...

b) ...mān mīl Prič-s,
mān mīl Kā:rl-s,
mān mīl liēlais
kaīmiņ Jā:n-s.

...mān mīl Prič-s,
mān mīl Kārl-s
mān mīl liēlais
kaīmiņ Jān-s.

c) kaīmiņ meit-s liēlejās...

kaīmiņ meit-s liēlejās...

d) ...sāūc par sōv līgaviņ.

...sāūc par sōv līgaviņ.

e) tu, puīsit, putras bā:rd...

tu, puīsi:t, putras bārd...

Nupat sacītais vēl reizi pierāda, cik pareizs ir prof. L. Bērziņa norādījums, ² ka tautasdziesmu tekstu pētīšanā jādibinās uz teiktām, nevis dziedātām dziesmām, jo pēdējās vienu otru faktu ietekmējušas mūzikas parādības.

Ir kāds īpašs dziesmu tips, kur ļoti skaidri izrunā visas kāda posma zilbes — tās ir dziesmas, kuŗu vārdi pavalda kādas ritmiskas kustības. Pants:

ļipu ļepu, ļipu ļepu,
rītu brāūkšu Rīga,
paīrīt brāūkšu Jēlgava,
paīrīt brāūkšu Jēlgava

esot bijusi kāda bērnu rotaļu vai „dōpināšanas” (t.i. jādināšanas uz ceļgala) dziesmiņa. Te nemaz nav vārdu nostrupinājumu, gan tikai vokāļu saīsinājumi.

Laikam līdzīga rakstura bērnu dziesmiņa ir:

tiļļu tiļļu, buku buku,
kam tu tēv^u n^obade?
ķip-s ķē:rn n^obade,
ķip lik ciētuma.

Te citās rindās jau reducējumi, bet ļoti skaidra un pilnīga pirmā, varbūt tāpēc, ka, to sastrupinot, iznāktu kaut kas pavisam maz saprotams (jo viensk. vok. vārdam *buks* ir tāpat *buks!*).

Līdzīga rakstura ir vēl dažas citas Stendes dziesmas:

kriku kriku, butelite,
siļdi man^u vēdēriņ!
ja tu man nesīlde,
ta[d] es tev sasītes.

tiļļu tiļļu, buku buku,
kaīmiņamⁱ cūkas zūd,
kaīmiš, cūk^u meklēdamš,
atruō[d] man^u līgaviņ.
šc, kaī-miņ^a? tova cūk.
aduō[d] man^u līgaviņ!

Ļoti skaidru izrunu esmu dzirdējis arī šādā dziesmas pusē, ko veca māmuļa sacīja jokodamās un ritmiskām kustībām vilāja modināmo jaunietai:

guli guli, miēga cūka,
rīta tevi vilinās! (=svilinās!)

(te izloksnē parasto galotni *-as* teicēja pastiepa, izrunājot *-ās*). Katru zilbi pavadīja viena rokas kustība vienā virzienā.³

Daktilu dziesmas Stendē nav gadījies uzrakstīt nevienas. Iemesls varētu būt tas, ka Stendē plašāk saglabājušās tikai jau augstāk pieminētās senatnīgās apdziedāšanās un tām radniecīgās Jāņu dziesmas un nedaudzās vecās meldijas, bet daktiliskās dziesmas, (citos novados) visvairāk parastas īpašu rituālo izdarību un kustību dziesmu grupās, ar laiku aizmirsušās.

Daudzas no tām tautasdziesmām, ko dziedāja jaunā paaudze Stendes novadā pēc Pirmā pasaules kara, bija ienākušas no grāmatām un skolām. Tā, piem., senākos laikos nepazīna tādas dziesmas, ko trīsdesmitajos gados arī Stendē dziedāja visās malās, kā „Tumša nakte, zaļa zāle”, „Rozēm kaisu istabiņu” vai „Trīs priedītes siliņā” u.v.c.

Dažādu iemeslu dēļ Stendes novadā 20. gadsimtā nekādas īsti lielas tautasdziesmu bagātības nebija konstatējamas. Par to, kas veicinājis veco tautasdziesmu izzušanu, rakstīts daudz. Jāpatur tomēr vērā, ka dažādos Latvijas apgabalos apstākļi nav bijuši vienādi. Senāku laiku liecību ir maz vai pat pilnīgi trūkst, tā ka daudzi spriedumi šīnī problēmu laukā (arī par Stendi) paliek vairāk vai mazāk patīcamu hipotežu līmenī.

Liela nozīme var būt bijusi Stendes novada pāriešanai luterāņu konfesijā. Kā labi zināms, protestantismā 16. un sekojošos gadsimtos izpaudās stingri ortodoksas tendences, stipri naidīgas katoļu baznīcai un reizē arī noraidīgas pret vecā pagānisma garā iekrāsoto tautas dzeju. Pēc lielā mēra 18. gs. sākumā ļaužu bija palicis ļoti maz; visai izretinātas būs bijušas veco ļaužu, īsto folkloras bagātību glabātāju, rindas. Ne bez nozīmes būs bijis arī tas, ka sen jau miltus nav maluši mājās, bet dzirnavās, tāpat, ka labību izmīdījuši ar zirgiem, nevis kūlušī ar spriguljiem — tātad neizkopās ne malēju, ne kūlēju dziesmas.

Par 19. gs. ir jau drošas liecības, ka tad ļaudis bija pārņēmis dziļi reliģiozs, stipri pietisks gars. Dziedāšanu vai svilpošanu svētdienu priekšpusdienā, dievvārdu (vai pātaru) laikā, skarbi nosodījuši, bet dziedāšana arī pat dažādu darbu laikā daudziem šķitusi nevēlama, ja arī ne tāda, ka Dievam tieši nepatīktu. Pat vēl ap kādu 1910. g.

vecāki ļaudis stingri pārmeta jauniešiem, ja viņi uzdziedāja kādu dziesmu no rīta, sakot, piem.: „Kas tā dziēd no rīta! Gān tu dabūsi brēkt (= raudāt) pēcāk!"; „Ko tā vaikstās (= klaigā, bļāustās) no rīta!" u.tml. Tāpat nosodīja jauniešu svilpošanu, īpaši rīta pusē. Nācās dzirdēt pārmetumus, piem.: „Ko tu švilpo (= svilpo) kā sūņpuisis!", pat norādījumus, ka tas, kas svilpo, sauc šurp velnu.

Visas garīgās ceremonijas (kāzās, kristībās, iesvētībās, bērēs) notika dziļi nopietnā luterāņu garā, taču tātis pēc dievvārdiem savā reizē tika daudz dziedāts, atskaitot bēres. (Tomēr vēl ap kādu 1890. gadu Stendes vecās Ģibuļu saimnieces bērēs esot apdziedājušies „veselu dienu". Nav īsti nosakāms, cik gaŗa šī „diena" bijusi, bet jādomā, ka savas stundas 4 - 5 vismaz, kas liek izdziedāto dziesmu daudzumu vērtēt uz kādiem 300 - 500.)

Lielākās dziedātājas parasti bija meitenes ganos, bet jaunākā paaudze, kas bija gājusi skolā, jau cienīja sentimentālas ziņģes. Sākās arī plašāka literātūras lasīšana, un notika pakāpeniska gaumes maiņa. Vecie laiki bija aizgājuši.

Mazus bērņus glabājot (= pieskatot), tika daudz dziedāts un recitēts, gan pašam bērņglabim savu laiku kavējot, gan mazuli ucinot vai iežūžojot miegā. Daudzas no šīm dziesmiņām bija pavisam nedaudzu toņu intervallā; ciktāl sniedzas novērojumi, tās bija arī tīri latviskas, piem.: Aīju, aīju, aījaja!, Čuču, čuču, mazaīs bērņs! (= bērņs), Čuču, čuču, kuņkulēņ! Daudzkārt nācās novērot, ka auklētāja no kādas dziesmiņas teksta dzied vai saka ne visu to, bet tikai iesākumu, ko tad atkārtu lāgu lāgiem. Šķita, ka pašas aukles dažam tekstam zināja tikai šos pirmos vārdus, ne vairāk, piem.: Čīčīņ, pupīņ, kanīņ (= bufkanīņ?), kālīņ...

Atzīmējams, ka vēlāk ļoti populārā ieaijāšanas dziesma Aījā žūžu, lāča bērņi! kļuva pazīstama tikai ap kādu 1912. g.: Ieva Draviņa (dzim. ap 1880.g.) to bija iemācījusi Rendas skolā, dziedot turienes skolotāja vadītā korī.

Daudzas šāda rakstura dziesmiņas vai teksti tika dziedāti vai teikti, bērņnu mudinot uz kādām kustībām vai izdarībām, ucinot viņu klēpī u. tml., savā reizē skaitot arī kādu vecu tautasdziesmu pantus, piem., (turot mazo uz ceļgaliem un viņa rociņas kustinot līdz panta ritmam):

Tēs mūs, māt mūs,
Viš m̄az bē:n (= bērni) mūs,
Dižā meit, tā nau mūs:
Tuo a·dēu c'èmpuīšām!

Tamlīdzīgi rīkojās, skaitot kādu citu dziesmiņu:

Tīllu, tīllu, buku, buku,
Kām tu tē:u n^obade (= nobadīji)!
Ķīps ķē:rn n^obade,
Ķīp lik ciētuma (salīdz. augstāk).

„Čep, čep 'kuku:l, brāūksim 'bālās (= bāliņos?)” mēdza teikt, bērna plaukstiņas plikšķinot vienu pret otru. Turot mārīti uz pacelta pirksta, lai tā aizlidotu, parasti sacīja: „Spiñn, spiñn, 'vabuōlit, uz kūr puš m̄an 'brūt (resp. 'brūtgañs)?” Populāra bija bērnu jādināšana uz ceļgaliem, skaitot, piem., „Tā jāj 'kuñgi, tā jāj 'kuñgi...”, tad (palēcienu sparū kāpinot) „tā tiē 'sulaīñ, tā tiē 'sulaīñ...”, beidzot (ar īpaši spēcīgiem palēcieniem) „tā tiē 'gēgēg, 'lopad! 'lopad!”.

Jau kaut cik pieaugušu bērnu aprindās bija pazīstami kādi ātrrunas izteicieni, kurus steigā sakot, retajam nesamežģījās mēle, piem., „zil zāl vadmāl”, „sniēgs sāk snigt!” u.v.c.

Dažādās variācijās bija pazīstami t.s. putniņu jeb skaitāmie pantiņi, visbiežāk lietoti kādās rotaļās brīvā dabā: tie, kurus dzirdēja mūsu pusē, gandrīz visi bija pārņemti no vācu valodas, vārdus, protams, stipri sagrozot, piem., vācu „Anku, dranku, drille, dru, tschetter, faber, fieber, fu...” mūsu izloksnē bija ieguvis šādu veidu: „Añke, drañke, drīlle, drū, četri pāvi, pīve, pū...” Kādam no šiem pantiņiem beigu daļa bija latviska: „Itke, titke, imme motke, ütēn, kātēn, 'puīk! Es bi 'puīk, m̄an bi 'puīk, manām puīkām 'akāl 'puīk!” Skaitāmais pants „Divi zili baluōdiši aizlaīdās uz 'Eñgelañt...” bija, šķiet, kāds lokālizēts teksts.

Bērniem palaikam mācīja arī putnu valodas atdarinājumus, bet tādu nebija daudz. Tā par slokas dziesmu teica, ka tā esot „Svārk, svārk, 'siksn!”; kad vanags gaisā met lokus, tad viņš, pēc vistām skatīdamies, kliezot: „Kū

(=kur) 'vist?'; medņa dziesma esot: „Pi-dip! 'pi-dip! 'pi-dip! — 'čiku, čiku, čiku, čiku!”

20. gs. sākumā un vēlāk pa Jāņiem tika daudz līgots; teksti visumā bija tādi, kādus varēja dzirdēt arī citos apgabalos, piem.: „Pūš, Jānit, vār taū:r” vai „Pa gads-kārt Jānits nāc” u.tml. Jaunākie ļaudis, sākot ar apmēram 1870. un vēlākos gados dzimušiem, bija dziedāšanu mācījušies arī skolā — un tur arī kādu skaitu Jāņu dziesmu tekstu.

Visai vecām vajadzēja būt tām senlaicīgajām Jāņu dziesmām, ar kādām vēl 19. gs., īpašā rituālā apstaigājot māju druvas, aplīgojuši laukus. Pie kāda lauka pienākuši, tā labību dziesmā pieminējuši, piem.:

Līgō, Jāniti!
Kuō mēs laba uzgājām?
Mēs uzgājām Jāņu dārzu,
Līgō, līgō!

Līdzīgi dziedājuši: „Mēs uzgājām rudza (resp. lina, miēža, āūza, pūra (= ziemas kviešu) utt. laūku”.

20. gadsimtā šī lauku aplīgošanas tradīcija bija jau pilnīgi izzudusi.

Arī Stendē varēja novērot, ka pazīstamās aplīgošanās dziesmas tiek pārfrazētas, pielāgojot acumirkļa situācijai, pat sacerētas *ad hoc* gluži no jauna, tekstu piekārtot meldijai. Dažam savā reizē tas izdevās diezgan neveikli.

Apdziedāšanas dziesmu bija liels skaits; parasti tās varēja dzirdēt Jāņos, bet diezgan daudz arī, kad viena gane (retāk gans) izzoboja otru. Veciem tekstiem bieži vien improvizēja jaunas parafrāzes, piem., nopaļājot otru meiču, ka viņai dziesma neskanot, ka viņu neviens puisis negribot, bet pašu dziedātāju mīlot tie un tie — vārdus izvēloties pēc situācijas, piem., „Mān mīl Añš, mān mīl gaŗaīš kaīmīņ Kriš” — u.tml. (salīdz. augstāk!)

20. gs. īstās dziedāšanas tradīcijas turpinātājas un kopējas bija ganu meitenes un meitas. Viņu darbs atļāva vaļas brīžus, viņu dziedāšana netraucēja nevienu ar savu pilnskanīgo skaļumu, drīzāk gan citiem šķīta pievilcīga. Daudzkārt tika skaļi dziedāts, lai dzidro meldiju varētu

citi dzirdēt, tā māju un arī kaimiņu ļaudis. Dziedot ganam laiks pagāja ātrāk, dienas gaitas nebija pārāk vienmuļas. Daudzām jaunavām bija daiļas balsis, un par dažu tādu teica, ka viņa dziedot un trallinot kā lakstīgala.

Ap 1900.-1914. g. bija visai populāras kļuvušas dažādas gaŗākas dziesmas. Kādu daļu no tām mūsu puses ļaudis bija iemācījušies dziedāšanas stundās skolā, piem.: „Cig eŗērs rāms un putni klusu”, arī „Viŗ ir jaũks vasara, kad mēs ejām klajuma” u.tml. Lielāks skaits bija tādu, kas bija ieviesušās no dažādām iespiestām ziņģu grāmatiņām: tādas bija pērkamas tirgos un dažādos veikalos par lētu cenu — par dažām kapeikām. Bez tam jau kopŗ kāda 1890. g., ja vēl ne agrāk, bija iesākusies mode rakstīt t.s. ziņģu klades. Vēl ap 1910. g. gadījās redzēt, ka viena meiča tās tapināja no otras, lai norakstītu kādas dziesmiņas, kuŗu viņas krājumā vēl nebija.

Ciktāl izdevies šādās dziesmu kladēs ielūkoties, bijis redzams to ļoti nevienādaiss saturs. Blakus tautasdziesmām, kas, bez šaubām, nāca no kāda iespiesta krājuma, piem.: „Caur sudraba birzi bridu”, tur bija arī pa kādai dejas dziesmai, arī pavisam gaudulīgas mīlestības romances un zemas kvalitātes pantojumi. Blakus Veidenbauma vai Poruka dzejoļiem tur varēja lasīt milzīgi gaŗo ziņģi par bāreni Antoniju, kādas mednieku, jūrnieku vai dzērāju dziesmas u.tml. Bija arī pa kareivju dziesmai, kas, droŗi vien, bija tulkojumi no krievu valodas.

Cik gadījās redzēt, nevienā ziņģu kladē nebija ierakstītas obscēnās dziesmas.

Nācās konstatēt, ka šādu dziesmiņu rakstīšanu kladēs stipri sekmēja tīrs kolekcionēšanas priekss. Tā kādai mūsu pagasta meičai bija bieza dziesmu burtnīca, un viņa it leŗni sacīja, ka it visām vairāk nekā 120 ziņģēm viņa zīnot meldijas.

Nav ziņu, bet var domāt, ka ar revolūcionāru dziesmu ierakstīšanu kladēs mūsu meičas būs bijušas piesardzīgas, tāpat ar izsmiekla dziesmām par mācītājiem un baznīcām.

Pēcs Stendes studenta Friča Ābeles sniegtām ziņām bijis vēl kāds sacerējums, kuŗu reižu reižem dzirdēja recitējam, bet kuŗa autors nebija vairs zināms; tas varēja būt radies vēl tikai 19. gs. beigās. Tāds bija t.s. māju pants; tanī kādreizējie Stendes meŗsargmāju nosaukumi vai arī kādiem tiem apmēram līdzīgi vārdi bija sarindoti tādā nozīmju se-

cībā, ka izveidojās it kā mazs stāstiņš. Ap gadsimtu maiņu mežsargu mājas Stendē bija: Aizpuri, Kalniņi, Bīržiņi, Dumpīši, Priediņi, Muldas, Kukuļi, Ozoliņi, Dubeni, Puļķīši, Šūlas, Seski un Bulli; pats sakāmais pants bija:

A'z pūr uz ka'l:n bīrze a' duņp
n'ocērt priē:d, ustaīs mu'l:d,
i'eliēk kuku:l iēkša,
uzliēk uōza:l dubę:n vīrsu,
a' puļķ a'zpuļķe, a' šū:l a'zšui,
p'icliēk sęsk pa' sâ:rg,
la bu'l:ls neapgāž.

No teksta redzams, ka jaunākos laikos Muldu vārds sa-prasts tieši abras resp. abriņas nozīmē.

Senāk Stendē bijis pazīstams arī kāds cits, tāpat nezi-nāma autora sacerēts teksts, kuŗā apdziedāti pagasta me-žainā gala saimnieki:

Čupads bieži tiesām raujās,
Mistars mājas sievām kaujās,
Jaunais Ūķnieks kaļ un vilē,
Vecais — koka traukus stīpē,
Sliņķis dūšīgs malkas cirtējs,
ziemā zaķiem cilpu licējs,
Būtīltam bij' liela vaļa:
ik dieniņas zvejojot gāja...

Tekstam bijis vēl kāds turpinājums.

Piebilstams, ka Vecais ir Vecūķnieku, bet Jaunais — Jaunūķnieku saimnieks.

Stendē bija labi pazīstams vēl kāds cits nezināma auto-ra sacerējums, kas bija radies klaušu laiku apstākļos. Tā bija ziņģe par to, ka muižas spirta vātis tiek vestas uz Rīgu un ka, ceļā Odres mežā apstājoties, no tām notecina daļu satura, attiecīgo kaut cik piepildīto trauku (leģeni) noglabā mežā, atceļā izvāc un ved uz savām mājām. Spriežot pēc ceļu virziena, meža rajonu dislokācijas un pašas ziņģes izplatības, šķiet, ka tā sacerēta kaut kur Talsu ap-kārtņē.

Kad es uz Rī:g ār vāti brāūc,
Es Uōdres meža apstājuōs...

Ja kaut kur bija sapulcējušies jaunieši, tur bieži vien tika iets rotaļās. Daudzas no tām bija ar dziedāšanu, dažas ar pavisam vienkāršu tekstu, piem., „Skābi gūrķi, skābi gūrķi, zaļi pētersili”, „Pāvils mums nav mājās” u.tml. No rotaļām, kur visi dalībnieki gāja lokā dziedādami, laikā ap 1908.-1914. g. dažas bija ļoti populāras, piem., „Kumeliņi, kumeliņi, tu man kaūnu padarij”.

Rinda rotaļu dziesmu bija kaut kādu vācu tekstu lokālizējumi, piem., „Mēs ejam, mēs ejam caur Pēterburgas tiltu” (ar variantu: „pa kalniem un pa lejām”), tāpat „Viens kungs pa vārtiem iejāja un satiek vienu ganu meit”, „Es esmu nabags muzikants, un tādu vēl ir daudz”, „Zaļā dārzā biju es”, „Dadži aug, dadži aug uz tām puīšu galvām” u.c. Daži no šiem lokālizējumiem bija pavisam neveikli un visai kļūdainā valodā.

Lielākas pārmaiņas notika pēc kāda 1920. g., kad jaunieši skolās iepazinās ar dažādām latviskām (savā daļā tieši rotaļām piecارانžētām) loka dziesmām un rotaļiskām izdarībām.

Kaut gan savā reizē dejoja, iztiekot bez mūzikas, tikai pašiem dalībniekiem dziedot, taču īstā dejošana bija, ja spēlēja kāds vai kādi mūzikanti. Tomēr daudzkārt arī tādās reizēs, jaunības brašumam laužoties uz āru, līdztekus mūzikai mēdza dziedāt (it īpaši puīši) attiecīgo deju dziesmas. Kā no vecāku ļaužu nostāstiem izrietēja, kopš veciem laikiem modes dejas diezgan strauji sekojušas viena otrai. Tamlīdz bija uzradušās un pamazām atkal aizmirsušās šo deju dziesmas.

20. gs. vairs nebija iespējams uzzināt, kādi bijuši pavisam veco deju dziesmu teksti, piem., t.s. krusta dancim, vadžu dancim vai „čigaiņa reītūzām”. Nestāv prātā, ka kādi dziedamie vārdi būtu bijuši anglēzei vai ekusēzei, tāpat šotiņam vai kadriļļai. Dažu 19. gs. deju dziesmiņu vārdus izdevies pierakstīt, piem.:

Ak tu, vēcais īrlauniēks,
Tovu smuku spēlešēn,
Divi žīdi, rešnā Trī:n,
Tovu smuku dañcašēn!

Kāda 20. gs. dejai, kuŗā mainījās lēnāki un straujāki tempi, dziesmas vārdi bija:

La tig stāu, la tig stāu
Steñdeniēku vęcas meits!
Gān at-nāks, gān pa-jeñs
Talseniēku vęci ži:d!

Bija kāda deja, kuŗas dinamiskie soļi zināmās taktis tika apstādināti, to pavadīja dziedot:

Pabrāuc gabāl, pabrāuc gabāl,
'ekrit grāve, štop!

Daŗas danču dziesmas bija diezgan nepieklājīgas, piem., par sievas māti ar likām kājām, kas, septiņus gadus ellē gulējusi, nu tikai nāk uz mājām u.v.c.; kādai vecāku laiku dejai teksts bija ar tendenci uz divdomību:

Rā:d, rā:d, vęcais tęs,
Ku tas ceļš p'e meitām iēt!
— Gār tiēm zīrņim, gār tām pupām,
Gār sī-kajim krūmiņim!

Kādas ap 1912. g. pazīstamas dejas dziesmas vēl bija, piem., „Maz maz meitņ kuņģim diēn, nevār kuņģus apdiē-ņēt”; „Gaīlits saka uz vi-stiņ, kūr mēs š'onakt gulesim”; „La tig ripa, la tig ripa siēvas tēva rubuļi!”; „Kīsis brāūca pa ę-zęru rakstętāmi kamanām”; „Visas priēk ūn laīmes diēnas aīziēt vēja ātruma”; „Leksim bedre, leksim bedre, redzes, kas mūs āra vilks!” u.v.c.

Īsta jaunu puīšu dejas dziesma bija „Es jaūns puīka, mana liēlas bę:ds: kriēvuōs jaiēt, brūtes mām žēl”. Aken-špicam bija vārdi (stendenieku versijā): „Trād rīd akēn-špič, padañca a vecuō (arī — gaŗuō, jaūnuō utt., skato-ties pęc situācijas) Prič! Meitņ ta ka spuōliņ griēžās, nezln, kā tiē dārbiņ sviēžās”. Ap kādu 1912. g. nebija vēl aizmirsti t.s. kreicpolkas vārdi: „Skruōdeļs seiŗ uz aku, lāpa sovu praku, smukā meitņ gaŗām iēt, męta tuō ar lupa-tim”. Kādu dziesmu dziedāja arī, dejojot t.s. „puķiti pa dambi”.

3. Mūsu pusē pazīstamo, īsti veco laiku m i k l u ne-bija, visumā vērtējot, necik daudz. Pieaugušie tās un to atminējumus parasti zināja no galvas; lielāka lauzīšanās vienu vai otru uzminēt bija bērniem. Mīklu uzdevējam, sa-

protams, bija patīkami, ja kāda no tām citiem izrādījās ciets rieksts. Kā redzams no publicētiem mīklu krājumiem, daudzas, kuŗas pazinām mūsu pusē, bijušas plaši izplatītas arī pa citiem Latvijas novadiem, piem., „Auns vēŗša ‘vēderā” (= zeķe un zābaks); „Dzelza ‘ķēve, linu ‘aste” (= adata ar diegu); „Maza maza ‘muciņa, divējāds ‘alutiņš” (= ola) u.d.c. Vēlāk dažas jaunas, neparastas mīklas nāca klāt no kādām skolās vai citām grāmatām, tā no J. Dāvja „Skolas drauga”, ko lietoja tuvējā Stendes Ģibuļu skolā.

No vecajām mīklām dažas bij ar nepieklājīgiem, vienkāršā sarunu valodā tomēr dažkārt dzirdamiem vārdiem, kaut arī atmiņējums varēja būt nevainojams, piem.: „Jo ‘vēlk, jo ‘mīž, jo ‘bāž, jo ‘pīrž — kas tas ‘ir?” Atbilde: pateku baļļa ar aizbāzamo tapu. Kāds skaits mīklu bija ar seksuāla rakstura atmiņējumu; citas bija tādas, ka vedināja kaut ko līdzīgu domāt, bet atbilde bija pavisam ordināra, piem.: „Atmēť ‘viē:n cisk, atmēť ‘uotr cisk, ‘ieliēk spalvai:n ‘vidu” (= jūdź zirgu).

Dažkārt gadījās, ka viens vai otrs pats izgudroja un citiem uzdeva kādu mīklu, reizēm it asprātīgu. Nav zināms, ka kāda no tām būtu izplatījusies plašākā apvidū, t.i., būtu kļuvusi par folkloras mantu.

4. Tādu vietu, ar kuŗām saistītos kādas t e i k a s, Stendes apvidū bija maz, bez tam attiecīgie nostāsti parasti bija pavisam īsi, daudzkārt pasacīti tikai pāris teikumos. Nekādi teiku stāstīšanas vakari nenotika. Tālu pazīstamas bija teikas par Abavmalas Māŗas kammuŗiem un Svētavotu to tuvumā. Māŗas kammuŗi (= kambari) bija kādas alas baltā smilšakmens iezī, Abavas dziļajā lejā, tuvu pie Stepju mājām, Kalešu muižas tuvumā. Tur senāk esot dzīvojušas Svētas meitas, kas svētrītos esot pie alām ārpusē sēdējušas un vēŗpušas. Tad kādreiz Dievs sadusmojies uz Svētajām meitām, uzlaidis pērkona negaisu, kas „izspēris alas”. Pēc tam Svētās meitas pazudušas.

Netālu no Māŗas kammuŗiem bija Svētavots. Pēc veco stendenieku uzskatiem svēts ir tas ūdens, kas tek pret sauli, bet, tā kā Stendes novada virsma noplok Usmas ezera virzienā un tā tek arī pagasta upes un mazākie strauti, šādu „svētu avotu” Stendē nevarēja būt sevišķi daudz. Svētavotā esot mazgājuši slimās acis. Tanī mestī arī nau-das gabali, kas tad ieģrimuši dibena dūņās.

Par zīmīgu vietu turēja Sudrabkalnu pie Muneju muižas, bet nekāda īsta teika par to netika stāstīta. Daži sprieda, ka tur bijusi „Pirmā Stende”, citi, ka tur esot aprakta nauda. Zelts esot noglabāts arī pie Cildīgu tilta.

Par kādu citu apslēptas naudas vietu turēja Ņeiku kalnu (gaŗu senu kāpu netālu no Kaleŗu muiŗas, Ņeiku kroga tuvumā). Senos laikos tur esot aprakta kaŗa kase; pūles to uziet esot bijuŗas veltas. Ņi teika tomēr var nebūt radusies bez pamata, jo kaut kur netālu bijis noslēpts pods ar sudraba naudu, kas uziets ap 1880. g.

Par veco Stendes pili bijis nosapņots, ka tur apglabāta nauda. Tika stāstīts, ka pazemes ejas no vecās pils ejot uz baznīcu, uz rijām un uz Bungu ciemu.

Par event. naudas apslēŗšanas vietu turēja arī Kājcīrti, nelielu meŗgabalu starp Medņiem, Grīvām un Bauvām. Kādreizējais Stūrīŗu (resp. Vēveriņū) mazmājiņņas īpaŗnieks Vilis Kliņķis ap 1902.g. tās ēkas bija pārdevis Stendes muiŗai (Medņū meŗsargmājas ierīkoŗanai); saņemto naudu, vairāk simt rubļu, viņŗ esot Kājcīrtē noslēpis un pēc neliļa laika pats nomiris.

Vairākkārt nācās dzirdēt nostāstu, ko paŗi stāstītāji neturēja par pasaku. Kāda sēņotāja (vai ogotāja) esot meŗā ieraudzījusi sveŗu sievieti, tā teikusi, lai piedurņot viņai klāt roku. Sēņotāja aiz bailēm nav to drīkstējusī; tad sveŗā iesaukusies: „Simt gāds es i ģuleis, vēl simt ģagūl!” Naudai noskanot, tā uz vietas pazudusi, citās versijās — iegrimusi zemē vai purva dumberā.

Ne kā pasaku, bet kā patiesu notikumu mēdza stāstīt arī, ka kāds puisis tikko izglābies jāŗus, kad čūskas riteniski drāzuŗās viņam pakaļ, arī ka kāds puisis mēģinājis čūsku ķēņiņam no galvas nolaupīt viņa kroni.

Par dažām vietām nekādas teikas netika stāstītas, tikai teikts, ka tur spokoŗoties — tā pie vecā Peķu darvas cepļa u.c.

5. P a s a k u stāstīŗana mūsu pusē agrāk esot bijusi plaŗi izplatīta; visvairāk tās stāstītas bērņiem. Esot bijuŗas tās gan par spēkoņiem, gan par velņiem, ķēņiņiem un gudriniekiem, kas veic visāduŗ darbus un beigās dabū princesi un ķēņiņā valsti — tātad apmēram tādu tipu, kādas atrodamas Lercha-Puŗķaiŗa u. c. krājumos.

Piem., dažkārt nācās dzirdēt stāstu par lielo putnu,

kas nesis puisī pār jūru. Ik pa laiciņam putna knābī bijusi jāmet gaļa; kad tās beigās pietrūcis, puisis izgriezis sev kāju ikrus. Tas ir motīvs no pasakas par Kurbadu, ko savā laikā uzrakstījis Lerchis-Puškaitis.

Pasaku stāstīšana pamazām izbeigusies, mūža dusā aizējot visvecākajai paaudzei. Gados jaunākie, kas bija gājuši skolā un savu tiesu lasījuši un lasīja kā grāmatas, tā laikrakstus un žurnālus, daudz labprātāk mēdza bērniem pastāstīt kaut ko no izlasītām ziņām, tā par turku kaŗu, Amerikas atrašanu, ugunsvēmēju kalniem, svešzemju cilvēkiem un dzīvniekiem u. tml. Bija sācies jauns laikmets ar citu ievirzi.

Taču pasakas neiznīka galīgi, tās tomēr savā reizē tika stāstītas, īpaši, ja teicējs bija kāds pienācējs ar svaigu repertuāru. Tā esot bijuši daži žīdu tirgotāji (pauninieki), kas, lauku mājās pārnakšnodami, stāstījuši dažādas neparastas pasakas. Īpaša kategorija bijuši slīpeŗu cirtēji, kas nedēļām no vietas pārgulējuši kādās (parasti mežsargu) mājās. Dažs no viņiem, lai atsaucīgāk tiktu uzņemts ciemmājās, bija iegaumējis lielu skaitu visādu pasaku, kuŗas tad varējis stāstīt vai katru vakaru, nemaz neatkārtojoties. Liels pasaku meistars esot bijis kāds vecāks vīrs Kaleŗu novadā — bet nevienam toreiz nenācis prātā ne viņa, ne slīpernieku pasaku bagātību uzrakstīt.

6. Lielus a n e k d o t u meistaros, kādus kādreiz vēlāk dzīvē nācies sastapt (piem., stāstīšanas maestro Jāni Gresti), Stendes pusē nekur nemanīja. Vienu vai otru anekdotisku notikumu dažs labs gan pārstāstīja, bet īsti izveicīga vāvuļošana šinīs tērgājumos gandrīz nekad nebija dzirdama.

7. Vecās latvieŗu d i e v ī b a s Stendē 20. gs. nedzirdēja vairs pieminam. Dievs bija augstais, kristīgais Debesu Tēvs; Māŗas dienas bija kalendārā, bet tās bija Kristus mātes dienas; Laima nebija pazīstama, un ja kādam vēlēja labu laimi, tad tā tika domāta kā izdošanās, apstākļiem labvēlīgi sakombinējoties. Veco ļauŗu uztverē pērkonš nebija nekāda dievība; kad negaiss uznāca, to turēja par kristīgā Debesu Dieva dusmu izpauŗanos varenos dārdos. Uzrakstot dažādus tautasdziesmu tekstus, arī negadījās dzirdēt, piem., tādus pantus kā „Danco Dievs ar Pērkonu, Es ar savu bāleniŗ” u. tml. Aizmirstot vecos latvieŗu die-

vus, bija iznīkušas arī event. pagāniskā kulta izdarības.

Stendes pusē nedzirdēja runājam par dažādajām mātēm, piem., par Ceļa māti, Lauku māti, Veļu māti utt., nedzirdēja arī pieminam Dieva dēlus un Saules meitas, vienīgi Svētas meitas, kas svētrītos pie Māras kambaļiem esot sēdējušas un vērpušas (salīdz. augstāk!). Ja ligojot pieminēja Jāņa māti, tad ar to bija domāta attiecīgo māju saimiece.

Kaut arī blakus kristīgās ticības uzskatiem aizvien vairāk sāka ieviesties jauno laiku racionālisms un skepticisms, taču joprojām bija paglābušies kādi seni priekšstati par Jumi. Nedzirdēja runājam par t. s. Jumja dziļšanu un saņemšanu, nedz arī par viņu pašu kā kādu dievību, taču divkāršās rudzu un adieņu (= vasaras rudzu) vārpas (jumjus), kad tās uzgāja, aiznesa uz labības klēti un glabāja līdz nākamai ražai. Kaimiņu pagastā Lībagos bija ticējums, ka tam, kas uzgājis kādu jumi (kopā saaugušus riekstus, ābolus utt.), būs laime.

Stārķis bija visai iecienīts putns, un viņu neviens nekad nešāva, bet nenācās dzirdēt, ka viņu dēvētu par svēto putnu vai svēteli.

Veļu mielošana Stendē 20. gs. bija jau izzudusi. Senāk dažās mājās esot uz riju nesuši vārītu gaļu un baltmaizi; teikuši: „Jānes gariņiem!” Agrāk ēdiens nests arī uz baznīcu, bez tam to lējuši virsū kādam blūķim.

Par spoku vietu daudzinaja Cildigu strauta tiltu (starp Vicežiem un Stendes baznīcu): tur esot uziets bērns līķis; tas pats tika teikts par Stendes muižas t. s. Rendas šķūni, kur arī gulējis kāds nozūmēts bērniņš. Bīstama vieta esot bijusi arī Stendes muižas Miķelīša kalna šķūnis (netālu no ūdens sudmalām): tur esot pakāries kāds Miķelis. Daudz spoku stāstu bija par vecu māju un kapsētas vietu Šķickalnu Kāņu novadā; sevišķi dienvidū tur esot rādījušies dažādi ķēmi. Bija uzskati, ka nakts laikā ir bīstami doties gar kapsētu, it īpaši jau iet tanī iekšā; par sevišķi bīstamu spoku vietu turēja Ģibuļu kapus (muižas tuvumā) un mēdza par to stāstīt baigus notikumus.

Bija arī uzskati, ka spokojoties tur, kur vecos laikos ļaudis mocīti grūtos darbos. Tādas vietas esot kādreizējie muižas darvas ceļi, it īpaši bīstama spoku vieta esot vecā Peķu ceļa drupas (upmalā, vidū starp Treidiem un Peķiem). Līdzīga vieta esot Dzelzīte (pašā Stendes muižā,

parkā starp pili un baznīcu): tur cilvēki tikuši grūti nostrādīnāti kādreizējā dzelzs ceplī.

Tika stāstīts, ka spoki varot parādīties dažādos veidos, gan kā neskaidri saskatāmas cilvēku figūras, gan kā nenoteikta izskata ķēmi, kā kaut kas, kas kustas un pa tumsu virzās virzū. Citi esot dzirdējuši nesaprotamas, neskaidras skaņas vai kunkstēšanu. Glābiņš esot — pārmet krustu, skaitīt tēvreizi un doties prom, cik ātri vien var paspēt.

Nenācās dzirdēt stāstām, ka kādam būtu parādījies pats lielais Velns (resp. Sātans) vai kādi no mazajiem velniem. Ka viņu ir daudz, par to nenācās šaubīties, par to dziedāja pat baznīcā, cildenajā dziesmā „Dievs Kungs ir mūsu stipra pils”, par viņiem varēja lasīt arī Jaunā Derībā, pie tam daudzās vietās.

Ja kādreiz Stendē būtu bijuši ticējumi, ka eksistē lietuvēni, pūķi, vadātāji, sumpurņi, vilkači vai kādi ūdens gari, tad 20. gs. šādi uzskati bija jau iznīkuši. Daži gan vēl domāja, ka esot tāda bībele, kam melnas lapas un balti burti, kad to lasot, tad nākot šurp spoki (miroņi).

Mazus bērņus mēdza baidīt ar bubuli (resp. ar počaku u. tml.), piem., lai neejot pie akas, ka neiekrīt iekšā un noslikst. Mēdza teikt, ka bubulis ieraušot akā — paši tādām akas garam nemaz neticēdami.

Vecie ticējumi par pareģojumiem bija dziļi iesakņojies. Tā, piem., pat mazi bērņi mēdza teikt, ka nu gaidāmi ciemiņi, ja kaķis laizās, arī, ka būs jāraud, ja niez labā acs u. tml. Tika daudzīnāts, jaunākā laikā gan bez nopietnības, ka iznāks saņemt naudu, jo niez kreisā plauksta. Ja niez labā, tad nauda būšot jāizdod. Līdz pat Otram pasaules kaŗam dzirdēja sakām, lai arī jokojoties, ka nu iznāšot bučoties, jo niezot lūpas.

Spriedumi, ka tas uz laimi, ja kāds trauks saplīst, kā varēja vērot, visvecākajai un vecākajai paaudzei bija sveši, tie varēja būt izplatījušies tikai pēc Pirmā pasaules kaŗa.

Neveiksmes vai pat nelaimes bija sagaidāmas, pēc daudzu pārliecības, ja pārāva kājas (pastalu vai kādu citu apavu nepareizā kājā) (būs neveiksmīga diena), ja uzvilka vesti (u. tml.) otrādi (ar padrēbi uz āru) (būs kādas ķezas), ja sadeva rokas pāri sliexsnim (būs jāķīlidojas), ja bija bijis priecīgs jau no rīta. Ja kādai meitai istaba palika pa

pusei izslaucīta, tad esot sagaidāms, ka viņa paliks pusprecēta.

Neveiksmi vēstīja zaķis, ja tas pārskrēja pār ceļu, it īpaši jau nu medniekiem un zvejniekiem, tāpat sievietei, ja viņu pirmo sastapa ceļā. Neveiksme bija gaidāma arī, ja kāds bija novēlējis labu medību vai zvejas laimi tam, kas devās uz mežu vai ūdeņiem.

Ticējumu, ka jāsargās no aizkūkošanas, labi pazina, bet jaunākie ļaudis tikai vairs pasmiedamies mēdza teikt, piem., ka nu būšot traki: dzeguze aizkūkojusi (t.i., pavasarī dzirdot pirmo reizi dzeguzi kūkojam, nebijis vēl ēdis, ne arī nauda bijusi kabatā)!

Mūsu pusē daudzi joprojām ticēja, ka zināmos apstākļos var paredzēt kādas personas nāvi; par drošu zīmi turēja suņa gaudošānu, ja tā notika bez kāda cita noģiedama iemesla. Kaut ko ļoti nelabu, varbūt kāda mājnietka nāvi, nākoties gaidīt, ja vista sākot dziedāt kā gailis, arī gaiļa dziedāšana vakara laikā esot uz nelaimi. Par nāves vēstnesi turēja arī dzeni, ja tas atļaidās uz mājām un sāka kaut kur, visparastāk kādas ēkas zelmenī, kalt. Nācās dzirdēt sakām, ka viņš kaļot kādam kapa krustu; parasti steidzās viņu dzīt prom. Arī citu meža putnu ierašanās mājās, piem., ābeļdārzā, īpaši kad vēl nācās dzirdēt viņu balsis, turēja par kādu nelaimes, slimības, pat nāves vēstnesi. Īpaši to teica par pūci (ūpjus tai apvidū nemānīja), arī par dzeguzi, kas dažkārt atļaidās uz mājām un, kādā kokā nosēdusies, kūkoja. To tad vairs neuztvēra kā pirmo pavasarī dzirdamo kūkošanu, kad tikai pa jokam skaitīja „cik gadus vēl nāksies dzīvot”, bet par nelaimes vēsti. Arī vāvere, ja skraidīja pa mājas dārza vai citiem kokiem, nozīmējot kaut ko nelabu; ja mājās bija vājnieks, tad varot sagaidīt, ka viņš mirs.

Nedzirdēja vairs daudzīnām tādas dienas, kad it kā būtu izdevīgi veikt vienu vai otru darbu.

Citos apvidos vērā liekamo Ģertrūdes vai Krusta dienu nemaz nedaudzināja un neievēroja, gan Sveču dienu (2. febr.). Mēdza teikt, ka ap to laiku uznākot snieģputeni, bet nenācās dzirdēt, ka tad būtu kaut kas aizliegts. Tamlīdzīgi, 20. gs. jau bez kādiem aizliegumiem pieminēja dažādas citas zemkopju darba gaitā nozīmīgas dienas, tā Gavenmāru (25. martu), Jurgī (23. apr.) u.c.

Vecos laikos esot bijis ticējums, ka pa Gavenmāru ne-

drīkstot mājās kurt uguni: tad uz kāpostiem metīšoties tārpi. Dižajā Piektdienā esot bijis ļoti jāsargās pārnest kaut ko no meža: tad nāksot čūskas mājās. Dižajā Piektdienā nedrīkstējuši kādam svešam (t.i., kas nav pašu mājnīeks) dot pienu dzert: tad govīm tā sāksot trūkt. Kaimiņu pagastā Lībagos bijis ticējums, ka ir bīstami Dižajā Piektdienā kaut ko darīt, kas nav pats visnepieciešamākais (drīkst tikai sakopt lopus un izslaukt govīs). Tur bijusi arī pārliecība, ka svētdienā nedrīkst ņemt rokās adatu un grieznes.

Vecos laikos ticējuši, ka notiks kas ļauns, ja kādā zināmā nedēļas dienā vērps, sukās matus, vis auklas, trīs cirvi vai nazi utj.

Nebija vēl gluži iznīcis vecais ticējums, ka Jāņi ir bīstama diena: var notikt nelaime lopiem un druvām, ja nespeļ pretsoļus skauģiem un raganām.

Visvecākie ļaudis sprieda, ka senāk Stendes apvidū „būrušies par neap-ziņu” (= ļoti daudz). Pieminēja daudzkārt „ļauglābējus”, t.i. personas, kas savas buršanas, vārdošanas u.c. mākslas lietojuši, palīdzēdami cilvēkiem un mājlopiem; viņi būs bijuši kādi tautas dziednieki. Daudzi no viņiem, gan izmantodami dažādu augu novārījumus u.tml., gan glābdami izļuminātos (= izgrieztos) vai salauztos locekļus, arī paši būs ticējuši viņiem zināmo vārdošanas formulu spēkam.

20. gs. joprojām visai populāri bija rozēs pūtēji; pie viņiem pat ārsti esot raidījuši ar rozi saslimušos.

Vēl 20. gs. nebija izzudusi ticība vārdu, resp. vārdojumu spējām palīdzēt slimiem lopiem; pie cilvēkiem, „kam bija tādi vārdi”, piem., vīveļu glābšanas formulas, skrēja, ja šī nelaime kādam zirgam bija atgadījusies.

Sprieda, ka dažādu apvārdojumu formulas zinot arī kādas vecas sievas, daža ar tām pat lūkojot apvārdot (saburt) sava reumatisma vai vecuma kaišu sāpes. Netika dzirdēts, ka kāds tādas saukātu par raganām.

Visvecākie cilvēki zināja stāstīt, ka agrāk ticējuši — esot sievas, kas „skrejot raganās” ar slauceni un slaucot citu govīs.

Vecajiem uzskatiem iznīkstot, 20. gs. neko arī nedzirdēja stāstām par raganu apkaņošanu vai pat galēšanu (tā par viņu „vēmekļu” dedzināšanu krāsni, kas bijusi pazīstama kādos Latvijas novados, raganas acu izmaitāšanu, šaujot Jaungada naktī, utt.).

Vecā ticība, ka ar buršanu vien var citiem kaitēt vai pat pieburt kādu lielu nelaimi, bija jau iznikšanas stadijā. Ja kāds no jaunāku paaudžu ļaudīm teica: „Mani kāds būs nobūris!”, tad tas bija vairs tikai joks. Bija uzskati, — ja kādreiz kādiem ļopi viens pēc otra gājuši postā („skaugis tos noskaudis”), tad ļaundāri to būs panākuši ne ar burvestībām, bet ar kādām indēm. Tā nācās dzirdēt, ka vecos laikos ļaundāri esot nāvējuši citu lopus, tiem slepus iedodot aizdedzinātu (gruzdošu) dagli (= melno bērza piepi), ieliktu maizes kumosā. Ja lops to norijot, tad uguns viņa vēderā tomēr neapdziestot, un viņam jānobeidzoties.

Tikai vairs kādi ļoti veci cilvēki zināja pastāstīt, ka cērtamam kokam jāpiezogas klāt, cirvi slēpjot aiz muguras. Kāds no senāku laiku turienes cilvēkiem gribējis nocirst teiksmaino Bībju liepu puduri; sācis cirst, bet kļuvis neredzīgs. Pēc tam neviens šos kokus vairs neesot uzdrīkstējies aiztikt. Bērniem palaikam aizrādīja, lai viņi nelasot grāmatu ēzdami — tad apēdīšot vārdus.

Visai veci ticējumi bija, kādi ēdieni jāvēra kuņģā reizē: kad sēja miežus, tad cūkas aste (lai aug tikpat lielas vārpas!); kad pabeidza aust audeklu, tad biežputra — lai drēbes no šī audekla tik drīz nenovalkājas. Dažās mājās šis ticējums esot ievērots pat vēl 20. gs. 30-gados.

Nedzirdēja runājam, ka Tennis (resp. Svētais Antonijs) būtu kāds aizgādājis cūkām, taču viņa dienā („pa Tuni” = 14. janv.) mēdza vārīt cūkas šņukuru, ko par „tuni” arī dēvēja.

Agrākos laikos ticēja, ka „prūšus” (= prusakus) var iznīdēt maģiskiem paņēmienu, proti, ka prusaki jāaiznes un jāizber kaut kur ceļu krustojumā. Uzskats, ka krupis lienot pie govīm un izzišot pienu, tāpat nepatika pret krupjiem vispār, jaunākā laikā bija jau stipri izzudusi. Reti kur, varbūt, sekojot vecajam ticējumam, ka viņi kaitīgi vai pat ir sakaros ar raganām, viņus „aizsita pa gaisu” (uzlika uz kāda dēlīša viena gala un spēcīgi sita pa otru). Ticējums, ka ganāmpulks vasarā neizklīdīs uz visām pusēm, ja pirmajā ganu dienā ap govīm apskrej trīs reizes ar atslēgu rokās un tad to saslēdz, bija pazīstams, bet ticības tam vairs nebija. Pirmajā pavasara dienā, kad lopus laida ganos, notika rumulēšanās — ganu (un arī citus mājniekus) aplēja ar (skaidru) ūdeni.

Tikai vairs zobojoties tika teikts, ka līgavai laulību laikā esot jāuzmin līgavainim uz kājas — lai par viņu valdītu, tāpat, ka jaunlaulātiem kāzu naktī, ja gribot dēlu, esot zem gultas jāpaliek cirvis.

Tomēr līdz mūsu dienām bija izdzīvojusi senā tradīcija — atvairīt burvju un raganu kaitēšanu druvām, dārziem un kūtim ar to, ka Zāļu dienā apdraudētās vietās sasprauda pīlāgu (= sērmokšļu) zarus. Dažs jaunāks gan to darīja pat smiedamies un jokodamies — lūk, tā jau darījis tēvs, tā vectēvs...

Joprojām arī 20. gs. nopietni vēl ticēja, ka otram var uzlaist kādu kaiti špinkšļojoties (= pesteļojoties). Bērns stingri brīdināja, lai neceļ augšā no zemes kaut kādas uzietas lietas, piem., prievītes, drēbju gabalus, kārbīņas u.tml. Tie varot būt špinkšļi (= burveklī, pesteļi), kas ir apvārdoti un arī aplipināti ar slimību dīgliem. Ticēja, ka kāds slimotājs varot no savām kaitēm tikt vaļā, ja viņam izdodoties tās uzlaist kādam citam — tam, kas nomesto burvekli paceļ no zemes.

Tika teikts, ka sāpošas acis esot jāmazgā svētavota ūdenī — un tādi esot tie, kam ūdens tekot pret sauli (skat. augstāk!). Mēness iespaids uz augiem bija novērots; tamlīdz ticēja, ka nedrīkst gulēt mēness gaismā: tad kļūstot mēnessērdzīgs. Bērni jā māca nerādīt uz mēnesi ar pirkstu — tad tas varot nopūt.

Ticēja arī, ka sāpēs galva, ja matus, kas saķērušies matu ķemmē, nesadedzina krāsni, bet met prom.

Vīrieši nedrīkstot urinēt pret vēju — tad viņi varot dabūt nelabu (t.i. venērisku) slimību. Jaunām meitenēm vajagot ēst maizes knībiņus (kukuļu galus) — tad viņām augšot stāvi pupi. Bērnam, kam mācību gadi bija priekšā, ieteica ēst cūkas šņukuru — tad kļūšot par labu rakstītāju. Izlūzušu piena zobu vajadzēja sviest uz krāsns circenim, prasot no viņa tērauda zobu un skaitot formulu „Še tev, circen, kaula zobs! Dod man tērauda!”

Vēl 20. gs. bērni daudzkārt dabūja dzirdēt, ka tas, kas grib daudz zināt, ātri kļūst vecs. Jāšaubās tomēr, vai tam jebkad ir ticēts — ar šādu spriedumu varēja atvairīt dažādus bērnu jautājumus un izprašņāšanu lietās, kuŗas viņiem nederēja zināt.

Jaunākos laikos vairs neticēja, ka laba garastāvokļa dēļ rītos no gultas jāizkāpj ar labo kāju pa priekšu.

Bija vēl pazīstama pāršana ar pūpoliem Pūpolu svētdienas rītā, tāpat šūpošanās Lieldienās, lai neēstu knišļi vasarā.

Vēl 20. gs. 40-gados uz maizes kukuļiem, pirms tos šāva krāsni, ar plaukstas malu iespieda krusta zīmi. Ticot, ka no naudas maka nedrīkst izdot vispēdējo naudas gabalu (tad sagaidāms naudas trūkums!), vienmēr centās makā paturēt kādu t.s. zieda naudu. Nācās dzirdēt izteicienus „Zieds vēl jāatstāj makā!”, arī „Sēkla vēl jāatstāj makā!” Daudzkārt tas bija (cara laikā) sudraba pieckapeiku gabals — tik mazs, ka to viegli varēja atšķirt no izdodamām monētām. Lai nenotiktu nelaime, ka aiz pārskatīšanās to izdod, daudzkārt to glabāja īpašā maka nodalījumā. Tādos pašos nolūkos daži savos naudas makos nēsāja līdz zivju zviņas (īpaši lielās).

NORĀDES

- ¹ J. Endzelin, *Lettisches Lesebuch; grammatische und metrische Vorbemerkungen, Texte und Glossar*, Heidelberg 1922, 106-107.
- ² L. Bērziņš, *Latviešu tautas dzejas metrika* (Latvijas Universitātē lasīts kurss), *Latviešu tautas dziesmas* (Latv. liter. vēst. I, 248).
- ³ Sal. K. Draviņš, *Stendes tautas dziesmas*, *Filologu Biedrības Raksti XIX*, Rīgā 1939, 204-212.

The folklore of the area of Stende

The area of Stende (Latvia) is very rich in folksongs, riddles, tales, fairy tales, anecdotes and folk beliefs. Some of them are being presented here by the author for the first time.

VELTA RŪĶE-DRAVIŅA

Ramaves dibinātājam ALVILAM AUGSTKALNAM
1987. g. būtu bijis 80 . . .



„Ja gribi arī sev pašam ko labu, tad no manis vajaga izšķilt. Es esmu tā kā šķiltavām krams, kas gan ir lielākā godā, itkā viņš būtu svarīgākais, nepieciešamais, bet pats neko nedara — tik gaida, lai pret viņu šķiļ — un arī dzirkstele — tā atlec no tērauda.”

(Alvilis Augstkalns vēstulē (no Vecpiebalgas Lodēniem) Ramaves draugam Jānim Bičolim 1929. gada 16. jūnijā) 1, 2

Valodniekam, seno rakstu pētniekam un dialektologam, latviešu un leišu valodas un kultūras kopības veicinātājam, LU Filoloģijas un filozofijas studentu Ramaves dibinātājam ALVILAM AUGSTKALNAM 1987. gada 2. septembrī būtu palicis 80 gadu. ³ Tomēr nežēlīgais liktenis bija lēmis citādi.

1940. gada 1. novembrī pēkšņi tika pārrauts jaunā talantīgā un darbīgā valodnieka mūžs.

Tai 1940. gada rudenī Ramave zaudēja gan savu godabiedru profesoru Jāni Kauliņu, gan dibinātāju Alvilu Augstkalnu. „Studentu Avīzē” 1940. gada 2. numurā (15. novembrī) iespiestas šādas ramavietes Veltas Rūķes aizgājējiem veltītās piemiņas rindas:

„IN MEMORIAM.

Š. g. [1940. g.] 23. oktobrī miris L.V.Ū. vēstures un filoloģijas fakultātes prof. Dr phil. h. c. J ā n i s K a u l i ņ š. Nelaiķis dzimis 1863. gadā Sausnējā. Viņa mūžs — latviešu zemnieka sūra darba ceļš uz izglītību. Pamatskolas izglītību pie mātes mājā ieguvis, J. Kauliņš iestājas Vietalvas draudzes skolā, pēc tam Cimzes sēminārā Valkā. Jau sēmināra laikā apdāvinātais censonis pievēršas savas dzimtās izlokšnes pētīšanai, uzrakstīdams tautas dziesmas ar Sausnējai īpatnējām dēbitīva formām ar ju-. Šīs tautas dziesmas vēlāk publicē Bilenšteins Magazīnās XVII, uzrakstītāja vārdu gan neminot.

Par mājskolotāju strādādams, Kauliņš gatavojas abiturījam un iztur to 1887. gadā. Šai laikā viņa valodnieka talants jau vairs nav svešs, un toreiz ievērojamais valodnieks Becenbergers uzaicina viņu sniegt ziņas par dzimto izlokšni. J. Kauliņš to arī dara, un viņa v ē s t u l e s, tās tikai nedaudz nogludinot, Becenbergers iespiež savā žurnālā Beiträge zur Kunde der idg. Sprachen, XII, 214-239 un XIV, 116-151 ar virsrakstu „Ueber die (lettsche) Mundart von Saussen und Fehkeln (Livland)”. Pirmo reizi latviešu valodnieka raksts tiek publicēts zinātniskā ārzemju žurnālā.

Slāpes pēc izglītības nav rimušas. 1888. gadā J. Kauliņš dodas uz Tērbatu, kur studē klasisko filoloģiju, rosīgi piedalīdamies literāriskā pulciņa „Pīpkolonijas” dibināšanā un „Pūra” izdošanā. Jau „Pūra” I krājumā iespiests Kauliņa raksts „Domas par vēsturi”.

Pēc Tērbatas laika turpmākie gadi paiet ceļojumos un

strādājot gan par mājskolotāju, gan citās vietās. No 1920. gada, kad Jānis Kauliņu ievēlēja par L.Ū. fil. un filoz. fakultātes docentu, sākas jauns ražīgs pētniecības darbs un zinātnieka darba posms. Kauliņa interese dziļa un ļoti plaša. Lasīdams lekcijas pētniecības vēsturē un valodu metodikas, viņš neaizmirst arī valodniecību. Ceļos un Filologu biedrības rakstos tiek iespiests krietns skaits rakstu par valodas jautājumiem, kuŗu starpā jo sevišķi izceļami dzimtas izloksnes pētījumi un sēmasioloģiskie apcerējumi. Tai pašā laikā tiek publicēti arī pētnieciskie raksti. Kā īsts skolotājs J. Kauliņš ir daudzu darbu un pasākumu ierosinātājs, mudinātājs un sevišķi jaunās paaudzes atbalstītājs gan ar gudru padomu, gan materiālu pabalstu. Pats ļoti pieticīgi dzīvodams, Jānis Kauliņš no savas darba algas iekrātu lielāku summu novēl Ūniversitātei zinātniskās pētniecības sekmēšanai.

Prof. Jānis Kauliņš paliks atmiņā kā zinātnieks, kā mūžam garīgi možs un jauneklīgas darba enerģijas pārpilns audzinātājs un kā skaidrs, pilnīgi nesavtīgs cilvēks.

Š. g. [1940. g.] 1. novembrī miris L.V.Ū. vēst. un filol. fakultātes lektors cand. phil. A l v i l s A u g s t k a l n s. Pārāk agri nobeidzies īss, bet bagāts, intensīvā darbā, asas paškritikas un šaubu ugunīs dedzināts mūžs. A. Augstkalns dzimis 1907. gadā Lizumā skolotāja ģimenē. Pirmie zinātniskie darbi publicēti jau studiju laikā. Ir apbrīnojams darba zinātniskums, daudzpusīgums un darba daudzums, ko veic 23 gadu vecais valodnieks. V e c l a t v i e š u r a k s t u filoloģiskam apskatam veltītas vērtīgās „Piezīmes par veclatviešu rakstiem” FBR X (1930), 97-112, „Par vecajām tēvreizēm” IMM. 1930. 3. nr., 309-311, „Veclatviešu rakstu apskats” RKr XX (1930), 92-119. Tai pašā laikā d i a l e k t o l o ģ i j a i veltītie asie „Novērojumi par izloksņu aprakstiem” IMM. 1930. 9. nr., 195-212, f o l k l o r ā — vēl tagad viens no pamatīgākajiem pētījumiem savā nozarē „Leišu daiņu pantmērs” Ceļos I (1931), 17-45, v a l o d a s p r a k s e s j a u t ā j u m o s — vairāki raksti žurnālos.

Kad 1932. gadā A. Augstkalns beidz L.Ū. Filol. un filoz. fakultāti, Ūniversitāte atstāj viņu gatavoties zinātniskai darbībai. Studiju nolūkos jaunais valodnieks kādu laiku pavada ārzemēs. Turpmākajā zinātniskā darbībā no pirmā laika daudzpusīguma noskaidrojas zinātnieka galvenā inte-

rese — tā ir mūsu vecie teksti. Arvien jauni veclatviešu un vecleišu tekstu atradumi un pētījumi tiek publicēti gan FBR, gan Ceļos, gan IMM un RKr, gan ārzemju žurnālos.

1934. gadā A. Augstkalns izdod nelielu, bet vērtīgu grāmatu „Mūsu valoda, viņas vēsture un pētītāji”.

Nākamajā gadā parādās otra grāmata „Leišu valodas elementi latviešu ģimnazijai”. Kad 1935. g. nodibina IM Latviešu valodas krātuvi, Alvils Augstkalns kļūst par tās pārzini un paliek šai amatā līdz pēdējai dienai. Zinātniskā darbība neatslābst, bet pieaug.

Darbs Valodas krātuvē, zinātniskais darbs arhīvos un pie grāmatām, doktora eksāmeni Īniversitātē, pareizrakstības komisiju sēdes, mācības spēka uzdevumi Vēstures un filoloģijas fakultātē, pienākumi pret ģimeni un pēdējā laikā arvien pieaugošās nedibinātās šaubas par sava darba vērtīgumu — viss tas saēd gados tik jaunā zinātnieka veselību un tuvina viņu traģiskajam solim.

Ar spējīgā valodniece Alvila Augstkalna nāvi baltu valodniecībā tiek ierauts robs, ko grūti aizpildīt.”

1933. gadā, J. Endzelīnam veltītajā jubilejas krājumā „Filoloģijas materiāli”, ievadot pārskatu par J. Endzelīna publikācijām, Augstkalns izteicis atziņu, ka „pareizākā z i n ā t n i e k a biogrāfija esot viņa darbu apskats” (5. lpp.).

Kaut ko līdzīgu varbūt varētu gaidīt arī tagad no atskata uz Alvila Augstkalna mūža devumu. Tomēr viņa mūžs bija par īsu, lai visu, kas iecerēts, novadītu līdz iespīestam tekstam. Toties periods ap trīsdesmito gadu sākumu bijis pārbagāts ar darbiem, ar iecerēm, plāniem un pasākumiem Ramaves un visas baltoloģijas nākotnes labā. Kā A. Augstkalns toreiz pats savu stāvokli raksturojis:

„Es tūliņ saskaitīšu, cik dzīves man jādzīvo:

- 1) mana paša laime, tā sakot „ģimenes dzīve”
- 2) folkl. krātuve
- 3) paša nedisciplinētie zinātniskie darbi
- 4) Ramave — žurnāls
- 5) biedrība?
- 6) Īniversitātes eksāmeni: nav jau daudz! un tomēr
- 7) sekcija!

Gandrīz katrs punkts būtu īsti piepildīts tik, ja tas būtu mans vienīgais. Divi ir tādi, kuŗiem es nekā grozīt

nevaru, nevaru nekā atņemt; un pēdējais ir tādā novārtā, ka pavisam vairs nevar tā palikt. Viss, ko es varu pārstrādāt, un kas nepieciešami jāgroza, ir tas, kas saistās ar Ramavi [...]” (vēstulē Jānim Bičolim 1929. gada 2. janvārī).

Atsevišķus posmus toreizējo meklējumu, nodomu, sekmiņu darbu un zaudējumu virknē izgaismo Alvila Augstkalna vēstules, kuŗas viņš toreiz rakstījis J. Bičolim un kuŗas saglabātas Līvijas Bičoles ģimenes archīvā. No tanīs ietvertajiem faktiem šeit varam izlobīt īsas piezīmju drumsklas tikai par diviem darbības laukiem. Tie ir

1) Alvila Augstkalna studiju braucieni uz Vāciju un Lietuvu (Augstkalns bija pirmais īsti spējīgais latviešu valodnieks, LU absolvents, ko universitāte komandēja šādos ārzemju braucienos),

2) Nodomi, priekšlikumi, darbošanās sakarā ar jaundibināmo filoloģijas un filozofijas studentu Ramavi un tās darbība baltu filoloģijas nozarē.

I

No 1931. līdz 1933. gadam A. Augstkalns papildinājās Leipcigas, Minchenes un Kauņas universitātēs.

Vēstulē Jānim Bičolim no Leipcigas 1931. g. 7. novembrī Augstkalns raksta par pirmajiem iespaidiem šai slavenajā Vācijas universitātes pilsētā:

„Leipciga zināms ir viena pamatīga pilsēta, un skatāmo vietu ir diezgan, īpaši ja esi nopircies savu Reiseführeri. Bet es gandrīz nekur neesmu bijis, t.i. esmu bijis 1) Zooloģiskā dārzā, kas zināms rudenī izskatās nabagāks nekā īsti ir, 2) vienā kinītī, kas pats par sevi ir apmēram tāds pats kā Rīgā labākie, tikai filma gan laikam gluži nebojāta un projekcijas aparāti labāki, ergo — labāka skatīšanās. Teātrī iet Kōpenikas kapteinis; ja Rīgā būtu redzējis, tad būtu gājis arī še, bet tā lāga negribas. Šillera Marija Stjūarte ir uz repertuāra, drīzāk varbūt kādu vakaru aiziešu uz to. Par ūniversitāti lūkošu kādreiz apdomājies uzrakstīt, varbūt kādu atklātu vēstuli Ramavei. Es klausos tik pie Ģeruļa un Trautmaņa un pie citiem neviena ar neesmu bijis. Te ir vairāk leišu studentu: K. Alminauskis — ģermānists, raksta disert.[āciju] par leišu

patap.[inājumiem] no vācu valodas, A. Konce — vēsturnieks, arī raksta disertāciju; Pr. Meškauskis — baltologs, laikam par etnografijas speciālistu nolemts, vairāki tautsaimnieki. Meškauskis bijis šoruden vienu mēnesi Rīgā (samaksājis par istabu Merķeļa ielā 70 latu!).

Man istaba maksā 35 markas, tā pieder pie lētākās šķiras, cenas svārstās no 30 līdz 45 un 50. Ēdiens pēc tautsaimnieka (nupat nolīcis eksāmenus) domām divtikdārgs kā Lietuvā. Alus lielā godā, bet man ir tādas aizdomas, ka manai garšai tas nebūs tik patīkams, cik patīkams tas manai acij — dikti smuki izskatās (jautājums: starp *nature morte* gleznojumiem es neatceros nekad redzējis stikla alus kausu, kamdēļ? Vai tad nav vērts) — un tā tad — neesmu vēl mēģinājis.”

Pēc mēneša (1931. g. 4. decembrī) seko nākamā vēstule, kuŗā A. Augstkalns sīkāk pastāsta par savām studijām:

„Salasās visu darbu diezgan arī te. Izstāstīt vien tos jau iznāktu gaŗa pasaka, tā ka spalva nogurtu. Lai paliek, kamēr varēs sākt rādīties augļi. Klausos tikai Ģeruli (sešas stundas, t.i. 3 x 90 min., vecleišu teksti — seminārs) un Trautmani. Citu profesoru klausītavās neesmu iegājis, varu sacīt, ka neesmu redzējis. Tikai vienā akadēmijas sēdē biju. Paidagogs Lits ir šo semestri rektors, redzējis neesmu. Par vācu studentiem maz zinu, kaut ko varu redzēt slavu seminārā. Par Latviju zinu tik, cik man kāds atraksta, jeb atrodu leišu avīzēs. Vācu avīzēs, cik nu es viņās ieskatos, neesmu redzējis Latvijas vārda. [...] Sveicini Ramaves sabiedrību.”

1932. gada 7. un 9. janvārī rakstītajā vēstulē parādās jaunas ziņas par paredzamo braucienu uz Lietuvu:

„[...] Vasaras sēmestris (laikam Mūnchenē), sākot ar maiju. Pa starpu Lietuvā, mājā laikam tik pāra dienas. [...] Jāsāk atkal stingrāk mācīties leitiski — jāsāk runāt, lai Kauņā nebūtu mēms. Ģeruļam jāraksta par Forma Chrikstima tulkotāju. Blakus tam rodas plaša kritika par Skardžus disertāciju. Daudz paša darbu, visi vēl priekšā. Un es taču pat pie Trautmaņa tikai klausos dažas stundas, necko nestrādāju. Ja būtu iesācis ar vairāk profesoriem (piem. Herteli — āriešu fil. un Funkeru — salīdz. gr.[amatiku]), tad laikam nemaz nevarētu iznest.”

Vēstulē pieminēto recenziju par Skardžus grāmatu viņš tomēr nenosūta iespiešanai. 16. janvāra vēstulē lasāmas

pārdomas: „Par Skardžu nedrukāšu, tik gribu nobeigt, ko esmu uzsācis, neatstāt pusceļā. Tā nevar būt nekāda īsta recenzija, tik kļūdu recenzija, un to nevar publicēt, lai nedotu rokā mulķiem ieročus pret krietnu vīru. Tā ir kolēģiālītašes lieta.”

Plašs izklāsts par Leipcigas universitāti, tās bibliotēku un studijām dots 1932. gada 16. janvāra vēstulē, pa daļai atbildot uz Jāņa Bičoļa daudzajiem jautājumiem:

„Tavu jautājumu jūrā man atkal atgādina, ka būtu varējis sarakstīt īstu ārzemju korrespondenta vēstuli par sevi un to, ko redzu ap sevi, bet tas arī prasa darbu, un laiks paiet, laiks paiet.

No Magazīnām institūtā ir tikai dažas, rādās tās, ko vēl tagad var pirkt jeb nesen vēl varēja. Varbūt univ. bibl. jeb citā kādā ir ar — bet nezi. Neesmu pa tām meklējies. Tā viegli aiziet stundas, bet man jau nav darba bads ar to pašu, kas ir pie rokas. Ir to jau ar visu pa šo semestri neizstudēt. Institūta bibliotēkā būs kādi pāra tūkstošu virsrakstu. Baltu valodniecības literatūra ar pietiekošu pilnību, Prūsijas un Lietavas vēsture un citas reālijas (cik par to ir literatūras), ir arī latviešu lietas (bet kas pāri par nepieciešamiem pamatdarbiem, tam tad ir arī liels gadījuma raksturs, šis tas no H. Vēbera bibliotēkas — no tās arī tas sakāmvārdu krājums. Ārpus Latvijas katrā ziņā cienījams krājums. Retums: Brīvzemnieka *tautas dziesmu* izdevums), daļa literatūra. Par citu bibliotēku bagātību priccāties (arī tikai to sajust) vajaga ilgāka laika un ne tik tuvu savā priekšā nosprausta mērķa; jā arī cita mērķa. Tad labāk priccāties par lielisko universitātes bibliotēkas lasītavu. (Institūtam sliktas telpas. Tik nedaudz cilvēku, cik te ir, zināms var iztikt, bet ja būtu kādi desmit, tad būtu jāsmok nost.)

Leišos paredzu bagātas dienas. Galvenais no ārpuses būs sevišķs Ģeruļa kurss leišu izlokšņu aprakstītājiem, izlasītiem jauniem leišu studentiem (10, bet tā kā iznāks aizķert arī jau pagājušā gadā sāktā kursa beigas, tad varu cerēt jau tur dzirdēt ar labu komentāru 20 leišu izlokšņu pārstāvjus.) — 3 stundas katru pēcpusdienu, bet pārējais laiks Ģerulim brīvs, tā tad varu cerēt, ka patiesībā viss tas būs vēl vairāk vērtes. Ģerulis piesolījās būt par mentoru. Bez šaubām nonāksim arī ļaudīs, kaut gan galvenais būs pilsētā. Varbūt atradīsies laiks jau šinī reizē paka-

vēties Karaļaučos pāra dienas uzskatīt visas leišu (u. c.) grāmatas, lai vismaz būtu redzējis savām acīm. Tāpēc gri-bētu arī 1586/87. g. gr. šifru pie rokas, ja viņa tur ir. Mūncheni man sasolīja Ģerulis un laikam jau tur noiešu. Drīz varbūt varēs zināt, ko tur lasīs (Leipcigas vas. s. lekciju saraksts šodien jau iznācis). Bernekeri Ģerulis slavē, tik viņš esot slims (jau vajāšanas mānijā), tāpēc neko nevarot rakstīt. Indoģermānistiku tur lasa Zommers, starp dzīvajiem indoģermānistiem laikam pats pirmais. [...]

Ziemā varbūt varēšu laisties Parīzē un tad vēl jāredz Göttinga. Līdz privātdocentūrai jau nu būs gadi trīs dro-ši.”

1932. gada 21. jūnijā Alvils Augstkalns raksta jau no Minchenes:

„Par Mūnchenes laiku jau nu neklājas celt neslavu, bet tīri rādās pēc manām ziņām, ka ļoti līdzīgs Latvijai. Bija ļoti jaukas saules dienas, bet tās esot ar Latvijā biju-šas.

Pilsēta skaista, man liekas arī lepnāka un itkā bagātā-ka par Leipcīgu. (Pie tam mākslas lietas un vietas es ne-cesmu meklējis). Parkiem bagāta, un viens pats Englischer Garten jau ir ko vērtes. Par saviem profesoriem varbūt ci-tureiz parakstīšu. Fosleri diezi vai dzirdēšu — lekcija uz mata saskan ar Bernekeru. Citu slavenību ar nevaru pa-manīt. Nav. Šimbrīžam īpaši slavu institūtā študierēju. Uz vasaras beigām atkal leišos taisos slavenos suvalkiešus paklausīties — Ģerulis prezidenta Smetonas uzdevumā pētīs leišu rakstu valodas priekšzīmīgo izrunu. [...]

Bet, pašā Vācijā tieši vērojot tur notiekošās politis-kās maiņas un vispārējo starptautisko stāvokli, Alvils Augstkalns laiku ap 1932. gadu — šķiet — pārdzīvojis stipri nervozā garastāvoklī:

„Ja tik tā pasaule tiešām nepajūk, lai nedod Dievs. Citādi nudien jāsaka, ka tā ir par daudz bīstama lieta sū-tīt baltu valodnieku uz ārzemēm, tūliņ kaŗš. Cik tur trū-ka, ka pasaules kaŗā Būga būtu palicis viņpus robežas.”

Tādēļ saprotams, ka, uzskicējot saturu savai iecerēta-jai grāmatai par latviešu valodas vēsturi un tās pētītā-jiem (grāmata nāca klajā 1934. gadā ar virsrakstu „Mūsu valoda, viņas vēsture un pētītāji”), Augstkalns turpat tā-lāk vēstulē satraukti runā par eventuālā kaŗā apdraudētās

^{vaid}
Mums nav ne leisu avīzes - institūtu nav
naudas. Nekā nefinā no pasaules avīžu tikumiem.
Nesandu ar' pēc tā.

Ned un tā veca pasaule!

Tā tev vajaga jeb tu laisi programmu, tad
zini pirmo punktu: Sargāt Latviju!

Un otru: Glābt Latviju tautu, ja Latvija
(valsti) vairs nevar glābt.

Kad jūs zināt, cik tā vēl ir nopelna
lēta, un Latvija jau aizsākta!

Vecie to saprot un - rīņojas par savu
ādu. Vislabākas ledurklis veicinās briesmas. Mūžas
valstis jau tā ir ļoti īdētīgi apstākļi saņemšiem,
kas lētas veiglāki neitralizējas.

Jau nīc nedomā nekā. Ned kad viņi, kas
domājusi, ka nēmaž nevar citādi būt kā tikai
Latvijas valsts, atradīvis briesmās, vai nīcī taudēļ
jau aizsākērs eļf pēdējam? Un kas būs, ja
tie atradīvis veisā valsti atkal? Vai viņos nenomīn
ar tautas nākstne?

Ļeņā eļf pēdējam varētu kļūt vajadzīga -
varēt jūt kuris katrs dienu. Latvija
varētu atrasties Beļģijas stāvoklī un no
viņas tad atkarītos visas pasaules liktenis:
ja Vācijā rāktos pilsonu karš un sākās
armija veifās patīga komūnistiskiem. Tā nav
tikai kombinācija.



Alvils Augstkalns kopā ar Lietuvas valodniekiem
Pirmajā rindā pirmais no kreisās A. Augstkalns, vidū — prof. G. Ģerulis (Ģerulis)

Divdesmito gadu vidū LU baltu filoloģijas studenti, lai apmierinātu savas sabiedriskās un profesionālās intereses, bija nodibinājuši savu LU Filoloģijas studentu biedrību.

Ap 1928. gadu šai grupā radās ierosinājumi izveidot kādu slēgtu organizāciju, kurā varētu apvienoties LU filoloģijas studenti ar līdzīgiem centieniem. Domas bija dažādas, arī priekšlikumi dažādi. Alvils Augstkalns, pēc visa spriežot, šos jautājumus centās izpētīt un izanalizēt visos sīkumos. Vēstulēs pavīd viņa prātojumi gan par pilnīgi patstāvīgu jaunu „korporāciju”, resp. slēgta rakstura akadēmisku organizāciju, kas apvienotu baltu filoloģijas studentus mūža draudzībā un audzinātu tos savā garā, gan par atsevišķu baltu filologu sekciju jau pastāvošajā filologu biedrībā, gan par iekļaušanos kādā vecākā lielākā studentu organizācijā, kuŗas mērķi būtu tuvi un pieņemami.

LU Filoloģijas un filozofijas studentu Ramaves formālais dibināšanas akts parakstīts 1929. gada 1. martā. Taču pārdomas, ierosmes, priekšlikumi par baltu valodu studentu uzdevumiem, to organizēšanos savu interešu sekmēšanai — aizņēmuši studentu prātus jau vairākus gadus pirms tam. Viss tas atbalsojas arī Augstkalna vēstulēs Jānim Bičolim. Arī korespondencē no Vācijas plašu vietu aizņem pārdomas un padomi par ramaviešu daudzajiem aizsāktajiem projektiem — kursiem, gadagrāmatām „Ceļi”, par J. Endzelinam 60 gadu jubilejā gatavojamo svinībrakstu krājumu u. c.

Kopš 1928. gada Augstkalns bija arī t.s. inspektora postenī Izglītības ministrijas Pieminekļu valdes Latviešu folkloras krātuvē (Valdemāra ielā 36a), ar uzdevumu pārziņāt Apvidu vārdu krāšanas darbu. Šim uzdevumam Augstkalns sagatavoja un pārraudzīja LU baltu filoloģijas studentus, kuŗu vairums vēlāk kļuva par Ramaves aktīviem locekļiem un plašu apvidus vārdu vārdnīcu autoriem. Alvila Augstkalna darba pienākumos ietilpa darbu ievadīšana darbinieku dzīves vietās dažādos Latvijas nostūros, un toreizējos satiksmes apstākļos braucieni uz tik tālām vietām nebūt nebija viegli un ērti. Vienā šāda brauciena reizē, sēžot S/S „Kaijas” I klases universālsalonā, 1928. gada 22. augustā, viņam ir vairāk brīva laika, lai plašākā vēstulē aprakstītu, kas pēc viņa domām būtu gaidāms no baltu valodu studenta:

„[...] No 10. IX tikai būšu Rīgā — tad jau būs netikai jāspriežas, bet arī noteikti jārikojas. Es domāju vispirms tā: pirmajā svētdienā (23. IX) sarīkojams iepazīšanās referāts jaunajiem kommlitoņiem. Mans temats: Baltu filoloģijas students. (Varētu pat Latviešu students, bet te ir gadījums citāds nekā „v. k. sek” [= valodas kultūras sekcija (?)], virsraksta dēļ vien jau citās nodaļās immātrikulētie neatrausies. Jeb — Latviešu filoloģijas students?) Būtu jāpasaka mūsu idealoģija[!]: valodas kultūra (īpaši, jo citur nekur viņai nav pārstāvju) un visa gara kultūra. Kā mums jāgrib, lai mūsu zinātnei (zinātnēm) būtu pienācīga vieta mūsu tautas gara dzīvē — un mūsu valsts dzīvē; kas mums jāstrādā, lai iemantotu tiesību un spēju pēc tās tiekties. Tai pašā reizē arī praktiskās lietas: kādus priekšmetus pierakstīties (un mācīties!), arī lekc. naudas un pierakstīšanās tehnika, viss kas pirmziemniekam ir ļoti reāla problēma. Tātad iepazīšanās, informācijas (arī par biedrību) sarīkojums.

Sekcijas pirmai sēdei es domāju 1) īsu ziņojumu par notikumiem valodas kultūras frontē šovasar (pozitīvi — Aps. J. [= Apsīšu Jēkaba] jauni raksti un J. E. [= Jāņa Endzelīna] Dažādas valodas kļūdas un arī agrāk (Melngailis. Arī Luhke?), 2) apspriede par rīcību, pēc kuŗas nospriežams pilnīgi reāls plāns, ko mēs šoziem darīsim (un tikai tik liels, ka var paveikt), 3) reglamenta grozījumi. Kāpēc tie tik drīz? — Lai var nohektografēt (varbūt — ar priekšvārdiem, ja tu uzraksti) un izplatīt.

Arī sekcijai gribētu īpašu iepazīšanās sapulci, ja var tevi lūgt sagādāt šās sapulces vielu.

Biedrībā vispār jāliek vispirms pamati biedriskai dzīvei. Ja ko varam darīt telpu un pastāvīgo vakaru ziņā, tad tas nav atliekams nevienu dienu. Par biedru sapulci mēs apspriedīsimies gan savā laikā. Tīk: ja nebūs iepriekš gatavi nodomi (ko mēs teiksim katrā dienas kārtības punktā, katrā sapulces brīdī) un priekšlikumi, tad atkal nekas neiznāks. Es domāju, ka no valdes sastāva jālaiž laukā mani un arī Freimani (dēbitīva rekcija?). Varbūt tā: prs. [= priekšsēdētājs] Ekm.[anis], prs. b. Malvess, sekr.[etārs] J. V. B. [= Jānis Bičolis] (citādi man nebūtu žēl tev ne priekšsēdētāja, bet sekretāram jānāk rakstīt. Ergo: piem. Malvesis — neder). Grabis jāvēl valdē — jeb kādi papildu amati jādibina?



Alvīls Augstkalns (vidū) ar Folkloras krātuves darbiniekiem

Ak jā, statūti! Es par tiem pirms sava atvaļinājuma nevaru runāt. Žurnālu jeb rakstu krājumu es lāga negribu atbalstīt. Motīvus varētu tu pats jaust. Ja jūs sāksit ko organizēt, es neko neteikšu — var jau būt, ka kādu cilvēku tu varēsi pievilkt tuvāk. Tu tam izdevumam tici, tu viņu rīko un, ja gribi, angažē arī mani par līdzstrādnieku. Mazs rokraksta žurnālis kā iekšējās dzīves forma — ļoti jauki! Citādi labos rakstus var drukāt Zeiferts, Ausējs un Grīnis — vairāk lasītāju un honorārs ar. Biedru grāmata. Vajag reglamenta: prasīt maz, biografijas objektīvos datus, skolas, skolotājus. (A propos: sekcijā varētu no jaunajiem kommlītoņiem lūgt ziņojumus, kā viņi mācījušies latviešu valodu savā vidusskolā.) „B. gr.” [= Biedru grāmata] nedrīkst būt augsts sliekšnis biedrībā ienākot. Bez tam jāuzzin, cik noslēpumainas tās ziņas jatur. No otras puses jāatļauj rakstīt visu, kas vien kādam uz sirds. Prasīt pēc mērķiem, nodomiem, novērojumiem, novēlējumiem varētu otrā grāmatā: Vecbiedru gr.[āmatā] jeb tai pašā grāmatā aktīvā biedra laikmetu nobeidzot, no universitātes šķīroties.”

Ne visi jaunie studenti spēj pārredzēt visas sarežģītās problēmas; arī par pašiem darbības veidiem visi nav vienis prātis.

1929. gada 2. janvārī Alvils Augstkalns no Zaķu salas atkal raksta Jānim Bičolim, starp citu:

„Mīlais draugs,

Kam man patiesībā nekāda iemesla nebūtu — salīdzināties ar citiem mūsu biedriem, kad gribu domāt par mūsu Ramaves ideju, tās taču vispirms man nāk prātā. Man tā vien liekas, ka mana paša interese ir nopietnāka kā jebkuŗam citam — varbūt taisni tāpēc es tiešām esmu nolēmis lietu paskubināt līdz noteiktam izšķīrumam cik vien var drīz. [...] man vienumēr ir bijis prātā un mani padarījis skeptisku: cik mums būs to biedru, cik uzticīgi, cik darbīgi un cik spējīgi, cik gatavi? Cik vienprātīgi? Tas viss līdz kādai provizōriskai skaidrībai ir jāzin, pirms var dibināt. [...]”

Pēc diviem mēnešiem Ramave ir nodibināta.

1931. gadā Rīgā iznāk Ceļu pirmais sējums — rakstu krājums L. Bērziņa sešdesmitās dzimšanas dienas piemiņai. To rediģējis Alv. Augstkalns, bet izdevusi Latvijas Universitātes filoloģijas un filozofijas studentu Ramave.

Krājuma nobeigumā (79. lpp.) dots paskaidrojums par jaunās organizācijas nosaukumu:

„Mūsu biedrība saucas nevis pēc prūšu Rōmovas, bet tautas dziesmās satopama vārda *ramave*, kur pēc visām zīmēm *a* ir īss.”

Tai laikā dzimst doma arī par „Ramaves mazo bibliotēku” — „oktāva formāta par dažiem desmit santīmiem burt-nīciņa. Tur varētu iet populāri raksti, veci un jauni stāstiņi utt.” (1931. g. 3. decembra vēstulē).

Sirdij tuvu vienmēr stāvējusi arī lietuviešu valoda, literatūra, kultūra vispār. Tādēļ viegli saprotama ir Alvila Augstkalna interese par iespējām ar Lietuvu un lietuviešu valodu iepazīstināt Latvijas Universitātes studentus, bet īpaši jau tos, kas pulcējās ap Ramavi. Līdz mūsu dienām saglabājusies lapiņa ar uzmetumu par īpašu lietuviešu valodas studiju grupu, ko mācītu Augstkalns, par šādu kursantu vēlamām priekšzināšanām, par eventūalajiem dalībniekiem un kursu norisi. Piem., par dalībniekiem:

„1) *Daudz* nav vajadzīgs, pat nav vēlams. Nav nekas icbilstams pret brīvklausītājiem, kas tikai klausās un apmierinās ar to, ko jau nu patur. (Tomēr jāvēlas, lai šai šķirā būtu tikai tie, kas spiesti kavēt; un lai nebūtu uz 2 akt.[īviem] dalībniekiem 20 brīvklaus.[ītāji]). Bet ir nepieciešami vismaz daži kārtīgi dalībnieki, kas nekavē stundas (izņemot, saprotams, nejaušus gadījumus) un kas arī strādā, gatavojas.

2) Vajadzētu būt noklausījušiem Plāķi un Raulinaiti [universitātē tolaik lektors Raulinaitis mācīja lietuviešu valodu pēc t. s. dabiskās metodes, kamēr prof. J. Plāķim bija kurss par lietuviešu valodas gramatiku, VRD.], vismaz dažus elementus un kādu vārdu krājumu ieguvušiem. Zināmas priekšzināšanas tiktu pieņemtas. Mūsu darbu, saprotams, piemērotu tam līmenim, kāds izrādītos pastāvīgajiem dalībniekiem.”

Par mācību grāmatu Augstkalns bija plānojis ņemt Kaman-
tauska chrestomatiju (vai kādus citus tekstus), un par šādu kursu nolūku tai pašā uzmetumā viņš minējis:

„1) veicināt leišu valodas un kultūras pazīšanu, 2) iegūt sev paidagōģijas piedzīvojumus.

Ne kursi, bet personīgi pazīstamu kommitoņu kopēja darba stunda, kurā es esmu tas, kam visvairāk zināšanu par jautājumu. Nedrīkst būt reklāmas, svešiniekiem par to ne-

kas nav jāzin, un dalībniekiem nav jāpiešķir tam sevišķas nozīmes.”

Lapiņa parakstīta 1933. g. oktobrī, un priekšlikums par vēlamo laiku tādām darba stundām min otrdienas, gan ar piezīmi „ja mana veselība pastāv”.

Spriežot pēc sarakstes ar J. Bičoli, Ramaves studentu starpā tai gadā pietiekami plaša interese nerodas; bet 1935. gadā Ramaves apgādā iznāk Alv. Augstkalna grāmatiņa „Leišu valodas elementi latviešu ģimnazijai”.

Bažu pilnā piezīme par veselības stāvokli ap 1933. gadu nav vienīgā. Tādas parādās sarakstē ar J. Bičoli jau 1932. gada pašā sākumā („Es esmu noguris un nevaru glīti parakstīt, par ārieni nebūtu ko bēdāties, bet tas zīmējas arī uz domu gaitu”), līdz 1933. gada janvārī, kad viņš no ārzemju studijām atgriezies Latvijā, vēstulītē no Tērvetes sanatorijas lasāmas satrauktas rindas „Es dzīvoju savā vaļā, šo to daru un gaidu no Dieva veselības. Līdz marta beigām taču jau laikam nodzīvošu”.

Vēl marta vidū, kad joprojām Augstkalnam turpinās intensīva sarakste par dažādajām publikācijām un citiem pasākumiem, vēstulēs tiek pieminēta slimība, piem. (14. martā):

„Par citām lietām es nerakstu — tagad esmu *uztraucies*; ja daudz rakstītu, tad arī *nogurtu*” un

„Par vārda lauzēju jau es esmu kļuvis, par mironi vēl nevēlos būt: vismaz mani *draugi* gan zinās, ka bez plaušām katram cilvēkam ir arī sirds un nervi, un tas arī nemaz nav tik nezināms, kuŗas 3 organ. sistēmas visvairāk cieš no tbc. indēm”.

Viņa veselība nav tik pārmērīgi stipra, lai, bez satricinājumiem, ilgstoši izturētu pārmērīgi plašo un prasīgo pienākumu un darbu slodzi. Tai reizē krīze tiek pārvarēta; nākamajā reizē iznākums vairs nav tik laimīgs.

Bet garās vēstules ap 1932. gadu, kas rakstītas J. Bičolim sakarā ar ramaviešu svinībrakstu krājumu Jānim Endzelīnam, atļauj mums iegūt diezgan sīku ainu par grūtībām, kādas bijušas jāpārvar, bet arī par entuziasmu, kas spārnojis tā laika LU baltu filoloģijas studentus.

Arī šo grāmatu izdeva LU Filoloģijas un filozofijas studentu Ramave.

Intensīva sarakstīšanās ar Jāni Bičoli par šo jubilejas krājumu sākas jau 1932. gada sākumā. 7. janvāra vēstulē:



Rakstnieka Antona Austrīņa vakars LU Filoloģijas un filozofijas studentu Ramavē 1934. gadā

Otrajā rindā vidū Antons Austrīņš, no viņa pa labi Ramaves godabiedrs prof. Kārlis Kārklīņš, pa kreisi — Āronu Mafiss un Ramaves godabiedre prof. Anna Ābele. Alvils Augstkalns — augšējā rindā otrais no kreisās, vipam blakus pa labi (drusku zemāk) — viņa dzīvesbiedre Lizete Štengēle-Augstkalne.

„Jā, par Endzelīna jubileju ar Ģeruli tūliņ jārunā. Bet kas no studentiem Endzelīnam būtu vismīļāks un pilnīgi drošs, ka iegūtu viņa atzinību, to es jau esmu teicis — filoloģiski materiāli: vārdnīcas materiāli, izlokšņu mat.[eriāli], vietu vārdi, uzvārdi. Un ja to no mūsu kommitoņiem nevar izdabūt laukā (jo iekšā viņiem ir, dažam stipri daudz), tad citādu rakstu krājums, kur piedalītos daudzi, tīri vai maz iespējams. [...]”

16. janvāra vēstulē pārdomas turpinās:

„Par Endzelīna krājumu. Strādāt jau nu ārkārtīgi vajadzētu, sevišķi mums diviem tas ir goda pienākums. Tā ir Endzelīna sēkla, ka mums rūp zinātne. Tur klāt nāk paša dziņa un citi cienījami vīri, ko pazīstam no grāmatām, bet no dzīvajiem kas stāsies viņam blakus! Un ja no citiem nevaram neko spontāni izaicināt, tad ar varu jāizplēš, nu labi — tad tā būs Endzelīna sēklas sēkla. Ja dabū rezultātu, no kā nav jākaunas, tad vissliktākā gadījumā varam arī manuskriptu nolikt viņam priekšā, ja nevar izdot.

Endzelīns ir cilvēks ar savu zināmu interešu aploku, tas ir jāievēro redakcijā. Es domāju, ka principā varētu būt runa par visdažādāko folkloru (un citu ko) — apsverot tikai pirmā un pēdējā vietā, vai Endzelīns to labprāt redzēs. Jāatturas no tā, kas *viņam* varētu izlikties lieks, neklājīgs. (Eventuāli tas varētu zīmēties arī uz dažu valodniecisku darbu, ne tikai taisni uz tām citām nozarēm.) Tiem citiem tas nebūtu jāsaka. Lai dod, ko var, — redakcija redzēs.

Un labāk ātrāk, jo tad varēs parādīt ar sava paša materiāliem, kāda viela varētu būt derīgāka, ka būtu vēl vērtes pameklēt.

Citus kustināt vajadzētu tūliņ un katrā izdevībā, sevišķi no kā tiešām var ko cerēt.

Jā. No Misiņa varbūt varētu izdabūt cits vieglāk laukā to, ko pats viņš neraksta. Ja izdabūtu daļu no tā par tautas dziesmām, tad tas varētu iet arī Endz. krājumā (lai nu ar abi sanīdušies!). [...]

Vēl viena ideja par Endzelīna krājumu. Kancāna Valdis varētu papulēties, vai nevar uzrakstīt stāstu no tautas dzīves un tautas valodā, proti savā izloksnē. Un jūs trīs Zemgales augšzemnieki (Birži, Aknīste, Kaldabruņa) varētu sastādīt kopā kādu daļu materiāla, kas jūsu izloksnēs vienāds, kas dažāds, tā sakot: pie kā jums būtu jāturas, ja

jums būtu vajadzīga viena sava aprīņa rakstu valoda.”

Nākamajā pusgadā darbi ap jubilejas krājumu pavirzījies jau tiktāl, ka 21. jūnijā Jānim Bičolim Alvils Augstkalns var priecīgi rakstīt:

„Ziņas par rakstu krājumu iepriecina, un tiem, kas to organizāciju jau tik tālu novadījuši, nākas gods, t.i. acīmredzot tas gods nākas tev [= Jānim Bičolim, VRD].”

Vēstulē Augstkalns spriež par vēlamo formātu grāmatai, norādīdams gan uz Filologu Biedrības Rakstiem, gan uz Endzelīna paša publikācijām. Visvairāk viņa domas tomēr kavējas pie rakstu krājuma satura. No vienas puses, piesaisot lielāku skaitu paša profesora studentu:

„Tā kā runa ir par E.[ndzelīna] skolēnu krājumu un kr.[ājums] ir domāts Latvijai, nevis pasaules zinātnei (jeb z.[inātnes] pasaulei), tad līdzīgu pašu pētījumiem var būt vietas arī derīgiem referējumiem. A. Bērzkalna jdzēi to vajadzētu teikt. Ergo: ja nav sava — ir dzirdēts, ka folkloras literātūrā ir šis tas tāds, kas ir uz mums attiecas. Par žēlabās mirušo puisi — un E.[ndzelīns] taču ir izskaidrojis Pūt vējiņi! (To gabaliņu — paša E.[ndzelīna] — man gandrīz gribētos redzēt iekšā krājumā.) Varbūt ka es dabūšu kādus Endzelīna „domu graudus”.

No otras puses, Augstkalnu visu laiku tirda iecere padarīt jubilejas krājumu par starptautiski plašāku izdevumu:

„Žēl, ka nevar ārzemniekus angažēt. Daudzi ļoti labprāt dotu. Par Ģeruli, Frenkeli, Hermani, leišiem nav ne maz jārūnā. Būtu arī vēl citi.”

Pēc nepilna mēneša (1932. gada 8. jūlijā) runa jau ir par veltījuma tekstu Endzelīna jubilejas krājumā, bet joprojām nav apklususi doma par autoru pieaicināšanu no citām zemēm:

„Veltījuma parakstīšana tādā veidā nav gluži pa manam prātam. Ja nospricē, es neatsakos, bet citādi — gan jau varēšu ar tevi parunāt. Par ārzemju kr.[ājumu] nekā nevar galvot, ja atkal satikšu Ģeruli (gaidu vēstules, vai varēšu ar viņu braukt uz leišiem), tad zināšu. Ja nē, tad mēs organizēsim pasaules zinātnes krājumu pēc 10 gadiem! (Uz 60 gadiem ne katrs dabū, vairākums uz 70, 75, 80!). Par biografiju runāt vajag, vai izdodas vai ne.”

Pēc 10 gadiem Ramavei nekādu pasaules zinātnes krājumu tomēr nav iespējams organizēt — LU Filoloģijas un filozo-

fijas studentu Ramave ir slēgta, Latvijā plosās karš, un paša Alvila Augstkalna vairs nav dzīvo starpā. Bet viņa iecere nav mirusi. To realizē citi, kaut arī ne pēc 10 gadiem, bet pēc krietni ilgāka laika. Tas tad vairs nav Jāņa Endzelīna tiešo jauno studentu krājums, bet radies tiešām plašajā zinātnes pasaulē, šā vārda īstajā nozīmē. 1959. gadā Rīgā J. Endzelīna 85. dzimundienas atcerei tiek publicēts „Rakstu krājums. Veltījums akadēmiķim profesoram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcelei”, ko izdeva ZA Valodas un literatūras institūts, bet Amerikā 1960. gadā iznāca viņam veltītais „In honorem Endzelini”. To Čikāgas baltu filologu kopas uzdevumā bija sakopojusi un rediģējusi Alvila Augstkalna kādreizējā darbabiedre un akadēmiskās organizācijas Ramaves godabiedre Edīte Hauzenberga-Šturma.

NORĀDES

- ¹ Citātos no vēstulēm atstāta Alvila Augstkalna toreizējā pareizrakstība, starp citu, adverbu formas tā, kā ar lauztās intonācijas zīmi, ū Vācijas vietvārdu formās, „itkā” u. c. vārdu rakstījums kopā, forma „Lietava”, tāpat arī atsevišķu vārdu vai vārdu kopu izcēlums ar pasvītrojumu, resp. kursivējumu.
- ² Rakstam izmantotas Līvijas Bičoles saglabātās A. Augstkalna vēstules Jānim Bičolim, kā arī fotografijas Augstkalna ģimenes archīvā.
- ³ Šis A. Augstkalna atceres gadā paredzētais raksts tehnisku iemeslu dēļ var tikt iespiests tikai tagad.

The founder of Ramave Alvilis Augstkalns would have been 80 years old in 1987 . . .

As a tribute to the memory of Alvilis Augstkalns (1907-1940) who on September 2, 1987, would have been eighty years old and who during his short life managed to produce many scholarly articles of undiminished value, the author presents unknown facts about him, taken mostly from his letters to J. Bičolis.

Neparasta 1904. gada
latviešu valodas mācību grāmata
J. Rūķis, Sistēmatisks diktāts, Limbažos 1904

Latvijas skolu vēsturē J. Rūķa latviešu valodas mācību grāmatas līdz šim tikpat kā nav pieminētas. M. Lācis apcerējumā „Latviešu mācību grāmatas 1585-1917”, ko 1968. gadā Rīgā izdeva LVU Vēstures un filoloģijas fakultātes Latviešu literatūras katedra, gan atzīmē, ka „[...] latviešu valodas mācībā ievērojami pieaudzis izdevumu daudzums, bet arī to lielākā daļa iznākusi 19. gs. 90. gadu sākumā, kad vēl nebija samazināts stundu skaits latviešu valodai kā mācību priekšmetam. Sevišķi maz grāmatu izdots laikā no 1891. līdz 1905. gadam, kad pārkrievošana sasniedza augstāko pakāpi” (50. lpp.).

Savā pārskatā M. Lācis piemin gan šā gadsimta sākumā publicēto P. Abula „Latviešu valodas mācību pilsētu un lauku skolām. Divās daļās” Rīgā 1902, kā arī M. Ķuržēna grāmatas — „Latviešu valodas metodika. I. Rakstu darbi, II. Valodas mācība. Rokas grāmata skolotājiem”, kas iznāca Cēsīs 1901. gadā, bet nevienu no J. Rūķa darbiem. Jāpiemēta, ka 1904. gadā Cēsīs tika publicēta arī J. Rūķa „Pareizrakstība iesācējiem”.

Par J. Rūķi, šo latviešu valodas mācību grāmatu autoru, ziņas ir ļoti trūcīgas. Tā kā uzvārds „Rūķis” Vidzemē bija ļoti rets, jādomā, ka tā ir tā pati persona, kas 1910. gadā minēta par redaktoru nedēļas laikrakstam „Cēsu Ziņas”. Šī „sabiedriski politiskā avīze” paguva iznākt gan tikai nedaudzus gadus (1910-1913): pirmais redaktors bija J. Rūķis, izdevēji A. Bērziņš un J. Zariņš. Bet jau ar 1911. gada 8. numuru (10. III) par redaktoru parakstās A. Bērziņš un ar 1912. gada 46. numuru (15. XI) — J. Zariņš. Iemesls, acīmredzot, tas, ka „Rīgas apgabaltiesa 1911.g. 10. febr. piesprieda red. J. Rūķim 1 dienu aresta par rakstu „Ķeizara svētki Rīgā” (1910. g. Nr. 19). Numurs arī konfiscēts.”¹

Par redaktora J. Rūķa kristībvārdu tiek minēts „Jānis”, tātad arī šeit apceramās skolas grāmatas autors būtu

Jānis Rūķis, kas varētu būt dzimis ap 1870—1880. gadu (par „Cēsu Ziņu” vēlāko redaktoru Arturu Bērziņu zināms, ka viņš dzīvojis 1876-1914). [Pēc grāmatas *Latviešu zinātne un literatūra 1911* (Rīgā 1968) 8048. ieraksta Pēterburgas tiesu palātā 1911.g. 11. okt. par piederību pie LSD partijas apsūdzēts arī Cēsu pag. skolotājs Jānis Rūķis. Tāpēc, liekas, nav šaubu, ka *Cēsu Ziņu* redaktors un *Sistēmatiskā diktāta* autors ir viena un tā pati persona. Red. piezīme.]

Mazliet neparasts ir apceramās skolas grāmatas virsraksts. „Sistēmatisks diktāts” īstenībā nav tikai diktējamu tekstu krājums, bet īsa koncentrēta gramatika, praktiska valodas, izrunas un rakstības mācība. Tā kā piemēriem izmantoti biežākie ikdienā lietojamie vārdi un teikumi, to var dēvēt arī par (sava laika) latviešu vārdu pamatkrājumu.

Grāmatā lietotā terminoloģija daudz neatšķiras no tās, ko sastopam mūsu dienās, ar pāris izņēmumiem. J. Rūķis nerunā par patskaņiem un līdzskaņiem, bet viņam ir „īsas, stieptas un grūstas patskaņas un līdzskaņas”. Personu vārdi un vietu nosaukumi ir nevis „īpašvārdi” (kā mūsu dienās), bet „pašvārdi”, un apostrofam ir dots latvisks termins „noīsinātājs”.

Vielas izkārtojums un nodaļu grupējums ir pilnīgi brīvs no jebkuriem teorētiskiem paskaidrojumiem un noteikumu izklāstiem. Tai ziņā šo mācības grāmatu varētu nosaukt par paraugu visi tie metodiķi, kas — tāpat kā savā laikā Kaspars Biezbārdis 2 — domā, ka valodas mācību grāmatas gan jāsastāda pēc valodas likumiem, bet šie likumi mācību grāmatās nav jāapraksta.

„Sistēmatiskā diktātā” ir divas daļas, kas arī tikai tā ir nodēvētas: Pirmā daļa un Otrā daļa. Pirmā aptver grāmatas pirmās 26 lappuses, otrā — 27. - 32. lpp. Īstenībā 1. daļu varētu saukt arī par Skaņu un formu mācību, bet 2. daļu par Teikumu mācību. Sīko nodaļu virsraksti savukārt paši par sevi dod pārskatu par visām svarīgākajām kategorijām latviešu gramatikā:

1) Vienkāršu patskaņu un līdzskaņu sakopojumi.
2) ai, au, ei, o, ie, ui. 3) ģ, ķ, ļ, ņ, ņ. 4) ž, š, st, dz, dž, č. 5) a — ā. 6) e — ē. 7) i — ī. 8) u — ū.
9) Atkārtojums. 10) ll, mm, nn.

Lietas vārds. 11) Pašvārdi. 12a) ns, bs, ps. 12b) gs, ks. 12c) ds, ts. 13a) zs — ss. 13b) sts, š. 14) ājs, ējs. 15) am, ām, ēm. 16) a, c, i, u — â, ê, î, û. 17) as, cs, is — âs, ês, îs, ôs. 18) Atkārtojums.

Īpašības vārds. 19a) ns, bs, ps. 19b) gs, ks. 19c) ds, ts, cs. 20a) zs, ss, sts. 20b) š, šs, žs. 21) ais, (ājs).

22) āks, ākais, (ājs). 23) a, as, à, às. 24) â, âs, ôs, (â, às). 25) am, àm. 26) Atkārtojums.

Skaitļa vārds. 27) ais, (ājs), dz. 28) à, às, â, âs.

Vietnieka vārds. 29) ds, ts. 30) am, àm. 31) Atkārtojums.

Darbības vārds. 32) àt, èt, ìt, ùt. Tagadne. 33) c, (ns, ds, ts). 34) à, è, (â, ê). Tagadne un pagātne. 35) as, às, (às). 36) am, àm. 37) at, àt. Nākotne. 38) às, ès, (às, ès). 39) is, os, (ìs, ôs). 40) s, (ss). 41) Atkārtojums.

Divdabis. 42) ts, (c).

Satiksmes vārds. 43) p, pp. 44) t, tt. 45) r, rr. 46) s, ss. 47) Atkārtojums.

Noīsinātājs (').

Otrā daļa. 1) Stāstāmie teikumi. 2) Jautājamie teikumi. 3) Izsaucamie, vēlamie un pavēlamie teikumi. 4) Uzruna. 5) Iesprausti vārdi un teikumi. 6) Atkārtots teikums. 7) Savilkts teikums. 8) Priekšmeta teikums. 9) Apzīmētāja teikums. 10) Papildinātāja teikums. 11) Apstākļu teikumi: a) Vietas teikums. b) Laika teikums. d) Kārtas teikums. 3 e) Cēloņa teikums. f) Nolūka teikums. 12) Pieļaujams teikums. 13) Nosacījuma teikums. 14) Sakārtots teikums. 15) Periods.

Rakstība, kā jau šā gadsimta sākuma grāmatās, ir ar gotiskiem burtiem un pēc tā laika pareizrakstības rēgulām, atzīmējot patskaņu gaŗumu tikai saknes zilbēs un galotnēs, bet ne piedēķļu zilbēs. Pie tam saknēs gaŗums apzīmēts ar *h* aiz attiecīgā patskaņa burta, bet galotnēs lietotas divas zīmes virs patskaņa, proti, lokātīva galotnēs lauzuma zīme (piem., *mahjâ*), bet citās galotnēs — gravis (piem., *mahjâm*). [Abas šīs zīmes autore aiz viegli saprotamiem iemesliem savā rakstā gandrīz visur aizstājusi ar tagad parasto gaŗumzīmi. Red. piezīme.]

Vielas izkārtojums un grafiskie palīglīdzekļi ir skaidri un pārdomāti. Piemēra formās vienmēr ar trekniem burtiem izceltas tās vietas, kas īpaši jāievēro, gan diktātu rakstot, gan izprotot katras formas gramatisko un satura nozīmi. Arī citādi skopās norādes ar vienkāršiem līdzekļiem atvieglina skolēnam iegaumēt rakstības normas. Tā, piem., 8. lappusē doti piemēri, kas izrunā beidzas ar *-ps*, bet etimoloģiski var būt rakstāmi vai nu ar *p* vai ar *b*. Pie vārdu pāriem *zobs* — *zobi*, *kaps* — *kapi* autors pievienojis piezīmi „abi vārdi reizē diktējami”; vienskaitļa un daudzskaitļa formas saistījums šeit palīdz skolēnam iz-

šķirt, kad vārda etimoloģija liek rakstīt balsīgo līdzskani, kad nebalsīgo. Līdzīgs apsvērums bijis tur, kur pāršos sastatītas formas ar *-ts* un *-ds*; *-ks* un *-gs*.

Skaņu mācība.

Mikstinātais *ŗ* ir atzīmēts, bet nebūt ne vienmēr tais formās, kur šo skaņu gaidītu pēc 1939. - 1944. gadu prakses. Tā, piem., ar *ŗ* rakstīti atsevišķi vārdi kā: *jūra*, *buŗa* (*kuŗim balta buŗa*), *grūti/grūt*, *kaŗeivji* (*kaŗeivji nāk no kaŗa*), *kuŗ* (*kuŗ cep, tur pil*), *no kuŗienes*. Turpretim ar cieto *r* ir arī: *baro* (no *barot*) (31). 4 Nodalījumā ar mikstinātiem līdzskaņiem gan dots teikums *Kaŗim gaŗi naŗi*, taču tagadnē no „ķert” gaidītā mikstinājuma nav: *kaŗis cimdiem peŗu neŗer* (3). Ar nemikstināto *r* rakstītas arī tagadnes formas *aram* (20), *dzeram* (21), *šķiras* (20), kā arī lietvārdi locījumos, kuŗos sistēmas dēļ mikstinājums būtu gaidāms (piem., *namdari*, *pavasara dienas*). Savukārt infinitīvs „aŗt” ir ar *ŗ* (ja tā nav rakstu kļūme): *kas negrib liekties, tam grūt aŗt* (30).

Pretēji mūsdienu noteikumiem, ar gaŗu patskani *r* priekšā rakstīti vārdi *bārgs*, *gārd*s un *vērgi*, bet citādi skaņu kopās *-ar-* un *-er-*, kas runājamas ar lauzto intonāciju, patskanis ir īss.

Daži vārdi, kuŗu etimoloģija tolaik vēl likusies skaidra, rakstīti pilnā formā, bez tā saīsinājuma, kas parasts tagad, piem., *paldievs* (=paldies): *mēs tagad, paldievs Dievam, esam veseli* (28).

„Sistēmātikajā diktātā” J. Rūķis ievērojis arī zilbju intonācijas. Sagrupējot līdzīgi skanošus vārdus trīs ailēs — ar īso patskani, ar gaŗu stieptu un gaŗu nestieptu patskani — jau ar pašu sadalījumu ir norādīta vārdu dažādā izruna, piem.:

Vilis — vīle — (drēbju) vīle.

Autors tātad neizšķīr trīs, bet tikai divas intonācijas (pēc viņa terminoloģijas: stiepto un grūsto), un laikam pats viņš nāk no Vidzemes divu intonāciju apgabala. Atsevišķos vārdos, kuŗus vienā izlokšņu daļā runā ar stiepto, citā — ar nestiepto intonāciju, vārda novietojums norāda arī, kuŗš variants bijis pazīstams grāmatas autoram. Tā „vāriņ” tur ievietots ailē ar grūstām patskaņām, lai gan dažos apvidos latvieši šo verbu izrunā ar stiepto intonāciju.

Formu mācība.

Lietvārdu grupā pārstāvētas visu celmu formas.

Dzīva, liekas, bijusi *i*-celmu kategorija: *ass, nakts, klēts, sirds, balss, pirts, atbalss, auss, dzelzs, debess, ilkss, valsts, nāss, zoss, uguns, smiltis, vēstis*. Toties *birze* parādās kā *ē*-celma vārds.

No sieviešu dzimtes *u*-celmiem piemēru teikumos sastopam *dzirnu* (tautasdziesmas rindā *Vai jūs mazas varēsiet tautas dzirnu ritināt*). Kā vīriešu dzimtes *u*-celmus sastopam vārdus *lietus, tirgus, medus, vidus*, bet ne *krogs* un *kāss* (23). „Suns” arī nominatīvā tiek locīts kā *ijo*-celms: *sunis lēc par sētu* (19), bet ir „rudens vakars”.

Viens otrs lietvārds lietots ar citādu galotni nekā parasts mūsu dienās, piem., *grieza* (=grieze) *grieza rudzišos* (12), *cīņa uzturas* (=uztura) *dēļ pastāv starp visiem dzīvniekiem* (6).

Vienskaitļa datīvā galotne lietvārdos ar *-is* ir vai nu *-am* vai arī *-im* (kas ir norma mūsu dienās), piem., *cīrvjam, karēivjam, suņam*, bet: *karalim, kuģim*. Seniskākā galotne *-am* toreiz bija vēl plaši izplatīta ne vien daudzās izloksnēs, bet arī iespīestās grāmatās, piem., Rūdolfa Blaumaņa darbos.

Ģenitīvs no personas vārda *Atis* veidots bez līdzskaņa mīkstinājuma: *Ata*.

Konjugācijā atzīmējamas vairākas īpatnības.

Formāli nav šķirtas imperatīva un indikatīva formas: abos gadījumos daudzskaitļa 2. personas formas beidzas ar *-at, -aties*, piem., *sākat! darat! godājat! mīļojat! klausaties!*

Nedz tagadnē daudzskaitļa 1. un 2. personā, nedz arī refleksīvajās formās nav šķirti *o*-celmu verbi no *ā*-celmiem: *mēs aram, sējām, runājām, zinām; jūs ēdat, rakstat; (viņš, viņi) šķiras, klājas, vijas, kaujas, smejas, skatas, lielas, laizas, mācas*. No „turēt” tagadne ir „tura”: *viņa tura maizi labajā rokā*; no „vajadzēt” — „vajaga” un „vajag”. Piemēros nesastopam neviena piemēra ar tagadnes *ijo*-celmu verbiem: no „sālīt” tagadne ir nevis „sāli”, bet „sāla”: *māte sāla gaļu*. Dialekta iezīmes parādās dažu verbu tagadnē: no „pirkt” tagadne ir nevis „pērk”, bet „pirk”: *pogas pirk dučiem*; no „līst” — senākā forma „lied”: *asniņš lied iz zemes*. Parunā „jo kaķi glaud, jo kupri cel” forma „glaud” (ja tā nav iespieduma kļūda „glauda” vietā), varētu būt darināta no infinitīva „glaudēt” (izloksnēs tāda forma tiešām ir konstatēta).

Nākotnē daudzskaitļa 2. personas formām ir galotne *-siet* (nevis *-sit*): *varēsiet*.

Pagātne no „būt” ir gan „bija”, gan „bij”. No „ie-

viesties" darināta pagātne „ievietās”: tūrumā *ievietās nezāles* (22). ME s.v. *ievies* šādu pagātņi kādā citā piemērā mēģina skaidrot kā „vielleicht mit dem -t- von vieta ‚Stelle’”. J. Rūķa dotais piemērs rāda, ka saistījums ar „vietu” šai pagātnes formā varbūt nemaz nav nepieciešams.

No piemēriem ar prefigētajiem verbiem skaidri redzams, cik dzīva nozīme vēl bijusi priedēklim *at-*: *kas padarīts, to nevar atdarīt; ēd tu tagad pie manis, vēlāk es iešu pie tevis atēst*.

Pagātnes aktīvais divdabis sieviešu dzimtē beidzas ar *-usi* (nevis *-use*, kā daudzās izloksnēs un bieži vien vēl gadsimta sākumā iespēstajās grāmatās).

Pronomenu locīšanā atzīmējama īpatnējā daudzskaitļa datīva forma no „šī”: tāpat kā „tām”, tāpat arī „šām”: *šām divām sētām* (18).

Apzīmētāja teikumus ievada „kas” (nevis „kuŗš”), piem.: *vadzis, kas pārāk piekrauts, lūst; tam ganam nevar ticēt, kas pie vilka kūmās stāv*.

Pieturas zīmju lietojums nedaudz atšķiras no tagadējām normām. Salīdzināmā „kā” priekšā vienmēr likts kommatas: *trīc, kā apses lapa; priecājas, kā bērns par klinģeri*.

Lietota vēl biedruzīme = : *Jaun=Piebalga un Vec=Piebalga, Liel=Salace, Vakars=Eiropa, Ziemeļ=Amerika, ne=ej!*

Dažos vārdos atšķiras rakstījums kopā vai atsevišķi (šādas svārstības pastāv līdz mūsu dienām). Tā koprakstījumā ir „nevien”: *saule nevien gaismu dod, bet viņa arī silda*.

Sintakse.

No sintaktiskajām konstrukcijām sevišķi izceļas plašais ģenitīva lietojums: *nolieguma teikumos, piem., no vilka neizmācīs lopu suņa* (22), *visu zivju nevar izzvejot* (25), *iz pirksta nekā nevar izsūkt* (28), *kam nav zobu, tas ir bezzobis* (25), *kaķis cimdiem peļu neķer* (3), *kāju aut nemācēju* (26), *kā nevar celt, tā nevar nest* (3), *neviena nevajag mēdīt* (5), *es ļaunuma nebīstos* (31); pie „vajag”: *drēbju vajag izvējot* (25); pie „meklēt”: *kā meklēja, tā dabūja* (3), lai gan citā vietā tas pats teikums minēts ar akuzatīvu — *ko meklēja, to dabūja* (30).

Ģenitīvs lietots arī pie „pilns”, pie tam pirms, gan pēc attiecīgā lietvārda: *kanna piena pilna* (7), *maiss pilns labības* (9), *pilna klēts baltu vadžu* (9).

Ģenitīvs stāv arī pie „daudz”: *viņam izejot daudz naudas* (25).

„Dēļ”, tāpat kā pēc mūsdienu gramatikas normām, stāv a i z attiecīgās ģenitīva formas: *cīņa uzturas dēļ* (6).

Lokātīvs, liekas, bijis visai parasts nolūka lokātīva funkcijā: *kaķis aizgāja pelēs* (22), *puiši aizbrauca sausā malkā* (15). Toties laika apzīmējumos nereti lietots nevis lokātīvs, bet akuzātīvs/ instrumentālis: *pavasaru lapas plaukst, turpretī rudeni tās birst* (32), *vasaru karsts laiks; rudeni laiks vēss* (13); *ziemu aukstāks laiks, nekā rudeni* (14) (gan arī ar lokātīvu: *ziemā auksts laiks* (13)).

Starp komparātīva konstrukciju piemēriem sastopam divus paveidus:

1) Nom + nekā + Nom: *ozols stiprāks, nekā bērzs* (14)

2) Nom + par + Ak/Instr: *zelts dārgāks par sudrabu* (14), *tērauds cietāks par dzelzi* (15).

Superlātīvs darināts ar *vis-* + komparātīva forma ar noteikto galotni, vai arī komparātīva noteiktā forma viena pati, bez pastiprinājuma ar *vis-*, piem., *avota ūdens ir visskaidrākais* (14), *saule visspožākais spīdekļis* (15), *dimants viscietākais ķermens* (15); *pavasars jaukāks no visiem gada laikiem* (15). Turpretim nav neviena piemēra ar „pats” + komparātīva forma, kas pēdējā laikā (krievu valodas parauga ietekmē) sāk dominēt latviešu valodā.

Teiciensos, atbildot uz jautājumu, kā kuŗu sauc, sastopam divkāŗšo akuzātīvu, piem., *mani sauc Andreju Liepiņu; Lejas=Priedenu saimnieku sauc Jāni Kauliņu*. (Modernajā valodā šādos gadījumos dominē nominātīvs). Tomēr nodalījumā par īpašvārdiem minēts arī teikums par mājas vārdiem, kur nav divkāŗšā akuzātīva, bet ir nominātīvs: *mūsu mājas sauc Kalna=Priedeni*.

Piemēra teikumos sastop abas prepozīcijas — *no* un *iz* —, katru ar savu nozīmi, sal.: *kalpone izpēra putekļus iz drēbēm* (25), *iz pirksta nekā nevar izsūkt* (25), bet: *no vilka neizmācīts lopu suņa* (22), *pavasars jaukāks no visiem gada laikiem* (15).

Cēloņa palīgteikumus ievada „tāpēc ka”, bet ir arī piemēri ar „jo”: *labība nedīgst, tāpēc ka zeme par daudz sausa; gauži raud skolas bērni, tāpēc ka grāmatā sīki raksti, ko nevar drīzi salasīt; visiem jāmirst, jo visi ir grēkojuši*.

Saikļu pāŗi *gan - gan* un *tāpat - kā* arī lietoti ar līdzīgu nozīmi: *bēdas sastopamas tāpat nabagu būdiņās, kā arī bagāto pils* (29), *stādiem vajadzīgs gan lietutiņš, gan siltie saules stari* (29).

Tagad vairāk parastā *kamēr - tikmēr* vietā grāmatā sastop *kamēr - tikām*: *kamēr dzīvo, tikām mācies* (31).

Pieļaujamus teikumus ievada „jebŗu”: *jebŗu nāves ielejā man būtu jāstaigā, tomēr es ļaunuma nebīstos* (31).

Vārdu krājums.

Visvairāk uzmanības saista „Sistematiskā diktāta” vārdu krājums.

30 nelielās lappusēs ietilpināts ļoti bagātīgs ikdienā lietojamo vārdu krājums. Tas aptver toreizējā lauku dzīvē parastos darītāju, darba rīku, darba veidu, apkārtējās vides, dabas utt. apzīmējumus.

Dažādu darba veicēju grupā vien ir vairāki desmiti tādu vārdu: *zemnieks* un *zemkopis*, *dārznieks*, *mednieks*, *skārdnieks*, *namdaris*, *dzirnavnieks*, *kalējs*, *mucenieks*, *skolotājs*, *vēstnesis*, *plāvējs*, *arājs*, *dziedātājs*, *kaņeivis*, *trauku mazgātājs*, *kapātājs* u.c. Diktātos skolnieks iepazīstas ar kādiem 20 Latvijas putniem; tur ir *vanags*, *strazds*, *grieza*, *paipala*, *žagata*, *balodis*, *vārna*, *dzērve*, *dzenis*, *dzeguze*, *ūpis*, *pūce*, *lakstīgala*, *zīle*, *silis*, *meža pīle*, kā arī mājputni *pīle*, *zoss*, *vista* un *gailis* (arī: *ola* un *čaumala*). No kokiem minēti gan lapu koki: *ozoli*, *bērzi*, *liepas*, *kļavi*, *vītoli*, *apses*, *kārkli*, gan skuju koki *egles* un *priedes*. Līdzīgā veidā plaši pārstāvētas arī citas vārdu grupas, piem., radu un saimes locekļu vārdi: *tēvs*, *māte*, *māmiņa*, *māmuliņa*, *vecāki*, *aukle*, *krustmāte*, *vectēvs*, *vecie tēvi*, *dēls*, *dēliņš*, *meita*, *brālis*, *brālītis*, *bāleliņš*, *māsa*, *meitene*, *meitenīte*, *skuķis*, *puika*, *puisis*, *saimnieks*, *saimniece*, *kaimiņš*, *ciemiņš*.

Piemēra teikumos ietilpināts arī krietns skaits toreiz parasto kristībvārdu: sieviešu vārdi *Anna*, *Marija*, *Emma*, *Grieta*, *Minna*, *Jūle*, *Milda*, vīriešu vārdi *Jānis*, *Kārlis*, *Juris*, *Vilis*, *Dāvis*, *Andrejs*, *Krišs*, *Eduards*.

Vārdu un izteicienu krājumam, ko J. Rūķis izmantojis piemēros, uzspiests spilgts vidzemnieku zīmogs. Vienkārt, uz to norāda Vidzemes izloksnēs pazīstami apvidus vārdi, piem., *kasīt sienu*, *kļavs*, *gārša*, *panas* (= paniņas), *vizas* (= ledus vižņi), *kuls*. Otrkārt, vairākkārt tiek pieminētas Vidzemes upes *Daugava*, *Gauja*, *Salaca*; *Alauksta ezers*, kā arī pilsētas, pagasti un draudzes Vidzemē: *Rīga*, *Sigulda*, *Krimulda*, *Turaida*, *Cēsis*, *Valmiera*, *Valka*, *Vecpiebalga* un *Jaunpiebalga*, *Lielsalace* un *Mazsalace* (ar -e!). Mīklai, kuņas atminējums ir atspole un audekla dzijas, latviešu folkloras krājumos sastopam vairākus variantus, kuļos dzeltenais zirdziņš brien pa jūru vai citu kādu ūdeni, bet šeit vārdā saukta tieši Gauja: *dzeltens zirdziņš Gauju brien*.

Treškārt, gramatikas piemēros ietilpināta informācija, kas atspoguļo veco vidzemnieku tradīcijas, sal. *Minna*

plauj sienu; plāvējam asa izkaptis, arī plāvējām asas izkaptis; meitas kasa sienu; meitas plauj atālu. Minētie piemēri tik labi neiederētos Zemgales vai Kurzemes vidē, kur sievas un meitas nemēdza piedalīties plaušanā. Savukārt „Andrejs auž” (10) norāda, ka starp audējiem (kaut vai Piebalgas apkārtnē) sievietes nebūt nebija vienīgās šā darba pratējas.

Diktātu tekstos parādās arī dialektāli iekrāsoti un tagad mazāk pazīstami vārdi kā: *dzelkšņi* (= aso dadžu paveids), *ģekšis*, *pulgot*, *staigs* (staigas plavas, pretstatā cietām plavām), *dēstīt kartupeļus*, *kārkt* (vārna kārc), *trenkt* (*gans trenc lopus*), *dūcis* (= duncis), *glāzēt* (=iestiklot; *šids glāzē logus*), *mesli* (valdniekam dod *meslus*), *veģis* u.c.

Liels skaits piemēru ņemti no mūsu tautasdziesmām — gan visa dziesma, gan vesela divrinde, gan īsāki dziesmu fragmenti, piem., *ko jūs man iedevāt, bagātie bāleliņi? baltu vistu iedevāt, to apēda vanadzīņš; ai, mazās meitenītes, kam jūs lielas neaugāt, vai jūs mazas varēsiet tautas dzirnis ritināt; velc, pelīte, saldu miegu mazajam bērniņam; apaļš puika es uzaugu, apaļš mans kumeliņš; dzenis kala krustu sausā eglē; pūt, vējiņ, dzen laiviņu!*

Bagātīgi izmantoti arī sakāmvārdi un parunas. Daži piemēri: *kamēr kāposti izaugs, gaļa paliks veca; gudrība labāka par zeltu; jauna slotā labi slauka; muļķis kā puļķis: kur dzen, tur lien; taisns kā āža rags; gods iet pa ceļu, negods pa ceļa malu.*

No tautas pasakām izraudzīts piemērs ar iespraustu teikumu: *pāriet mājās, ko tur nu slēpt jāsaka, stāsta karalim, kādas nelāga lietas šodien piedzīvojis.* Grāmatas 28. lpp. atkārtojumam ņemta vesela pasaka/teika par sauli un lietu.

Samērā daudzi teksti izraudzīti no latviešu mīklām; visas tās saistās ar cilvēka ķermeni, apkārtējo dabu un laukos parastiem darbiem, kas tā laika jaunietim varēja būt labi pazīstami. Varbūt arī tādēļ aiz attiecīgā piemēra tikai retos gadījumos pievienots norādījums (Mīkla) vai arī dots mīklas atminējums. Izmantotās mīklas ir:

Mute ir, zobu nav. (Krāsns)

Pilna laiviņa baltu kundziņu. (Zobi mutē)

Divi teļi, četras astes. (Pastalas)

Pilna kūts baltu vadžu. (Zobi mutē)

Tēvs griež rikām, māte aprikām. (Arklis un ecēšas)

Gaļa bļodā, bļoda zupā. (Laiva ūdenī)

Dzeltens zirdziņš Gauju brien. (Atspole un audekla

dzijas)

Liels garš vīrs, šķērsām kreklis. (Bērzs)

Kas raud bez acīm? (Migla). ⁵

Tomēr nereti piemēra tekstiem avots meklējams arī rakstnieku darbos un citās agrāk publicētās latviešu valodas mācību grāmatās. Tā, piem., 16. lappusē iespiestajam gabaliņam „Pļavas” pievienota atzīme „Pēc „Skola””, kas laikam attiecas uz A. Laimiņa grāmatu „Skola. Lasāma grāmata mājām un skolām”, kuŗas 1. sējums iznāca Rīgā 1901. gadā, bet otrs — 1902. gadā. Ja citēts kāda rakstnieka vai dzejnieka darbs, aiz piemēra iekavās parasti atzīmēts autors, tomēr ne vienmēr. Tā 13. lpp.: *cilvēks lai ir glīts, palīdzīgs un labs* (Auseklis); *gar padebešiem dzērves slīd uz silto zemi jautros baros* (Plūdonis). Normāli norāde uz autoru ir gadījumos, kur citēts vesels dzejolis vai garāks fragments, piem., Lapas Mārtiņa dzejolis „Dzimtenci” (18) vai Frīdenberģu Jāņa dzejolis „Senčiem” (23), tāpat sintakses daļā dotie teikumu perioda piemēri no Ata Kronvalda un Ed. Veidenbauma sacerējumiem.

Tur, kur oriģinālteksts nedaudz saīsināts, piemērojot to gramatikas mācības vajadzībām, norādīts, ka teksts adaptēts, piem., „Pēc Doku Ata” (29). Dažā labā citā gadījumā autors tomēr nemaz nav atzīmēts. Tā 28. lpp. nodalījumā par uzrunu „Vai skola vēl tāļu, veco krustmāt?” piemērs ir ņemts no brāļu Kaudzišu „Mērnieku laikiem”, bet norādes uz šo darbu trūkst.

Līdzīgi trūkst Aspazijas vārda pēc teikuma *Nāc man līdz, es zinu malu laimīgu!* (27). Citēto darbu autori ir Aspazija, Esenberģu Jānis, Ed. Veidenbaums, Auseklis, brāļi Kaudzišes, Lapas Mārtiņš, Plūdonis, Doku Atis, Frīdenberģis, Atis Kronvalds.

Viens otrs piemēra teikums ņemts arī no Bībeles, lai gan tādu nav daudz: *mīļojat savus ienaidniekus, darat labu tiem, kas jūs ienīst!*

Izmeklējot piemērotus tekstus rakstības vingrinājumiem, „Sistēmātiskā diktāta” sastādītājs, pēc visa kā spriežot, centies pareizrakstības rēģulas iekļaut tekstā, kas arī sava satura pēc iederētos skolas mācību programmā. Latvijas tautskolu agrīnajos posmos tā bija plaši izplatīta tradīcija: ar lasāmo un rakstāmo tekstu izvēli veidot un nostiprināt jaunatnē pozitīvu attieksmi pret dabu, apkārti, savu zemi un tautu, kā arī vienlaikus sniegt precīzus faktus par daudzām dzīves parādībām.

Tieši tādēļ arī šai mācību grāmatā izraudzītie teikumi, kas domāti pareizrakstības nostiprināšanai, reizē dod ļoti bagātu *i z z i ņ a s* materiālu skolniekiem. Daži piemēri: *nevis saule griežas ap zemi, bet zeme ap sauli; ze-*

mes ēna ir vienmēr apaļa, tātad zeme ir apaļa; zemes lodei var apbraukt apkārt; tērauds cietāks par dzelzi; zelts dārgāks par sudrabu; pulksteņa Isais rādītājs rāda stundas, bet garais rādītājs minūtes; egles un priedes ir skuju koki; staigās pļavās aug asa ūdens zāle; plūdu ūdens pļavas apmēslo auglīgām dūņām un gļotām; lini zied ziliem ziediem; zirgs derīgs kustons; vilks rijīgs; lapsa viltīgākais kustons; svaigs piens veselīgs; lakstīgala dziedātājs putns; nobriedušās vārpas nokārušas galvas; divdesmit piektā decembrī mēs svinam Ziemassvētkus; gada pēdējā diena ir trīsdesmit pirmais decembris; ja pirkstus nosaldēsi, tad tie sāpēs; visās miesas kaitēs griezies pie ārsta. Šāds praktisku izziņu materiāls, kas ietilpināts piemēra teikumos, „Sistēmatiskā diktātā” ir ļoti bagāts.

Informāciju par darba laikiem, par pircējiem un pārdevējiem skolnieks var iegūt no tādiem piemēriem kā: *no darba jāmet miers, jo baznīcā nozvanīja svētvakaru; pogas pirk duļiem; brālis nopirka kālu reņģu.*

Otru piemēru grupu veido teksti ar i d e o l o ģ i s k u pamattoni, kur teikums, kas ilustrē kādu gramatikas rēģulu, pauž mudinājumu, padomu, spriedumu par morāles normām. Daudzkārt cildināts darba tikums. Te iederas daudzi no latviešu sakāmvārdiem, arī tautasdziesmas, piem.: *no miega maizi necep; darbam svētība, slinkumam lāsts; mūžs īss, tāpēc steidzies labu darīt; amats netop lamāts; cilvēks lai ir glīts, palīdzīgs un labs; kas mīlestību sēj, tas mīlestību pļauj; godājat savus vecākus! vai jūs viņus arī agrāk godājāt? mēs godājām savus vecākus jaunībā un godājam viņus arī tagad; godīgs cilvēks arvien runā patiesību; godā citus, tad citi tevi godās; kam labs draugs, tas bagāts.*

Neuzbāzīgi, bet emocionāli spēcīgi ir patriotiskie apakštoni daudzos piemēros. Starp teikumiem, kas dod izziņas materiālu par Latviju, nav neviena piemēra, kas skolniekā mēģinātu iepotēt domu par to, cik viņa zeme maziņa, neglīta vai apspicsta. Taisni otrādi. Tur ir tādi teikumi kā: *Rīga ir lielākā un ievērojamākā Baltijas pilsēta; Daugava liela upe; Gaujas leja ļoti jauka; Krimulda, Sigulda un Turaida ir ievērojamas ar saviem dabas jaukumiem; cik jauki dzimtenes kalni! cik skaists dzimtenes mežs! dzimtene vismīlākā vieta pasaulē; Dievs, svētī dzimteni!*

1904. gadā, kad Limbažos iznāk J. Rūķa „Sistēmatisks diktāts”, Latvijā pārkrievošanas vilnis vēl ir spēcīgs, skolās ir maz stundu latviešu valodai. Bet jūt jau tuvojamies 1905. gada revolūcijas vētru. Šai laikā Vidzemes skolās latviešu valodas stundās skolotāji no šīs latviešu valodas pareizrakstības grāmatas var diktēt un skolnieki mā-

cās rakstīt arī tādus pareizrakstības vingrinājumus kā Frīdenberģu Jāņa dzejoli „Senčiem” (23):

Dusat saldi zemes klēpi,

Senči slavenie.

Jūsu vārdu allaž cildīs

Darbi dižanie.

Dusat saldi! Ne par velti

As'nis izlējāt:

Dēlu dēliem brīvu gaitu

Vērgi gādājāt

un Lapas Mārtaņa dzejoli „Dzimtenei” (18):

Par visām zemēm pasaulē

Visdārgākā tu, dzimtene,

Ar savām zaļām birstalām,

Ar savām druvām bagātām.

Kas tevi karsti nemīļo,

Nav vērts, ka tevi apdzīvo.

Bet grāmatas pēdējā lappusē, kā piemērs teikuma periodam, ir iespiests Kronvalda Ata patētiskais patriotiskais aicinājums:

Kur Dieva saule tevīm pirmreiz atspīdēja, kur debess zvaigznes tevīm vispirmāk atspulgoja, kur debess zibeni tev vispirmāk Viņa visspēcību parādīja un Viņa vētras tev, svētās izbailēs aizgrābtam, caur dvēseli šalca: tur ir tava mīlestība, tur ir tava tēvzeme. Un lai tur būtu plikās posta klintis, vai tukšas salas, lai tur mājotu ar tevi kopā nabadzība, raizes un bēdas: — tev būs šo zemi mūžam mīļu turēt, tev nebūs to aizmirst, bet savā sirdī paturēt (32).

Cik man zināms, vienīgais J. Rūķa „Sistematiskā diktāta” eksemplārs ārpus Latvijas glabājas Helsinku universitātes bibliotēkā, un tas pats ir jau tik sadzeltējies, ka var sabirst kuŗu katru brīdi. Tādēļ tas šeit tiek faksimilā publicēts par jaunu, jo tam ir vērtība kā sava laika dokumentam Latvijas skolu vēsturē un arī kā avotam, no kuŗa var vēl iegūt vienu otru papildu ziņu par vārdu formām, kādu trūkst pat Mīlenbacha un Endzelīna Latviešu valodas vārdnīcā.

NORĀDES

- ¹ Latvijas PSR Zinātņu Akadēmija, Fundamentālā bibliotēka. K. Egle, V. Lūkina, Ā. Brempēle, V. Jauģiets, *Latviešu periodika 1768-1919, Bibliogrāfija*, Rīgā 1966, 74.
- ² Par K. Biezbārdi sal. M. Sočņevs, A. Jansons-Saiva, *Kaspars Biezbārdis sabiedriskās domas un kultūras vēsturē*, Rīgā 1986, 139.
- ³ Toreizējā alfabēta secībā, rakstot ar gotiskajiem burtiem, pēc b) seko d).
- ⁴ Iekavās liktie cipari norāda attiecīgo lappusi „Sistēmatisķajā diktātā”.
- ⁵ Šeit esmu visām mīklām pievienojusi atminējumus pēc vēlākām mīklas krājumu publikācijām.
- ⁶ Helsinku universitātes bibliotēķā glabājas arī otra J. Rūķa latviešu valodas mācību grāmata *Pareisrakstība eesahzejeem. Sastahdijis J.Ruhķis*, Cēsīs 1904 (26 lpp.). Spriežot pēc informācijas uz šās grāmatas vāķa, J. Rūķim tai laikā atkārtotos izdevumos bija iznāķušas arī divas krievu valodas mācību grāmatas: *Pis'mennyja upražnenija v russkom pervonačal'nom pravopisanii*, 3. izd. Cēsīs, pie J. Ozola, un *Obrazcy sistematičeskago diktanta dlja mladš. otd.*, 2. izd. Rīgā, pie J. Brigadera.

An unusual Latvian language textbook from the year 1904:

J. Rūķis, *Sistēmatisķs diktāts*, Limbaži (Latvia), 1904

J. Rūķis' textbook of dictations for teaching Latvian spelling uses a very ingenious method of presenting the rather rich Latvian vocabulary of his time. This — now extremely rare — booklet is reproduced here in its entirety with introductory comments by V. Rūķe-Draviņa.

Gislemaliskis diklats.

Zastahdijis

J. Rubkis.

.. 64/83 ..

Limbatchos 1904.

K. Pauzischas apgahdats un drukats.

Гильдебрандская

Список

Адрес: Москва, ул. Мясницкая, 1004 к.

Г. Гильдебранд

1912

Гильдебрандская
Гильдебрандская
Гильдебрандская
Гильдебрандская
Гильдебрандская

Гильдебрандская

Гильдебрандская

Pirmā daļa.

1. Weekahrsdju patškann un lihdsškann sakopojumi.

Pabam laba šlawa. Gudriba labaka par šeltu.
Ka mekleja, ta dabuja. Kas melo, tas šog. Kur zep,
tur pil. Jo dod, jo grib. Ko pelnījis, to dabūjis.
Mute ir, šobu naw. Kad notīzīs, tad wīši gudri.
Ka newar zelt, ta newar nest.

2. ai, au, ei, o, ee, ui.

Weenam maiše, otram raiše. Nauda grib
škaitama. Janna šlota labi šlauka. No meža
maisi nezepe. Šlinkai meitai maš darba. Pūta
štraida pa lauku. Eini šeed šileem šeebeem.
Māšite šatampa šeena laškam. Šri wezam šokam
peeaug šari. Šweiki, draugi, šweiki beedri!

3. g, h, l, n, r.

Muškam muška alga. Šunam šuna tiziba.
Kugiš peld pa ūpi. Šakiš žimdeem pelu neter.
Paunam šanni darbi. Jo šaki glaud, jo šupri zek.
Šaiminam labi wegi. Šakim gari nagi. Šaglam
šagla alga. Šedelai šeptinas deenas. Šilna laiwiņa
balta šimšīnu. Šogam šannas enges. Muškis ša
pulkiš: kur šfen, tur leen. Šeki šatrs pulgo.
Šilles un renges ir šiwis. Šufiš aba šeles.

4. š, ſ, ſ, ſ, dš, dš, tš.

Šagatas un balošči ir putni. Dženis un dšeguje ari putni. Lai ir tšānmala. Kas tšdūtst, tas melo. Spradsči kaitigi. Bajadsiba peespeesči pelnīt. Dīvi teli, tšdetrās astes (Mihla). Pogas pirt dūtšceem. No preesču tšchakarneem težina darwu. Dšeltšdneem un dādšdceem āsas adatas. Dāšdceem koteem škaitas lapas. Šsči un tšdetri ir desmit.

5. a — ah.

Išās patškanas. Šteeptas patškanas. Gruhštas patškanas.

Gyava.	Grahvīs.	Grahšeklis.
Wara.	Wahrna.	Wahrīt.
Māti.	Mahte.	Mahjīt.

Mahdi man uguni! Wīši mani radi raņd. Kam tu mani mahui? Mana mahša masa. Tew gari wati. Sanz winā mahši! Kurpneeks nopirka ahdu. Šš adu zindus. Wakar štipri šala. Mahte šahla galu. Šš mahši lakit. Brahšis pasauđeja nandas mafu. Šoka lapa šala. Mahte lahpa šeki. Šklauši, to wezaki šaka! Wakar šahka šeeņi pšaut. Na mahša taira keegetus. Dširnamneeks mala rudšus. Šuris gana šasas. Wakar bij šahšas. Šareiwji naht no šara. Wušcha šahra uš medu. Ne tšchaka, ne graba. Puišis grahba miltus. Mahte šahja peenu. Meitas šasa šeeņi.

6. e — eh.

Išās patškanas. Šteeptas patškanas. Gruhštas patškanas.

Dšert.	Dšehwe.	Dšehreens.
Wel!	Wehli! (no wehlet).	Wehšt.
Šrehts.	Šrehša.	Šrehšis.

Upites šeklas. Mahša nopirka putu šekšlas. Šailitis žehla arajinu. Puiša atrada nāši uš zeta.

Meitene tehju lehja. Gaujas leja topi jauka.
 Zemkopis sehja labibu. Binam rehtaina seja.
 Wehlu tew labu laimi! Es wakar wehlu akmenus.
 Wel scho akmeni wehl! Waldneekam dod meslus.
 Puiſchi wed mehslus. Mahte uopirka drehbi. Kam
 tu drebi? Pele tekã pa semi. Kaimini mani pehla.
 Neweena newajaga mehdit. Medneeks bija medit.
 Kas tewi mahzija laſit? Wezee tehwi ſen aiſniguſchi.
 Waldi mehli! Dieſi katrs pulgo. Karewjam rehta
 nedara kauna. Ehi birje gluſchi reta.

7. i — ih.

Ihſas patſkanaſ. Steeptas patſkanaſ. Gruhſtas patſkanaſ.

Wiliſ.	Wiſle.	Wiſle (drehbin).
Ste.	Stihle.	Stihliſ.
Rit.	Riht.	Riht (nahk. deena).

Etui ſeed ſileem ſeedeem. Es maſſchereju un
 iſwilku ihui. Poki ihſi. Kur tu iki grahmatu?
 Wiſbulitim ſili ſeedi. Medneeks noſchahwa ſihli.
 Es pinn garu piſhuj. Ritenuj rit. Riht eeſchu uſ
 piſſehtu. Waldneeks dod ihkunus. Upe meſ ihkunus.
 Wehrſis apgahſa ſili. Waj tu eſi redſeſis ſihli?
 Kaſeſi wiſleja dſeſi. Mahſa wiſleja laſatu.
 Wiſolei ſtihgaſ. Zaur meſchu dſen ſtihgaſ. Uſ
 trihtu rakſta. Es trihtu un ſaplehu ſchlihiwi.
 Nandari kaiſa piſi. Sunſ nokehra piſti.
 Weenu brihbi lektus ihſt, otru ſaule ſpihd. Waj
 tu brihbi zaur uſi? Pa uſi eet wiſaſ. Weztehiwſ
 walfaja wiſheſ.

8. u — uh.

Ihsas patſkanas. Steeptas patſkanas. Grubſtas patſkanas.

Upe.	Uhpis.	Uhdens.
Kuls.	Kuhla (no kult).	Kuhlis (labibas).
Kruſit.	Kruhmi.	Kruhſis.

Pa npi peld pihles, Medneeks noſchahwa
 uhpi. Zeli put. Puht wehſin, dſen laiwinu!
 Tehws nopirka kuli miltu. Plahweja ſeen kuhli.
 Tu wakar kuhli rudſus. Dreesneeks trin duhzi.
 Schuweja nopirka duzi pogu. Sirneklis notehra
 muſchu. Muhſchu dſihwo, muhſchu mahzees. Gani
 tuhra nguni. Kura ir tawa mahja? Semneeki
 ehd rupju maiſi. Tehwam dandſ ruhpu. Pauſ
 toku puſchu! Es puſchu ſtabuli. Wezi laubis
 teiz, ka eſot redſejufchi puhti. Mahſa nopluhza
 puti. Kugim balta bura. Durwis ſobus buhra.
 Zukurs kuhſt pamafam. Melo, ka auſis ween kuſt.

9. Atkahrtojums.

Lahzis meſcha ſwehrs. Katis iſlazis peemu.
 Man paſuda naſis. Sirgam leelas nahſis. Dgles
 wehl ſwehlo. Miſwel to atmeni! Sainneeks pawehl
 puifim ſtrahdat. Zuhka apgahſa ſili. Pa ſkurſteni
 nahſ ſili duhmi. Puhzes un uhpi ir putni. Nirkam
 ſunam ſaplehſta ahda. Apſeen ſcho wahti 'ar wati!
 Bihua uſturas dehl paſtahw ſtarp wiſeem dſihwneekem.
 Satis, luhſ, gut aiſ zina! Wakar plahwa ſeemi.
 Da plawa jau noptanta. Brahlis nopirka laſlu
 rengu. Es apſalu humelinu.

10. II, um, um.
Puika strehba panas. Kalpone spodrina panuas.
Minna plaus feenu. Podneeki mina mahlus. Anna
flanz gowis. Kanna peena pilna. Bali, bali, grifu
brnwal. Meita ees us balli. Wina aptina schalli
ap galwn. Schis sellis leels melis. Emma nopirka
femmi un krelles. Tchwam silas brilles. Dahrneeks
sehj dillees. Zuhka ehb no files. Zinni leeto skahrneeki.
Moroz scho zini! Wana maife naw nekahda manna.
Es nule ta usrakstiju nulli.

Leetas wahrds.

11. Paschwahrdi.
Jahwis un Dahwis ir wihreeschu wahrdi.
Marisa, Zuhle un Greta ir seeweeschu wahrdi.
Mani sanz Andrejn Veepinn, bet mann drangu
krischu Burmall, Zehsis, Walmeera un Walka
ir pilsehtas, Vilga atrodas pee Baltijas juhras.
Daugalwa, ir upe. Gauja istel no Mautsta esera.
Strimulda, Sigulda un Turalda ir eewehrosamas
faween dabas jaukumeent. Wldeent, Marsent
un Jaanijiu sanz par Baltiju. Dseesmina mana
sibomata, walodijia Deewa dota. Bezo latweeschu
deewi bija: Pehrtons, Pihkols, un Potrimps.
Ur Deevu, Salaza, kas manus brahtus eeksch
wikru schuhpulischeent aijaji! (Musellis). Deelus,
swehti Dstintent!

b) Mufsu mahjaß fauz **Statua=Breedeni.**
Vejas=Breednu fainneeku, fauz **Jahut** Kautluu.
Jann=Berbalaa un **Bez=Berbalaa** ir **Widjemes**
pagastli. **Veel=Salaze**; **Waf=Salaze** un **Uftj=**
Dwinfta ir draudjes. **Watar=Europa** atrodas
no mums us wakareem. **Seemel=Amerika** un
Deenwidus=Amerika saweenotas jaar **Widus=**
Ameriku.

12 a. us, bs, ps.

Puifens — puifeni.*) (**ehdeens** — ehdeeni.
Pileens — pileeni. **Sobs** — sobi. **Kaps** — kapi.
Stabs — stabi. **Stops** — stopi. **Tahrps** — tahrpi.
Mobs — robi. **Pops** — lopi.

Stoleni raksta. **Stolens** raksta. **Kur** pawedeens,
tur kamols. **Wredjens** laulibas sihne. **Uguns** naw
puke. **Mahjai** fahp **jobs**. **Stops** ir trauks. **Zirwjam**
ijbirjis **robs**. **Ko** tu stahwi, ta **stabs**? **Pops** ehd
jahli. **Mudens** ir gada laiks **Kalps** kalpa welns.
Darbs daritaju mahza. **Mlanam** kaidinam ir **kaslens**,
telens un **pihlens**. **Tahrps** grausch koku. **Krusta**
stabs un **Kristus** **kaps** teek tureti par swehteem.

12 b. gs, ks.

Logs — logi. **Loks** — lofi. **Deens** — deegi.
Aploks — aploti. **Karogs** — karogi, **Trauks** — trauki.

Ubags luhds dahwanas. **Eirgs** mahjaß kufstons.
Istabai leels **logs**. **Taisus**, ta sirga **loks**. **Kam**
nags, tam maife. **Schis** lauks leels. **Gailis** wistu
fungs. **Turks** ir zilwels. **Deens** zilwetu **fargus**.

*) abi wahrdi reise diktejami.

Taisnš, tā ašsča ragnš. Teeps šoš weegli lofamš.
 Weegš nabaga manta. Šo kungš leet, to kalpš
 dara. Šur bašniza, tur krogš naw tabšu.

12 e. ds, ts.

Grandš — grandi. Radš — radi. Rats — rati.
 Dds — obj. Naktš — naktis. Klehtš — klehtis.
 Pirtš — pirtis.

Galdš ir istabas leeta. Njai nobega juntš.
 Basaras naktš ihša. Parahšš naw brahliš.
 Behrnam behrna prahtš. Rindš šilba roku.
 Eduardš wihreeschu wahrđš. Pilna klehtš baltu
 wadschu. Wadš šlunkuma brahliš. Amatam šelta
 pamaktš. Šur podš stahw, tur melmums paleek.
 Godš eet pa zelu, negodš pa zeta malu. Šam
 wahja širdš, taš lai šargas no karstas pirtš.

13 a. šs, šš.

Behršš — behrši. Maišš — maiši. Dahršš —
 dahrši. Balšš — balši. Ašš — aši. Atbalšš —
 atbalši.

Winam ššana balšš. Šošš peld pa ūpi.
 Man šahp aušš. Nij dahrša ang behršš. Šhis
 dahršš peeder šaiminam. Šur dšelsš, tur ruhša.
 Šaišš tihš. Wezais grošš pašudis. Šam peeder
 šhis kaušš? Debešš ššaidri šila. Šeeminam bij
 tššakšš širgš un pulššens pee ilšš. Šaišš pilus
 šabibas.

13 b. šs, šš.

Krustš — krusti. Mastš — masti. Walšš —
 walšis. Zelšš — zeli. Telšš — teli. Šumelšš —

lumeli. Zariņš — sarini. Zeliņš — zeliņ.
Ganiņš — ganini.

Brahlam šahp pirkšts. Bads slinka' ahršts.
Šhis ir skolneka rakšts. Kreewija leela walšts.
Mumelšah skraida. Wehšah puhsch. Estantinšah
tšhala. Kugim flaišs mašts. Plošts peld pa upi.
Putninšah gut uš farina. Sneedsinšah' šniga,
putinaja. Muihsu pagast' naw leels. Tas krašts
stahws. Šhis stahšts loti jauks. Uš kapa krusšts.
Zelšah nebija wišai garšch. Šails, tā pirkšts.

14. ajs, ejs.

Školotajš — školotaji. Zelotajš — zelotaji.
Dšeedatajš — dšeedataji. Šalejš — šaleji. Wašjejš —
gašjeji.

Školotajš mahza. Krajš ar. Šalejš kal.
Branzejš branž. Andrejš anšch. Katrs šawas
laimes šalejš. Wanags laupitajš putns. Pim
wilzejš welt šinš. Širga mekletajš atrada šidušcho
širgu. Šeena plahwejš beidsa plant. Šawetajš
ižraweja nešableš. Wanags galas šapatajš.
Štrajdinšch najchu pužetajš. Šalits trauku mašgatajš.
Šakis kreima laišitajš.

15. am, am, em.

Meitai — meitām. Mahjai — mahšām
Šeepai — šeepām. Upei — upēm. Abbelei — abbešēm.
Mahtei — mahtēm.

Šitām beesa wišna. Šokam štipras šakneš.
Šahr upēm taiša šiltus. Šuhrneeki branž pa šuhrām.
Šalejam melnas rošas. Šošem škaiši šeedi.

Puhzēm asi nagi. Seemū brauz ragavām un
kamanām. Darbam svehtiba, slinkumam lahstis.
Stolneekam jabuht paklausigam. Skolotajs eedewa
stolneezēm-burtnizās. Tēhws greech rifām, mahte
aprifām. Branzejam nokrita zepure. Branzejām
ap galvām bij balti lakati. Plahwejam asa istsaptis.
Vri plahwejām asās istsaptis.

16. a, e, i, u — â, ê, î, û.

Kaiminam weza mahja. Mahjâ dsihwo zilweki.
Daugawa seela upe. Upē skaidrē uhdenē. Siwiš
dsihwo uhdenī. Meita neš uhdenī. Muscha kakra
uš medu. Muscha cestiga medū. Masee speeich
flehpt, leese sirdi. Sirdī asinis. Veez rofās
flehvi, kar sobus wadsi. Puika skreen pa ledū.
Sirgi eeluhša ledū. Mutē medus, sirdī ledus.
Kas pratâ, tas mehles galâ. Kalpone kurina
nguni. Nebas pirkstus nguni. Ne katrs, kas pirti
dsimis, mahk pirti kurinat. No niega maiši nezep.
Meegâ reds sapnis. Meita eet uš tirgu. Puishi
bija tirgū. Kas rotâ, tas mutē. Giala blodâ,
bloda jupâ. — Zilweks laivâ, laiva uhdenī. Puht
ragâ, brauz mahjâ.

17. as, es, is — âs, ês, îs, ûs.

Kaiminam jaunās mahjas. Mahjās dsihwo
zilweki. Upes dšilas. Upēs dsihwo siwis. Winam
stipras krukhis. Sirds pukst krukhis. Meschūs
dsihwo svehri. Pukes aug dobēs. Tahrneekš
taifa dobēs. Kad azis sahp, tad duhmeem waina.
Swešchi duhmi azis kosch. Tschigam krukhdš

nenoterfi. Prahts debestis, degums pelnods. Greesa greesa rubsichods, paipalina fahrklinods. (Sferods, dihtods un juhras dsihwo siwis.

18. Atkahrtojnms.

Wihls.

Gaisma fwihsft. Naktis ehnas nosuhb. Saule uslez un nes gaisnu wisai pasaulei. Behisch aisdseu miglu. Nasas pilites spihguto sahle. Putnini preeziigi dfeed un swilpo fokods un fruhods. Wrajs atstahj gulas weetu un eet pee darba. Gauhusch isdseu gowis no kuhls. Lopini dodas us ganibam. Zahunitis, Stahrlitis un Wildina wehl gut. Drihs ari tee zelkees augschâ un teits mahlei: „Fabriht!“

Shpaschibas wahrds.

19 a. ns, bs, ps.

Melns podis — melni podi. Dselstens deegs — dselteni deegi. Vabs darbs — labi darbi. Slihps kalns — slhipi kalni.

Melns darbs, balta maife. Tannus fokis weegli lokams. Dselstens sirdsinsch Wanju breen. (Wihkla). Vabs draugs, reta manta. Wuhfu sirgs klibs. Mahjai slhipys junts. Dudeneni bija miglains un lectains laifs. Weitai raibs lakats. Vabs naw bes tanna.

19 b. gs, ks.

Smags wesums — smagi wesumi. Uszihltigs strahdneeks — uszihltigi strahdneeki. Vihks loks — lihki loki.

Bailigs, kâ sakis, manigs kâ kafis. Schis fokis lihks. Bahrgs kungs ilgi newalda. Sirgs derigs

kustons. Schodeen jauts. laits. Wilts rijigs.
Schihds wiltigs. Schis gredfens dahrgs. Kas
wainigs, tas bailigs, Swaigs peens weseleigs.
Taws brahlis flink's stolnecks.

19 e. ds, ts, zs.

Gahrds ehdeens — gahrdi ehdeeni. Zeets
reefts — zeeti reefti. Wezs tehws — wezi tehwi.

Zeema kutulis gahrds. Jo dahrgs, jo labš;
jo lechts, jo fligts. Janns ar spehtu, wezs ar
prahnu. Behrnam falds meegs. Etalts breedis
dfehra pee upes. Wezs mesgls gruhti raifams.
Sligts behrens tehwan ruhfts abols. Amats netop
lamats. Kam labš drangš, tas bagats. Bilwets
lai ir glihts, palidsigš nu labš. (Musellis).

20 a. fs, fs, fs.

Afs sobens — asi sobeni. Beefs meschs —
beefi meschi. Ihsš sikhmlis — ihši sikhmlī. Sihtšs
tokš — sihtšti toki. Mihtšs spitwens — mihtšti
spitweni.

Schis najis loti afs. Brahlis wehl mafs.
Wafaru faysts laits. Seemā aufsts laits. Eajis
falus angsts. Nudeni laits wehfs. Belsch tagad
faušs. Nudens wafars klufs. Ihts drangš reta
manta. Sche ang beefs meschs. Mafs, mafs
wihrinsch, afs, afs zirwitiš. Augsts fungš, angsts
firgš.

20 b. sch, schs, sihs.

Dsilfch eferš — dsili eferi. Mihtfch drangš —
mihtli draugi. Tufschs pagrabs — tufchi pagrabi.

Gaischš laifs — gaischi laifi. **Eposchš** itarš —
sposchi stari. **Dischš** osols — dishi ošoli.

Muhsu esers **dsilsch**. **Meitai** **kofschš** wainagš.
Mif dahrsja ang **difschš** osols. **Tuffschš** trants štan.
Veels **garšč** wihrs, šchtehršam frekls. **Kur** šlapšch,
tur wairaf leet newajaga. **Pa** lobšinu **šposchš**
šantš itarš. **Apalsch** puifš es usangu, **apalsch**
mans kumelinsch. **Neezigš** **falsch** asuinsch leed is semes.

21. **ais**, (**ajs**).

Labš tehws — **labais** tehws. **Mugšts** **kofš** —
augštats kofs. **Dšilsch** grahwis — **dšilais** grahwis.

Bezais arajs. **Mihltais** školotajs. **Yabais**
mahžitajs. **Mžihitignais** kalpotajs.

Školotajs mahza. **Školotais** behlš gudrs.
Dehštitaš kofs nokaltis. **Kofu** dehštitaš ta weetā
dehsta žitu. **Yopu** barotajs dod širgeem šeenu.
Barotais wehršis nokants. **Štahštitaš** notikums
ir patešiba. **Pašaku** štahštitaš behrueem mihsch.
Šchnotajs sehno. **Žirga** mekletajs šahštija, ta
juduschais širgš atrastš. **Mumataš** wahršš iğaiša.
Mumataš išteiz šawas domas šaidri. **Mawetajs**
raweja nefahles. **Šrawetais** tihruuns atkal peeaudšis
nejahlem. **Šullština** **ihsais** rahditajs rahda štundas,
bet **garais** rahditajs minntes. **Rahditais** želšch
wed us pilšchtu.

22. **aks**, **akais**, (**ajs**).

Selts dahrgats par šudrabu. **Meeğš** **šaldaks**,
nekā mednš. **Dšols** štirašks, nekā behršš. **Šeenu**
auštats laifs, nekā rudenī. **Uhdens** **wšwefeligatnais**
dšehreens. **Mwota** uhdens ir wišškaidratais. **Satis**
wišbailigatnais kufštons. **Labš** mudinataš ir pušdarba
daritajs. **Mehnešš** **šposchaks**, nekā šwaigšnes. **Šaule**

wišspošchakais spihbeklis. Tehraudš zektaks par
djelši. Dimantš wišzektakais fermens. Guletajš
sapno. Vapša wiltigakais kustonš. Pawafarš
jaukakais no wišem gada laikeem. Šplatijums ir
wišplafchukais. Zelotajš zeto. Mihtš gudrakš,
nekà watarš. Pakstigala dšeedatajš putnš.

23. a, as, à, às,

a) Man jaunā grahmata. Mana jaunā grahmata
pašudusi. Gndriiba labaka par seltu. Šchi ir mana
labakā draudšene. Wešeliba wišdahrgatā manta.
Yabam laba šlawa. Yabā roka špehzigata, nekà
freišā. Špehzigatā puše ir arween upwaretaja.
Pele kahriga. Kahrigā pele nokerta. Dšimtene
wismihlakā weeta pašaulē. Niga ir leelakā un
cewehrojamaikā Baltijas pilšehta.

b) Kaiminam jaunās mahjas. Wina jaunās
mahjas škaištās. Škaištās pušes nowihtuščas. Kur
aug wišškaištakās pušes? Mahšai labakās drehbes,
nekà brahlam. Yabakās mantas ir ari dahrgatās.
Mahjas ir gan leelas, gan masas. Veelās meitas
ausch, masās wehrpj. Wahrpas jau nobreedušchas.
Nobreedušchas wahrpas nokahruschas galwas. Kurās
ir wiššfilatās juhras?

24. â, às, ôs, (â, às).

a) Dšenis kala frujtu šausâ eglē. Šausâ
egle noziršta. Kam peeder šchi leelā mahja? Veelā
mahjâ dšihwo dandš šauschu. Štahwâ kalnâ gruhst
uštahpt. No štahwâ kalna redš pilšehtu. Wehš
nometamees mihštâ jahlē. Šausâ malka pahrdota.
Puišchi aišbranza šausâ malkâ. Yabā roka šlipra.
Wina tura maiši labajâ rokâ. Wehšsch cepuhsta
wainadšinu leelâ dšilâ Daugawâ.

b) Nebaltās deenas rakstītas akmeni. Nebaltās deenās meklejam patihgu. Augstās kalnās auktis gaisā. Šis aijuhdsu raibu saki rakstītās lamanās. Zautās pavašara deenas paeet ahtri. Zautās pavašara deenās ejam pastaigatees. Behz wehtras staltās preebes un flaitās egles guleja nolauistas pee jemes.

25. am, am.

Veelam fokam refni sari. Veelam juhrām leeli witni. Yabām mahzibām jalkausa. Yabam fokam labi angli. Sargees no launām mehlem. Nokām wajaga buht arweenu tihram. Ari kreffam jabuht arweenu tihram. Uzihtigam strahdneekam un uzihtigām strahdneezēm darba netruhtst. Samnās grahmatas arweenu derigatas par wezajām. Skolneekam jabuht paklausigam un uzihtigam. Ari skolneezēm jabuht paklausigām un uzihtigām. Putni rndeni zelo us fittām semēm. Siltam laikam nahkot tee atkal atgreeschas. Šis apaudsis asām abatām.

26. Atkahrtojums.

Plawas.

Plawas mehds buht gan zeetas, gan staiņas. Staiņas plawas ir tā sauzamās purwa plawas. Staiņas plawās aug asa uhdens sahle. Wistabafās ir upmalu plawas, kas pavašarās pahrpluhst. Pluhdu uhdens plawas apmehslo angligām duhnām un glotām. Te tad aug beeja sahle ar daschadām flaitām pukitēm. Staiņš išķats tahdai plawai. Upmalās andšis feens smaršcho patihkami. Šhis feens ari garšchigats un sahligats, nekā zeetais purwa feens.

Behz „Skola.“

Skaitla wahrds.

27. ais, (ajs), ds.

Pirmais dširuwās, pirmais mat. Dewini amati, dešmitais bads. Strahjotais kraško grihdu. Dezembris diwpašmitais mehnesis. Peektais ritenis leefs. Tu esi pirmais skolucefs, bet winsch pehdejais. Nowembris weenpašmitais mehnesis. Yinu stahditais pahrnahza. Echodecu tšchetpadsmitais aprilis. Yabais draugs, tā zaurais trants. Wada pehdejā deena ir trihodesmit pirmais dezembris.

28. ā, ās, ā, ās.

Košs nekriht nš pirmā zirteena. Pirmā deenā Deews radija gaismu. Weena rofa tukšja, otrā neka. Treščā stundā mums buhs lasišchana. Echi jau ir otrā stunda. Nedelās septitā deena ir sestdeena. Niht buhs dewitā swehtdeena preefšch Peetdeenām. Wianš brahlis dewitā gadā. Desmitā gadā es sahtu eet skolā. Trijās nedelās man jabeidj darbs. Echi jau ir treščā nedela. Mana mahja tagad treščā gadā. Paagahja pirmā deena, peenahza otrā. Košch weenā pirtjā, košch otrā, — abi sahp. Pehz jstās deenas naht swehtdeena. Diwdesmit peektā dezembri mehš swinam Seemas swehtkus. Jit deenu ir no diwdesmitpeektā dezembra lihds gada beigām?

Weetneefa wahrds.

29. ds, ts.

Parahdi, kahds tew spalwas kahts. Kahds kungš, kahds kalps. Behrnam behrna prahts. Pats gans, pats wilks. Tchwš tanpigš, dehs

tahds patš. Šahds kublinsch, tahds wahzinsch. Šchitahds darbs neder nekam. Šahds putns, tahda spalwa. Pastsalnecki danzo, zits ar kurbem, zits ar sekem, zits ar basam kahjam.

30. am, am.

Manam tehvam dandš grahmatu. Manam pukem škaisti seedi. Tavam pukem zeeta seme. Winam wajag labas kopschanas. Tavam brahlam dandš darba. Winam wajag palihga. Šš sawam grahmatam apliku papirus. Tehls palihds sawam tehvam. Šchahdam tahdam tenkam newar tizet. Tavam mahjam leeli logi. Waj tavam tehvam ir mahja? Kas dandš grib, tam mas teek. Tam eglem dandš tscheekuru. Šham diwam sehtam jarok jami stabi. Šuram mehnesim wismasat deenu? No kuram mahjam tu nahz skolā?

31. Atkahrtojnms.

Dšintenei.

Bar wisam jemem pašaulē
Wisbahgatā tu, dšintene,
Ar sawam jakam birstatam,
Ar sawam druwdam bagatam.
Kas tewi karsti nemihko,
Naw wehrtš, ka tewi apdšihwo.

Capas Mahrtinsch.

Darbibas wahrds.

32. at, et, it, ut.

Bads mahza strahdat, aukštums tezet. Atšš atlam newar zeku rahdit. Wisu newar dabut, to ašš redš. Šhst lehti, pelnit gruhti. Veclu atmeni

gruht kustinat. Da grib wistu mahzit. Pret
straumi gruht peldet. Ar gudru prahtu war wisu
padarit. Wisi newar weenâ trehslâ sehbet. No
ligsdas war redset, kahds putus eefschâ. Par to
pirkstuš dedsinat, kad ir stangas. Kas zuktai dos
kartupelus dehstt. Kas dauds grib sinat, tam ne-
wajag dauds gulet.

L a g a b n e.

33. 3, (us, ds, ls).

Pehrtons ruhza. Pehrtons ruhza. Man sa-
plihša loga ruhšs. Pirz jihnuli! Pirts — šaines
weseliba. Wahna tup us kahršs un kahrz. Gaus
trenz lopus. Bite šuhz medu. Kaiminam jauna
kuhtšs. Katrai labibai sawadšs grandšs. Šihdšs
branz. Šhi ir šahpiža wahšs. Veetus šahk liht:
wahz seenu topâ. Šiniš lehž par šehtu. Maud
našis lehtšs. Wiski lauz. Mahte šanz meitu.
Puisiš leez lotus. Muscha šihz širnetla tihtlâ.
Šihdšs dahrga preze. Šarâ leelgabali duhž. Welz
tu, es bihdishu. Wehtšs wakaršs. Mehuesiš uslez
un aizina us dusu. Šaldšs meegš aptampj zilwetu.
Wirsšs wehšd lehui šchalz.

34. â, ê, (â, ê).

a) Šudrais štaigâ ar apdomu. Širgš eegrina
štaigâ purwâ. Meita šijâ miltus. Mandaris dšen
wadši šijâ. Pirms domâ, tad runâ. Tawa runa
man patifa. Šawâ runâ tu isteizi prahtigas domas.
Muzeneekšs stihpâ unzu. Šalejš taifa stihpâ zauru-
mu. Šatrâ leetâ padoms dex. Šhi leeta ir
dahrga. Veetâ to ar apdomu. Winsch ir leetâ

godâ. Godâ sawnâ wezaknâ. Godigâ zilwekâ
arween rimâ pateesibu.

b) Mutle auklê behrni. Mahte mutê behrni.
Mutê sobi. Eihlneekâ sîhlê. Djola sîhlê leelo
kodols. Kalesjâ wihlê djelji. Ewejuetakam nebij
fansuma ne wihlê. Meita wihlê lakatu. Iehwan
leela pihpe. Wînsch eebahsch pihpê tabaku, aiseddji-
na to nu tad pihpê. Stolenâ sîhmê mahju. Kas
tawâ sîhmê rakstits? Gelej glahsê peenu! Echids
glahsê logus.

Tagad ne nu pagah tne.

35. as, âs, (âs).

Mihla darbi schiras. Drangi wakar schirâs.
Stolenâ eedala schirâs. Tew agrak labi klahjâs.
Kâ tew tagad klahjâs? Klajâs weetâs puhsch stipri
wehji. Brahlis pirmak masgajâs nu tagad alkak
masgajâs. Apini wijâs ap meeteem. Tschuhfska ap-
wijâs ap lahju nu eedsehla. Wijâs eepihiti roschu
seedi. Sannec gaili kaujâs, wezee skatâs. Mutle
stahstija pasazinu nu behrni gahrbi smejsâs. Wini
wehl tagad smejsâs. Mans brahlis tagad nodarbojâs
ar semkopibu. Wezee latweeschi nodarbojâs ar sem-
kopibu nu sweju. Yeelas kâ gailis laktâ. Yeelâs
meitas ansch, masâs ada. Yeelâs upês leelas sîwis.
Tur senlaitôs us kalua pils stalta lepojâs, pahr me-
scheem nu pahr lejâm lihds juhrai statijâs.

36. am, âm.

Mehs tagad strahdajam nu ari wakar strah-
dajam. Mehâ gan aram nu sehjam, bet Deewâs dod
swehtibu. Mehâ juhâ wakar metlejâm, bet newa-

rejām atrāst. Mehš godajām savus wezafus jamibā
 un godajām winus ari tagad. Mehš runajām
 titai to, to sinam. Wakar runajām par ratitnee-
 teem. Pildi, Deewin, to wectim, fur ehdām, fur
 dsehrām, fur Sahuiti lihgojām. Mehš ehdām
 maiji un dserām uhdeni. Pawasara flaktu. Lai
 tad mehš un laukā ejām, siltā šaulitē lai dejām.
 Mehš stahwejām us kraista un apluhkojām uhdeni,
 kas putodams gahsās lejup. Domajām, godajām,
 kas zeliun norakstijis: ta dehlina kumelinsch, to
 schodeen krištijām.

37. nt, üt.

Juhs tagad rakštat. Ari wakar juhs rakštijāt.
 Juhs jantajat atkal to paschu, to wakar jantajāt.
 Juhs pirmak ehdāt un tagad atkal ehdāt. Mad
 juhs pehrn sahtāt seem plant? Behrui, sahtat
 rakštit. Waj juhs dsihwojat tagad turpat, fur
 agrak dsihwojāt? Godajat savus wezafus! Waj
 juhs winus ari senak godajāt? Juhs tagad wal-
 kajāt tahš pajchas drehbes, kuras pehrn walfajāt.
 No juhs man eedewāt, bagatee bahlelini? Baltu
 wistu eedewāt, to apesda wanadsinsch. Ai, majās
 meitenitēs, kam juhs leclās neangūt. Waj juhs ma-
 jas warejeet tantas dsirnis ritinat. Mihlojat savus
 cenaidnectus, darat labu teem, kas juhs cenihjt!

N a h l o t n e.

38. ās, īs, (ās, īs).

a) Meita sijās miltus. Namdāris dsen wadschus
 sijās. Es bišu nogrimis domās. Skolotajs domās,
 ta es suanschu. Waj nebehdnis par otru to behdās?

Behdās nemirs, ja sirds wesela. Godā zītūs, tad
jiti tewi godās. Purvōs atrodam staigas weetas.
Kas gan staigās tik staigās weetas. Tihrunā
ceweetas nesahles. Nihthecna pati par sewi gahdās.
Zargees pats, tad Decwōs jargās.

d) Musilee wehji kaitēs druwai. Wisās mee-
šas kaitēs greešes pec ahrsta. Nijas pilēs atjpo-
gulo šantes štari. Pehz lectūs no kokeem pilēs
uhdens lahšes. Ja pirkstūs nosaldesi, tad tee
šahpēs. Sahpēs wajaga pazeestees. Stafis ašgahja
pelēs. Mitra labiba drihš pelēs. Kurjch zilwešs
gan otru lahdeš! Lahdēs glabā daschadaš lectas.

39. is, os, (is, ōs).

a) Drihš aušis gaišma. Mušis newajaga
fleeht. Waj wehjtnešis unums ko jaunū wehjtis?
Šhinis wehjtis maj pateesibas. Sirds pukst kruhtis.
Kas gan, gruhdis pirkstūs ūgūni? Nipver azis!
Wehšch dšen smiltis azis. Stolneeki rakšis un
lasis. Malta šafranta ašis. Ugunš drihš djišis.
Ja wiušč šapratis, tad isdais. No wilka neišmah-
zis lopu šma.

d) Šs kungs, tu kungs — kas barōs širgu?
Gar padebescheem dšehrves šlihd uš šilto šemi jaut-
rōs barōs (Pluhdonis). Melis šapinās šawōs
melōs. Kas lepūs buhš, to wiši šobōs. Nahwe
šobōs neškatas. Kas laukūs kreetni mehšlōs, tam
labiba buhš branga. Buhka wahrtaš mehšlōs.

40. s, (š).

Strahdneeks auš kahjas un ees pec darba.
Meitai šahpot labā aušs. Šaimneeks riht kauš

zuhfāš. Mans kausš pilns meestina. Kad maife
un sahs, tad waigš naw bahš. Meitenei stana
balsš. Saimneeze lees chdeenu trankā. Mufsu
wehršis leesš. Mans nasis ašš. Seens kausš:
nes to shtuhni! Eošš peld pa npi. Trihs doš
wafarinaš. Kāhš pecnu trankā! Slimneekam
stiprš kahšš.

41. Alkahrtojums.

Sentscheem.

Dusat faldi jemes klepi,
Sentschi flawenee.
Zuhju wahrdu allasch jildis
Darbi diychanee.
Dusat faldi! Ne par welli
Afnis islebjāt:
Dehlu behleem brihdn gaitu
Behrgi gahdajāt.

Friedenbergu Sahulā.

Diwdabis.

42. Is, (3).

Mans nasis naw trihtš. Trihz, tā apses
lapa. Barotais wehršis wehl naw kants. Wilkl
kautz pulkā, lamwa ruhž weens patš. Logam lsbau-
fita ruhšš. Zuhra breešmigi krahz. Kas pa wasarn
un rudeni krahtš, tas seemu istehretsš. Isleetsš
uhdens naw šasmelams. Isleez taisnu šcho kotul
Branzejam saluhša rats. Tas behrns mas rahtš.
Welž, pelite, saldu meegu masajam behrninam.
Schis atmenis naw welsš. Ne zeptsš, ne wahritsš,
ne saldsš, ne sahlitsš. Muzā audšis, pa spundi
barotšš.

Satifikmes wahrds.

43. p, pp.

Abelēm daschreij apluhst jari. Pawasārōs appluhst plawas. Zainmeeks appiniis dahrsant jehnu. Apiniis wijas ap meetu. Trants aprezeja ajinim. Jahuis apprezeja wreetu. Pnika applehsis kokeem miju. Zeemā wijs apputinats ar jneegu. Tauriusch lido ap pufiti. Zentkopis laukis jau aparis. Ap plawu keeli nteschi. Plahweji applahwa plawai aptahrt. Behrii appluhkuschj dauds pitu. Meitas appuschkoja wahrtns. Papreesch apdomā, tad runā. Stad zuhka paehdusi, tad appahsch jili. Zainmeeks apdehstija zelu ar kokeem. Kode apata. Zemes lodei war apbraufft aptahrt.

44. t, tt.

Meitas planj atatu. Wunns jabranz nj trihs juhdsēs attahlu zeenu. Gows war attriht sahli. Nlajim drihj war attriht jobus. No zeeta kofa gruhst attehjt jkaidu. Ghd tu tagad pee manis, wehlat es eeschu pee tewis atehjt. Swahrkeem atira odere. Peez, lai uhdenim attrihra zelu. Gzetajš atezēja leelu afmeni. Stad mahmina mani sauza, tā irbite attezeju. Atbildes weeta flimmeeks tif attruhzis, bet neto netelzis, fa augons attruhzis. Gs gribu atturetees no jlitkeem beedreem. Mas neatdara azis, atdara mafu. Pehz darba salda atdusa. Atbranza weesi.

45. r, rr.

Uweenes newar paredsset to kas wehl notifs. No schejeenes war pahrredsset wisu pilsehtu. Paruna

rumà pateesibu. Pahrrumà wehl ar tehwi par
icho lectu. Zirgš pahrrahwa wirwi un parahwa
mani gar jemi. Puišis pahrahwa kahjaš. Parahdi,
kahds tew jihmulis? Pahrrahdi behruam lasamo
gabalu! Etolenam usdewunš bij japahrrafsta un
japarafsta sawš wahrds. Pareišini weemu staitli
ar otru; ja neišnaht, tad pahrrreisini no jauna.
Eche parangš, jihmè pehž ta! Statram darbam
wajadsigš pahrrangš.

46. h. ff.

Statpone ispehra puteklus is drehbem. Pati
gowš peemu dewa, pati isšpehra. Statis aishliha
aiš krahsnš. Saule aiššlihd aiš gahršhaš. Elihpà
kalnà naw gruht uscet. Pawafaru putites iššeed.
Drehbju wajaš iswehlot. Wisu siwju newar isšwejot.
Winam isejot dandš nandak. Schai mahjai štaišis
isšfats. Plahwejam aja isfaptš. Stad šaimuekš
aišcet us lauku, tad wahrtus wajaš aiššcet. Ar
peeri zaur seemu neišštreesi. Iššalkuščam pat
rutka miša šalša. Iššweesta ripa wairs nenahł
atpakal. Iš pirkšta uka newar isšuhłt. Stam naw
jobu, taš ir bešjobis. Zirgš aišštrehja mešha zelu,
fruhmš uotahwa zepuriti.

47. Alkahrtojums.

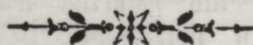
Gudrais štrafsš.

Iššlahpis štrafsš gribeja djert no uhdens pudeles.
Ar šawu ihšo knahbi wišč newareja uhdeni aiššueegt.
Wišč knahba bešjaš glahš. Glahše bija šupra un ne-
gahja pušču. Wišč tad mehgtuaja pudeli apgahłt, bet
nešpehja. Pehdiqi winam eščahwàs gudraš domas

prazē. Tur guleja maži akmentini. Zīstahpuschais
strajds toš žalafija un meta pudelē. Uhdens pudelē
jehlās uš angfchu. Gudrais strajds un dsefeja fa-
was slahpes.

Doihsmatajs (?).

Suhriņ' prasa smalku tihlu, laiwin' baltu
sehgelit'. Schuhpojees, schuhpulit, andjin' leetu
muhf' mahjin'. Puftit' rahwu, trouit' pinnu, pušch-
toš' sawu wainadsjin'. Surin' ugun žilda gaisu,
slauka gauščas asaras. Duv' duhjinās gaisā skrehja;
abas fehja duhdodam's. Mahmin' mani maj' atstahja,
tahju aut nemahzej'. Es buht' pati karā gabj'ji.
Dwehf'le, lihginojees arweenu!



Otrà daſa.

1. Stahſtamee teikumi.

Wakarà ſaulite noect. Padebeſchi noſarkſt. Waiſſ metas wehſſ. Sahle zetas raſa. Putnini dſeed wa-
kara djeſſwinn. Wani ſadſen lopus. Strahdneeki nahſ
mahjäs, Drihſ dos wakarinas. Wehſ tam wiſi ees pee
meera.

2. Jantajamee teikumi.

Kas raud bej azim? Kur nu maiſe bej garofas?
Mihlã bitit, to tu dari? Waj tu man to ſagit wari?
Kas tur nahſ? Tur nahſ tehws. Waj mahſi labi rak-
ſtit? Waj tu eſi dſirdejis par Robiſſonnu? Tas bijis
nepakſauſigz dehſ. Lauki jeemu pahrlahti ar ſneegu.
Kur lai nem baribu bejdeliga? Npes un eſeri aiſſalu-
ſchi. No ka lai pahrtet meſha pihles?

3. Iſſanzamee, wehlamee un pawehlamee teikumi.

Zit jauki dſimtenes kalni! Zit ſkaiſts dſimtenes
meſchs! Nahſ ſchurp! Starees un preejajees! Paſtei-
dſees! It tawu brihnumu! Tawu jauku laiku! Me-
ſnejees, par zita nelaini! Drihſ war gaditees ari tew
nelaine. Nahſ man lihdi, es ſhuu malu lainigu! Kant
ſinatn to kalminu, kur gut mana mahmutina! Strah-
daſim uſjhtigi! Alanſatees uſmanigi! Lai dſihwo
ſweiks!

4. Ufruna.

a) Oehru, eejini pastaigatees! Stahsti, mahmin, numms pajaku! Merandi, brahliit! Weztchw, eemahji mani lasit! Welz, pelite, jaldu meegu majajam behrinam! Muffè mani, mahmulin, weegatajam rozinam! Zelees pati, bahrenite, tew nebija zehlazina! Zeiz djeejminu, sehdrenite, tu djeejminu dandj sinaji! Deewo, fwehti dsimteni! Stur tu biji, dehtin?

b) Papreezajees jauhi, mana aitina! Mi, masas weitenites, kam juhs leelas neangàt? Bitit mihlà, fo tu dari? Stur tu tezi, gailiti manu? Pagances pa lihji, raibà gosuina? Tanres schalzeens, trihji fatà birstala! Waj skola wehl tahlu, wezo krusmaht? Zeiz, besdeligas azlina, kamdeht, tik agri pee numms nahji?

5. Gespraansti wahrdi un teikumi.

Tu, laikam, newareji padarit jawu darbu. De aumatam, luhk, uhdens jemè gabichas. Deena, kà rahdas, buhs jauka. Wehs tagad, paldeewo Deewam, ejam wejeli. Miiht, kà leekas, buhs aufstaks laiks. Wans kaiminseh, kà dsirdams, aijgahjis jaldatòs. Pahreet mahjäs, ko tur nu slehpt jafaka, stahsta karalim, kahdas uelaha leetas schodeen peedjihwojis. Meij fugineeki juhrà -- wini braukuschi uetahlu no Kcepajas -- eerandjijuschj ugums fugi.

6. Uttahrtots teikums.

a) Saule teiza: „Es wisu andseju.“ Lectus atbilbeja: „Es wisu slazinu.“ „Es wecumehr spihdeschu.“ faule teiza. „Es wecumehr lihshu.“ atfanjäs leetus. „Ja wecumehr lihfi.“ faule teiza, „lad wifs noslihks.“ „Ja wecumehr spihdesfi.“ lectus teiza, „lad wifs isdegs.“ Dà wini kildojäs ilgi. Stildu nobeidja tà, ka latram jawu reiji jaspihdot un jalihstot. Dà tas wehl tagad redjams.

b) Weztehws ar Zehniti eet pa mejscha malu. Sakis ijskreen no fruhneem. „Weztehu, reds, kur aila!“ Zehnitis ijsauzas. Weztehws nofkeedj jakim patak: „Euptai, Zehniti, suni nered!“ „Reds dehts, las bij sakis,“ weztehws turpina. „Weztehu, waj sakis kosch?“ Zehnitis prasa. „Ne, sakis nekosh, wiusch jan bailigs,“ weztehws atbild. „Weztehu, par ko tam wilkam bij raji?“ Zehnitis prasa pa brihtinu. „Sakam jan ragu nau, las jan bij anfis,“ weztehws pahrlabo. „Kapeh tu sakeu par Zehniti sanzi?“ Zehnitis waiza. „Wiusch jan tahds pats mudijs nu weikls, ka Zehnitis,“ weztehws atlej.

Rehj Doku Ita.

7. Sawilfts teikums.

a) Wilks, lahjis, lapsa, zanna un luhsis ir jwehri. Zur aij mejscha miqtas tehli zelas, welas, klihst un kust. Zirgotajs pahrdod grahmatas, burtuizas, sijnulus, spatwas un papiru. Einis dsihwo juhras, eserds, upes un dihkds. ilusa, tumscha, auksta un druma ir wehla rudenš naktš. Mejscha aug koki, sehues un ogas. Pee lapu kokeem peeder ofoli, behrsi, lecpas, klawi, wihloli un alkshul. Egles un preedes ir jtujn tofi.

b) Nneween wezi, bet ari janni zilweki mirjt. Nneween semene, bet ari bruhklene ir oga. Wehdas fastopamas lapat nabagu buhdiuas, ka ari bagato pilis. Wej baribas newar istift ne zilweks, ne kustoni. Sahles ruhktas, bet weseligs. Etahdeem wajadsijs gan lectutinsch, gan jitlee janles flari.

8. Breekshmeta teikums.

Kas luhds, tas dabu. Kas lshukst, tas melo. Kas melo, tas joq. Kas bagats, tas andrs. Kas karstu strebi, tas fadedsina luhpas. Kas sliuko, tas zeefeh badu. Kas wainigs, tas bailigs. Kas lehni mahk, tas labi mahk. Kas lehli tij, tas peewilts fluhjt. Kas mihlestibu sehj, tas mihlestibu plauj. Kas gut, tas negrehts. Kas dauds runa, tas melo. Kas sehj, tas plauj.

9. **Alpsihmetaja teikums.**

Almens, kas rit, nesuhno. Moks, kas ischihks, tif
ahtri neluhst. Wadsis, kas pahrak peckrauts, luhst.
Djelsi, kas naw ilgi trihta, ruhja allajch maitaja. Zeta,
kas wecu reti mihta, ehrijscheem dadjscheem aijanga.
Zofs, pahrak leekts, luhst. Euns, tankus ehdis, laijas.
Putninjch, agri zehlees, agri slautka degumu. Moks,
pahrdehstils, labi neaug. Lam ganam newar tijet, kas
pee wilka kuhuās slaw. Labs tas darbs, kas padarits;
labs tas kumojs, kas pataupits. Wahrs, kas isruuats,
wairs nenahf atpafat.

10. **Wapilditaja teikums.**

Ro sehfi, to plauji. Kas labi grib, tam labi
wedas. Kas ar kumelu ar, tam lihfas wagas. Ro
mekleja, to dabuja. Kas reti uahk, to labi zena.
Wetaisi melnu, kas balts ir. Muna to, kas patecsiba.
Ne-ej laustees ar tahdu, kas siyrs. Ro badakahsis
krahi, plihnteeks patehre. Kas labprahht dauzo, tam
labprahht spehle. Ro mute pelna, to muqurai mafā.
Kas uegrib leektees, tam gruhht art. Kam darbs, tam
maijs. Ro newar zelt, to newar nest. Kas padarits, to
newar atdarit.

11. **Wpstahtlu teikumi.**

a) **Wceetas teikums.**

Kur tu kahrsi zepuriti, tur es sawu wainadsinnu.
Kur tu kahrsi sobentinnu, tur es sawu gredjentinnu. Kur
zep, tur pil. Kur meers walda, tur patihkami dshiwot.
Kur pawedeens, tur famols. Kur koku zehrt, tur skaidas
lej. Wijnjch aijgahja uj tureeni, no kureenes wahja.
Kur pods slaw, tur melns paleef. Kur dshwo, tur
maijs. Kur mirsch, tur kaps. Kur lecli duhmi, tur maj
siltuma.

b) **Waika teikums.**

Loki koku, kamehr wehl mafs. Kamehr dshwo,
tikam mahzees. Kad juhka pachdusi, tad apgahsch jiti.
Zilweks mahzas, lihds kahju kapā sper. Kad makā

neskan, tad gudribas truhst. Kamehr kaposti isungs, gata paliks weja. Kad pawada pilna, tad truhst. Kad beenas garas, pawedeens ihfs. Kad dod, tad ehd; kad sit, tad behdj. Behz, kad notizis, wisi gudri. Ir warde pihst, kad wirsu miu.

d) M a h r t a s t e i k u m s.

Ka dseu, ta leeu. Ka juhgsi, ta brautji. Ka mescha sanz, ta atskan. Ka suni baro, ta suns kausa. Gejtrehjis, ka zirzenis peluds. Ka nahjis, ta gahjis. Ka mahk, ta djeed. Ka tu man, ta es tew. Welo ta, ka ausis weeu kust. Trih, ka apses lapa. Ta nostrah-dajees, ka wehrgs. Preezajas, ka behrus par klingeri.

e) B e h l o n a t e i k u m s.

Muhjchs ihfs, tapchz seidsces labu darit. Puika newareja eet skolā, tapchz ka bij fastimis. Labiba nedihst, tapchz ka seme par dandf sansa. Vais firts, tapchz ka saulite mihli silda. Wilzinam krahwu leetur wesumu, tapchz ka kumelinn apchdis. Wauschi raud skolās behrni, tapchz ka grahmalā sikhki raksti, to newar drihji falasit.

f) N o l u h k a t e i k u m s.

Krahwni kurina, lai islaba buhtu sitta. Behrni eet skolā, lai eekrahtos siuibas. Lampas bedjina, lai buhtu gaischs. Bahwere jawelk reektus, lai buhtu pahytika.

12. B e e l a n j a m s t e i k u m s.

Kai gan Decws muhs glahbi, tomehr ari mums pascheem jaglahbjas. Kai buht no sehualām, kad tik zeema kufulis. Zehschu nahwes refejā man buhtu jastaigā, tomehr es laumma nebihstos. Kant ar' wisi pre tewim apgrehzi-uatos, tad tomehr es muhycham negribu apgrehziinatees.

13. W o f a z i j u m a t e i k u m s.

Ia sunki tu us angschu pazelt spehtu, tad gan tu faredsetu, ka sikhles schis ir manas andsetas. Ia leeliba deretu, gowos saki nofreetu. Ia kapeikas unctioni, pee rubula netikji. Ia Decws dos lectu, tad rascha buhs laba. Djols neluhstu, ja nebuhtu tik leela wehtra.

14. Safahrtots teilnuss.

a) Ustiziba modina ustizibu un mihlestiba modina mihlestibu. Wasara bij sitta, ari rudens bij jauts. Saule silda un lapas fokeem plaufst. Saule neween gaisnu dod, bet wina ari silda. Te paleek jelta kalns; te paleek nabaga tarba. Ne mana juhka, ne mana drinwa.

b) Wasara sitta, bet jeema aufsta. Pawajaru lapas plaufst, turpreti rudeni tās birst. Newis saule greeščas ap jenti, bet jente ap sauli. Waj nu strahda, waj mirsti badu. Semkopis gau ar un sehj, bet Deews dod fwehtibu.

c) Wikeem jamiršt, jo wiši ir grehkojuschi. Pauki maj mehsloti, tapehž labiba neaug. Semes ehna ir weenmehr apata, tā tad jente ir apata. No darba jamet meers, jo basnižā nojwanija fwehtwakaru.

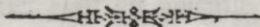
15. Periods.

Šur Deewa saule tewim pirnreij atspihdeja, kur debesž jwaigsnes tewim wispirnak atspulgoja, kur debesž jibeni tew wispirnak Wina wispehžibu parahdija un Wina wehtras tew, fwehtās ijbailēs aijgrahbtam, jaur dwehfeli ņchalža: tur ir tawa mihlestiba, tur ir tawa tehwojeme. Un lai tur buhtu plikas pošta klintis, waj tukščas ņalas, lai tur mahjotu ar tewi kopā nabadžiba, raišes un behdas: — tew buhs ņcho jenti muhščam mihlu turret, tew nebuhs to aijniršt, bet ņawa ņirdi paturet.

Kronwalda Utis.

Mad niktas wehtras dšihwei postu draud,
Mad ņkunjās dwehž'le baitoņas un dreb,
Mad laimes gaischee brihšchi juhđ un iršt,
Mad zeribas, tā rudens lapas biršt,
Tad, žilweks, eedomā, žit ihšais ņprihdis
Ir laika muhščiba taws dšihwes brihdis.

(Ed. Weidenbaums.)



LATVIEŠU RAKSTNIEKS AR VIJOLI

1. „Vijole ir brīnišķīgs instruments, tā ir neizsmeļams skaistuma avots, tā ir simbols, skola dzīvei. Dzīve ir kā liela vijole — jo vairāk mēs pūlamies spēlēt uz tās, ar mūsu cēlajiem dvēseles spēkiem, jo vairāk tā var dot mums no sava skaistuma un baudījuma. Tātad vijole ir varena un cildena audzinātāja,” tādas ir atziņas, ko teicis *rakstnieks* Kārlis Ieviņš. ¹

Pie līdzīgām domām bija nonācis arī Jānis Poruks — gan ne tieši par vijoli, bet par mūziku vispār. J. Poruka biografs Rūdolfs Egle, rakstūdam par dzejnieku Drēzdenes laikā, atzīmē, ka „Par mūziku šai aizrautībā viņš [Poruks] domā, ka tā atstāj ietekmi ne vien uz garu, bet arī uz ķermeni. Ja meldīja ideāla, labi harmonizēta un rada saldas atskaņas mūsu dvēselē, tad tā dara ietekmi ne vien uz mūsu dzirdi, bet arī uz visu organismu.” ²

Meklējot pēc kāda atbilstoša uzskata cittautu kultūrā, prātā nāk zviedru ārsta, rakstnieka un mūzikas entuziasta Aksela Muntē (Axel Munthe) atziņas. Tie, kas tuvāk pazīnusi Munti, apliecina, ka nebūtu bijis iespējams iedomāties Munti bez klavierēm un ka viņa spontāno mūzikas spēles improvizāciju pamatā — apzināti vai neapzināti — daudzkārt bijusi psihoterapija, kas palīdzējusi drūmo garstāvokli pārvērst harmoniskā noskaņojumā. ³

Vijole, kas Latvijā ieviesusies 16. gadsimtenī un pieņēma vairāk nekā 90 tautasdziesmās, ar laiku stājusies kokles vietā, pie tam liriski emocionālo īpašību ziņā to pat pārspējot („vijole skan gaužāk”). Kā gaišākas jūtu gammas izteicēja vijole — pretstatā āžragam kā tumšu kaislību izpaudējam — tautasdziesmā minēta pat kā nabadzības izraisīto rūpju un likstu remdētāja. ⁴

Tai ziņā tautasdziesmu uztvere par vijoli diezgan labi saskan ar Kārļa Ieviņa izjūtām.

2. Pasaules rakstniecībā ir diezgan parasta parādība, ka rakstnieki savus mākslas pārdzīvojumus izpauž arī kādā citā mākslas nozarē: glezniecībā, mūzikā, dziesmā.

Starp latviešu rakstniekiem visparastākā kombinācija bijusi: rakstnieks un gleznotājs/grafiķis. Tā, piem., Anšlavam Eglītīm tāpat kā tēvam Viktoram Eglītīm intereses dalījušās starp rakstniecību un glezniecību. Jānis Jaun-

sudrabiņš ražīgi darbojies ar spalvu un otu. Hilda Vika bijusi gleznotāja un rakstniece. Jānis Sarma, kas mūža pirmajā pusē darbojies galvenokārt kā gleznotājs un zīmēšanas skolotājs, pēckaŗa gados izvērtās par ļoti ražīgu stāstnieku. Margarita Kovaļevska pazīstama gan kā gleznotāja (galvenokārt akvareļu tehnikā), gan kā rakstniece. Rindu varētu viegli turpināt.

Ne tik parasts latviešu dzīvē bijis rakstnieka un mūziķa darbības apvienojums. Rakstnieks Knuts Lesiņš, kas beidzis konservatoriju, rakstījis arī kritikas par koncertiem utt. Spilgts piemērs mūsu dienās ir komponists, ērģelnieks un profesionālais mūziķis Margēris Zariņš, kas mūža otrajā pusē visus pārsteidza ar neparasti veiksmīgu un savdabīgu stāstītāja talantu.

Kārlim Ieviņam viņa saistībā ar vijoli zināms līdznieks varbūt bijis Jānis Poruks, kam tāpat mākslas pārdzīvojums tiecies izpausties dzejā un mūzikā un kas pats vingrinājies vijoles un klavieru spēlē, apmeklējis koncertus un operu. Taču pēc rakstura un attieksmes pret vijoles spēli viņi, liekas, bijuši vislielākie pretstati. Ja var ticēt Jāņa Poruka mūža gaitu izsekotājiem, Poruks, toreiz vēl tikai iesācējs mūzikā, „Paņēmis vijoli, [...] stundām ilgi spoguļa priekšā var improvizēt dažādus motīvus, vērodams, kā viegli pa stīgām slīd baltie slaidie pirksti. Pašam tad iedomā tēlojas dievināts, apģarots mākslinieks, kā tas slavas augstumos ar savu aizgrābjošo mākslu aplaimo cilvēci”.⁵

Tāda poza un maniere ar vijoles spēli Kārlim Ieviņam ir pilnīgi sveša lieta; viņam tā dabiski sasaistīta ar visu cilvēka dziļāko būtību.

Salīdzinot ar citiem rakstniekiem, kas kalpojuši vairākām mūzām, Kārlis Ieviņš atklājas kā daudzpusīgāks un ļoti savdabīgs mākslinieks. Viņš atstājis paliekamas vērtības vismaz trijās mākslas izpausmēs: ražīgu dzejnieka un prozista veikumu Ieviņš apvienojis ar plašu gleznu klāstu (pāri par 600 gleznām)⁶ un ar ciešām saitēm ar vijoli. Ieviņa ieguldījums mūzikas jomā saistīts galvenokārt ar vijolu gatavošanu un ar vijoles spēli.

Par rakstniekiem, kas ar atzīstamu veiksmi darbojušies arī kā vijolu būvētāji, mums ziņu pavisam maz. Cik necik līdzīgā ievirzē — bet ar daudz mazāku intensitāti — noritējuši rakstnieka Pēterā Blaua mēģinājumi. Par tiem nedaudzas skopas ziņas rakstnieks atstājis savās autobiogrāfiskajās piezīmēs:

“[...] un tēvs mani ziemas sākumā nodeva pie Jaun-Bebŗu pagasta skolotāja, lai tur mācītos par mūzikantu. Viņš

laikam domāja ļoti labi, jo cūkas ganīdams es uzcītīgi čīgāju kādu vecu nezin kā un kur dabūtu vijoli un vēlāk mēģināju pats taisīt vijoles, no kuŗām vienu pārdevu kādam puisim par 1 rubli un otru paņēma kaimiņu saimnieks — nel. rakstnieka A. Mezīša tēvs —, kuŗš arī kā nekā čīgāja, kad bij jaurā prātā. Sākdams iet skolā un redzēdams jaunceltai baznīcai ērģeles taisām, sāku ķerties pat pie ērģeļu taisīšanas, bet tur nu gan nekas neiznāca.” 7

3. Spriežot pēc laikabiedru atmiņām un citām liecībām, Kārļa Ieviņa interese par mūziku un īpaši par vijoles spēli bija izveidojusies jau jaunos gados.

Jānis Jaunsudrabiņš, kas bija sadraudzējies ar dzejnieku un skolotāju Frici Hunchenu un bieži vien ar patiku klausījies brāļu Hunchenu vijoles spēlē, atceras, ka pie Hunchena toreiz Džūkstē viņš saticies ar Kārli Ieviņu:

„Kā palīgskolotājs pie viņa tika sastapts Pakulis, kas labi spēlēja vijoli [mans pasvitrojums, JT], bet vēlāk izkūņojās par dzejnieku un vēl vēlāk ar savu „Putras Dauķi” par lielu stāstītāju ar pieņemtu vārdu Kārlis Ieviņš.” 8

Sākumā tātad Ieviņā bija pamodies vijolnieks. Vēlāk mākslinieciskās intereses pamazām atrod izpausmi dzejā un prozā.

Līdzīgu ainu paver Nikolaja Bulmaņa, sen., atmiņas par laiku pirms Pirmā pasaules kara, kad Kārlis Ieviņš darbojās par palīgskolotāju Jaunpils pagasta skolā:

„Ieviņa mīļākā nodarbība bij gleznošana un vijoles spēle un kad tēvs man uz Ziemas svētkiem uzdāvināja vijoli, dabīgi, Ieviņš man mācīja notis. Sasniegums bij tāds, ka mūsu mājās uz Ziemas svētkiem nospēlējām uz 2 balsīm (es pirmo, Ieviņš otro) An der schönen blauen Donau. [...] Ieviņš spēlēja tikai vijoli; skolā bij ērģeles un katru rītu skolotājs noturēja mazu lūgšanu un nospēlēja kādu korāli. Ieviņš ērģeles nespēlēja; viņam bij viņa vijole.” 9

Ap 1922. gadu, dzīvojot Zviedrijā, Brētjestadē, pēc toreizējo saimnieku liecībām, Ieviņš bieži mājās spēlējis vijoli.

Vēlākas ziņas par Ieviņa vijoles spēli plašākā atklātā sarīkojumā ir no 1938. gada. Spriežot pēc atreferējuma „Jaunākās Ziņās” (1938. gada 14. marta numurā), Kārlis Ieviņš savā 50 gadu jubilejā, ko svinīgās formās atzīmēja Rakstnieku un žurnālistu pilī Siguldā un kur koncerta daļā uzstājās tādi izcili mākslinieki kā pianists V. Zosts, komponiste Lauma Reinholde, aktrise Lilija Štengele un dziedone Herta Strause, „Jubilejas viesi kavējās kopā līdz pusnaktij draudzīgās sarunās un noklausījās arī jubilāra vijoles spēli”. Zinot, cik kautrīgs un atturīgs bija

Ieviņš, jāsecina, ka viņš apzinājās spēlēt vijoli tādā kvalitātes pakāpē, ka uzdrošinājās to darīt šādā sabiedrībā.

Tai pašā avižrakstā viņa vijolspēle pieminēta kā viņa ceturtā „mīlestība”: „Pēc svētku runas pie jubilāra griezās „Jaunāko Ziņu” izdevēja Em. Benjamiņa kundze un pakavējās pie Kārļa Ieviņa ceturtās — mazākās mīlestības: vijolu spēles. Izrādās, ka rakstnieks prot klausītājus valdzināt nevien dzejām un romāniem, bet arī kā īpats vijolnieks.”

Iepriekšējie apsveicēji bija Ieviņu apzīmējuši par „triju rožu bruņinieku”, kas darbojas dzejā, drāmā un prozā (turpretim nemaz nepieminot viņa darbošanos glezniecībā, kas tai laikā bija zināma šaurākam draugu pulciņam). Tais gados, kad Latvijas lasītāji iepazīna Kārli Ieviņu kā produktīvu romānu rakstnieku un „Jaunāko Ziņu” žurnālistu, vijole nevarēja vairs būt pirmajā vietā (kā agrīnos jaunības gados), jo pārsvaru bija ieguvis rakstnieka darbs.

Otrā pasaules kara laikā Zviedrijas zviedru laikrakstos parādās fotografijas — K. Ieviņš ar vijoli rokā, un, piem., „Nerikes Allehanda” 1944. gada 21. jūlija numurā plašajam rakstam par viņa daudzpusīgo māksliniecisko devumu likts virsraksts „Fiolbyggare och fågelvån, författare och färgkonstnär” (‘Vijolu gatavotājs un putnu draugs, rakstnieks un krāsu mākslinieks’).

Uzglabājusies arī fotografija, kurā redzams Kārlis Ieviņš kopā ar citiem vijolniekiem. Ar saviem zviedru draugiem, mūzikas mīlotājiem, viņš satikās regulāri un spēlēja ansambli.

Ieviņa vecuma dienās magnetofonā ieskaņotas kādas 15 latviešu tautasdziesmas, bet tad, jau ar reimatisma savilktajiem pirkstiem spēlētas, nepilnīgā tehnikā iemūžinātās vijoles meldijas nevar dot pareizo priekšstatu par kādreizējo vijolspēles skolotāju. Toties tas ir interesants dokuments par tautasdziesmu repertuāru, kas laikam bijis tuvs Ieviņam. Viņš sāk ar sērīgajām bāreņu dziesmām (piem., *Maziņš biju, neredzēju, Ej, saulīte, drīz pie Dieva* u. c.), tad seko *Upe nesa ozoliņu, Trīs jaunas māsas, Rindām auga ozoliņi, Kur tu skriesi, vanadzīņi, Aiz upītes es uzaugu*; arī kāds senlaicīgs valsis.

Mūža pēdējos gados zviedru draugi un kaimiņi pazina Ieviņu visvairāk kā vijolu gatavotāju un kā gleznotāju. Mūža gredzenā beigu posms bija sasējies ar sākumu: ar vijoli Kārlis Ieviņš bija jaunās dienās sācis savu māksliniecisko pārdzīvojumu izpaušmi, ar to arī beidza.

Kad 1977. gada ziemā viņu Tongerosas baznīcā izvadīja pēdējā dusā, viņa draugi vijolnieki visi spēlēja uz Kārļa Ieviņa pašrocīgi gatavotajām vijolēm.¹⁰

4. Jau sākot ar agrīnākajām liecībām un līdz pat laika-biedru atmiņām par mūža pēdējiem gadiem, ir pieminēts ne vien tas, ka Ieviņš spēlējis vijoli, bet arī tas, ka viņš bijis veikls to gatavotājs. Šī māka sīkāk aplūkojama vēl par sevi, bet vispirms varētu jautāt, no kā, kur un kad Kārlis Ieviņš jau bērnībā un jaunieša vecumā ieguvis interesi un attīstījis spējas mūzikas virzienā. Tieši precīzu ziņu par viņa vecāku un vecvecāku mūzikālītāti mūsu rīcībā nav; ir gan liecības otrādā secībā, ka viņa dzimtas pēcnācēji mantojuši māksliniecisku noslieci izpausties gan zīmējumā, gan arī spēlējot vijoli.

Bet šai sakarībā noteikti jāpiemin tā dzīvā intelektuālā, mākslas un sabiedriskā dzīve, kas jau pagājušā gadsimtā un vēl agrāk zināma Kārļa Ieviņa dzimtajā Džūkstes pagastā.

Kā daudzi viņa paaudzes latviešu rakstnieki (piem., Anna Brigadere, Kārlis Skalbe u. c.), arī Kārlis Ieviņš apzīmējams par autodidaktu: pašmācības ceļā sagatavojies skolotāja eksāmenam, kā brīvklausītājs apmeklējis lekcijas gan Zviedrijas, gan Vakareiropas universitātēs, saticies ar ievērojamiem gleznotājiem un vijolu meistariem.

Džūkstes pagastā Zemgalē jau 19. gadsimteņa septiņdesmitajos gados darbojies mūzikantu orķestris, kurā Krādziņš, sen., spēlējis basu, bet dēls pirmo vijoli.¹¹

Džūkstē darbojies arī Teodors Veidemanis (* 1842) — veikls vijolu un ērģeļu spēlētājs, kas bijis tuvos draugos ar Bētiņu — vienu no slavenās Bētiņu dzimtas, kas devusi vairākus izcilus mūziķus.¹² No Kārļa Ieviņa paša rakstiem, piem., „Jaunākās Ziņās”, uzzinām arī sīkāk par mūziku Zemgales lauku sētās un par Ieviņa draugiem, kuŗu mājās skanējusi mūzika. Sirsnīgos toņos pieminot mirušo Zemgales zemkopi Eduardu Peizi „Jaunāko Ziņu” 1931. gada 22. augusta numurā,¹³ Ieviņš atceras sevišķi vienu vasaru, ko pavadījis Sīpeles Lejas-Strazdos, tai pašā priekšzīmīgajā saimniecībā, kuŗu bija apmeklējis arī Latvijas valsts prezidents Jānis Čakste, kad pie viņa viesojies Somijas prezidents Lauri Relanders. Ieviņa tēlojums par šo vasaru Lejas-Strazdu mājās uzbuŗ mums skaistu ainu par darba dienu toreiz Zemgales lauku sētā un par mūzikas ietekmi atpūtas stundās:

„[...] Bet jaukākie bija vakari, kad mājas saimnieks nosēdās zālē pie klavierēm un ļāva skanēt Bēthovena, Mocarta sonātēm, vai kādam citam mīļam mūzikas gabalam. Lūk,

vai tas nebija brīnišķi: zemnieks, kas visu dienu nostrādājis pa lauku, gan traktoru vadīdams, gan citus darbus darīdams, spēlē vakaros Bēthovena un Mocarta sonātes, atpūzdamies pēc dienas darba. Kā jau teicu — Eduardam Peizem nebija sausa dvēsele. Viņš mīlēja ne vien savu praktisko lauksaimniecību, bet arī poēziju un mūziku. Viņš bija no Bētiņu dzimtas un mūzikas mīlestība, izpratne bija viņā jau iedzimusi. Viņa skolotājs bijis profesors Bētiņš. Tamdēļ arī sastrādātie pirksti, no traktora izdrebinātās rokas tomēr vēl prata maigi un dziļi tulkot Bēthovenu un Mocartu. Es nekad neapniku viņu klausīties. Katrreiz, kad nogāju Lejas-Strazdos, lūdzu Eduardu Peizi kaut ko nospēlēt. Un viņš labprāt paklausīja, lai gan daudzreiz bija no dienas darba ļoti noguris. [...] Viņš bija viens no Medulājiem — lauku medus rasinātājiem un glabātājiem.”

Tam, kas juta aicinājumu mūzikas virzienā, bija izdevības diezgan šādu interesi apmierināt turpat tuvējā dzimtajā pagastā.

Ir zināms arī, ka, piem., Jelgavā 19. gadsimta vidū daudz tikusi kopta mūzicēšana mājās (un ka šais tradīcijās icaudzis arī jaunais Jāzeps Vītols).

5. Nezinām arī skaidri, kas pirmais ievadījis Kārli Ieviņu vijolu gatavotāja mākā. Tas noteikti noticis jau agri, un tas lieku reizi liecina par lielu apdāvinātību. Par vijolu gatavošanu vispār lietpratēji ir vienis prātis, ka tā prasa vairāk nekā parastu apdāvinātību, bez tam tēlnieka iemaņas, labu dzirdi un mūzikālītāti, pirkstu jutīgumu, nosakot to, vai koka materiāls ir piemērots, kā arī zināšanas ķīmijā, fizikā un akustikā. Bez tam nepieciešama milzu pacietība, precīzi veidojot katru vijoles mazāko sīkdaļu. ¹⁴ Ka Ieviņam šai virzienā piemītušas iedzimtas spējas, uz to norāda saglabātās aculiecinieku liecības.

Viņa kādreizējais vijolspēles skolnieks Nikolajs Bulmanis, sen., atceras, ka jau Latvijas laikā dzirdējis: Ieviņš taisot vijoles, un piemetina savus novērojumus:

„[...] tas bij pārsteigums, bet no viņa jau visu ko varēja sagaidīt. Jaunpili viņš dabūja no mana vecā tēva vecā Plinkšas darba rīkus un dēļus un isā laikā uztaisīja latviskā stilā smuku mazgājamo galdiņu savai istabai. Bļoda, krūze viņam bij, bet nebij kur tos nolikt. — Viņan., acīmredzot, pirkstos bij iedzimta veiklība.” ¹⁵

Kārļa Ieviņa brāļadēls atceras, ka viņš, vēl mazs zēns būdams, mājās („Ieviņās”) palīdzējis šo to darīt, kad tēvabrālis gatavojis vijoles. ¹⁶

Vēlākos gados Erlings Tūringers (Thuringer), rakstīdams par Kārli Ieviņu kā vijolu būvētāju, uzsver, ka „han spa-

rade ingen möda ens på till synes obetydliga detaljer" ('viņš netaupīja nekādu pūļu pat šķietami nenozīmīgām sīkdaļām'), lai panāktu savai vijolei iespējami labāko skaņu. 17

Pēc mūzikologu pētījumiem jau kopš 17. gadsimta latviešu tautas mūzikā plašu vietu ieņēma vijole, kas it īpaši 19. gadsimtenī bija kļuvusi vai par pašu izplatītāko mūzikas instrumentu tautā. Un ne tikai Latvijas pilsētās, bet arī laukos ir bijuši daudzi vijoļbūvētāji, taisītas daudzas vijoles. 18

No latviešu vijoļu meistariem Ieviņš kādos savos rakstos ir pieminējis „Dombrovska tēvu” un „vecu vijoļu būvētāju Dāvidu Knospi”. Taču galvenais izziņas avots viņam ir bijusi slavenā krievu vijoļu gatavotāja Anatolija Lēmana grāmata „Akustika skripki” ('Vijoles akustika'); šī grāmata tagad nodota un glabājas Minsteres ģimnazijas mūzeju daļā, K. Ieviņa stūrītī.

Zviedrijā dzīvodams, Ieviņš saticies un apspriedies ar zviedru vijoļu darinātājiem E. Lindholmu, Heimeru un citiem. 19

Ļoti bieži, gandrīz vai katru gadu, Ieviņš braucis uz Mitensvaldi, pasaulslaveno vijoļu būvētāju centru, lai tur iepirktu piederumus savām vijolēm, kā arī, lai satiktos ar citiem speciālistiem. Tomēr visu mūžu K. Ieviņš eksperimentējis un meklējis labākus un lietderīgākus atrisinājumus gan piemērota koka izvēlē, gan vijoles formā un lakošanas veidā.

Tā kā vijoles labā skaņa stipri atkarīga no izraudzītā koka, Ieviņa interese bija cieši sasaistīta ar visvairāk piemērotā koka izvēli. Kā zināms, vijoles dibenam mēdz ņemt kļavu, bet vākam — egli, pie kam vienmēr uzskatīts, ka nedz Skandināvijā, nedz Baltijā nav atrodamas tik labas un piemērotas šķirnes kā Dalmācijas kļava un Ungārijas egļe. Taču Ieviņu šī nostiprinātā tradīcija neapmierināja: viņam likās, ka kļavas koks vijoles korpusam nereti dod nazālu pieskaņu. Viņš mēģinājās ar dažādiem citiem kokiem, līdz beidzot bija apstājies pie mežu ķirša.

Spricēžot pēc ziņām, ko atrodam zviedru žurnālistu rakstītos zviedru laikrakstos, Ieviņu nodarbinājusi doma atrast derīgu koku turpat Zviedrijā (vai Latvijā), lai nebūtu dārgais koka materiāls jāieveid no ārzemēm. Četrdesmitajos gados tādējādi eksperimentēts ar Zviedrijas kļavu, pie tam ar labiem panākumiem:

„Skaņa ir laba, konstruktoram par apmierinājumu. Vijoles ir gatavotas no Zviedrijas kļavas, kas agrāk likās nepiemērotas tādām uzdevumam — tai vietā vijoles tika būvē-

tas no Ungārijas egles un ārzemju kļavas —, bet Ieviņa kungs atklāja tad, kad tika nocirsts mācītāja parks, ka Zviedrijas kļavām, kas augušas grantszemē, ir poroza koksne, kuŗa piemērota šim nolūkam.”²⁰

Tikpat iecirtīgi Kārlis Ieviņš savā laikā tika eksperimentējis ar Latvijas egli, iecerot tai pat plašas un ienesīgas eksporta iespējas.

Plašā avīzrakstā „Latvijas dziedošās egles”, kas iespiests „Jaunākās Ziņās” 1935. gada 23. februārī, 21 Ieviņš sīki apraksta savu eksperimentu un diskusijas par šo jautājumu ar Zviedrijas vijoļu gatavotājiem, mēģinot izgaistināt viņu skepsi:

„[...] Pret pašu kokiem mūsu vijoļu būvētājiem un tāpat arī te — Zviedrijā — vēl aizspriedumi. Viņi domā, ka mūsu koki par cietu, par smagu un nedod tik jauku skaņu. Un tā joprojām izdod lielu naudu par ārzemju kokiem. Vijoļu koku eksports dažai Dienvidēiropas zemei ir ievērojams ieņēmumu avots. Vai pareizi, ka mēs necinām paši savu kļavu, egli un aizdodam projām lielu naudu par svešu zemju kokiem? Varbūt mūsu pašu kļava un egle ir tikpat laba? [...] Un ka mūsu egle patiešām var dziedāt tikpat jauki kā Ungārijas, to es tagad pierādīju zviedru vijoļu būvētājiem Stokholmā.

Kā jau teicu, pag. vasarā staigāju pa Zebras mežiem un meklēju smalkšķiedrainas egles vijoļu kokiem. Tādas arī atradu — tik jaukas, ka prieks skatīties. Dažus gabalus paņēmu līdzī Zviedrijā un parādīju vijoļu būvētājiem Stokholmā. [...] Viens no Stokholmas ievērojamākiem vijoļu būves meistariem ir E. Lindholms, kuŗam parādīju arī mūsu egli. Viņš apbrīnoja šķiedras skaistumu, kas var pilnīgi sacensties ar vislabākās Tiroles un Ungārijas egles šķiedru, nopriecājās arī par koka skanīgumu, bet, bet, — jā, bet esot riskanti tērēt darbu un laiku ar vēl nepazīstamu un nepārbaudītu koku. [...] Nogāju pie otra vijoļu būvētāja. Tur strādāja kāds jauns vācietis no Stutgartes. Tas arī apbrīnoja mūsu egli un atzina, ka tā šķiedras un skanīguma ziņā var pilnīgi sacensties ar ārzemju egli, bet, bet — tie paši vecie aizspriedumi. [...] Un tā sāku taisīt pats savai vijoļei vāku. Šis nebija pirmais: vasarā biju jau pagatavojis vairākus vākus un pārbūvējis vairākas no savām vecajām vijoļēm. Turklāt man bija diezgan labas teorētiskas zināšanas, jo biju lasījis daudz grāmatas par vijoļu būvi un citīgi apmeklējis vijoļu būvētājus gan Rīgā, gan te — Zviedrijā. Tamdēļ biju diezgan drošs, ka mans Latvijas egles koka vāks skanēs, tikko to pagatavošu un uzlīmēšu savai vijoļei.

Strādāju cītīgi — un īsi pirms Ziemassvētkiem mans vijoles vāks bija jau gatavs. Sadabūju vajadzīgos rīkus un tad līmēju virsū, iegriezu kaklu. Kad viss cits jau arī bija iekārtots un gatavs, uzvilku stīgas. Pirksti drebēja un sirds dikti pukstēja, kad pirmo reizi tās ieskandināju, bet tūdaļ gandrīz līgsmi iesaucos no prieka: dzimtenes saldā dziesma ieskanējās kā sudraba fleite manā vijolē! Latvijas egle iedziedājās klinšainajā Zviedrijā sudrabaini dzidri un saulaini viegli.”

Arī darbarīkus vijolu gatavošanai Kārlis Ieviņš nav ņēmis parastā veida. Speciāli pagatavotus līkus nažus viņš izkalis un novilējis pats — smēdē pie ceļa līkuma toreizējā dzīves vietā Čertinges muižā (Körtinge gård) Erebrū (Örebro) tuvumā. 22

Vijolu gatavotāji zina, cik nozīmīga ir vijoles laka, lai citādi rūpīgi nostrādātās vijoles daļas kļūtu par skanīgu mūzikas instrumentu vai arī sabojātu visu, kas kokā izstrādāts.

Uzglabājušies sīki apraksti Kārļa Ieviņa privātajā arhīvā, kā vijolu laka gatavojama; kur nepieciešamās eļļas un cits materiāls pērkams (piem., Vācijā), piem. (kāds fragments):

„Vijoles laka. Eļļas: lavendel, rosmarin, terpentinelļa (terpentineļļai jāoksidējas, jo citādi tā nejauca ar spirtu. Jātura traucīgā vaļējā gaisā kādu laiku, dažas nedēļas vai pāris mēnešus, līdz tā oksidējusies un jauca ar spirtu).

Krāsas: pulverizēts *sandelkoks*, kas dod oranža dzeltenu, vai sarkanu (tumšākais sarkanīgais sandelkoks), *kaliaturholtz* (sandelkoka serde) — dod dziļi sarkanu, *Königholtz* (afrikanisches), dod sākot ar dzeltenu līdz tumši sarkanam un rožainam (vairākas pasugas). [...] Nevārīto, dabisko (auksti spiesto) linu eļļu tīra tā: ieber pudelē tīru smilti, ielej ūdeni, tad linu eļļu un krietni saskalo. Tad ļauj visam nosēsties, nolej eļļu, kas sakrājusies virsū — un to pašu procedūru atkārto daudzas reizes, kamēr smiltis, nosēzdamās, visus netīrumus no linu eļļas izfiltrējušas. Vēl tīra linu eļļu ziemā salā saldējot: noliek pudeli aukstā vietā un tura visu ziemu, lai sals to tīra. Netīrumu vielas, sasaldamas, nosēžas dibenā.”

Viens vijolu veids bija tumši sarkanās, t.s. „meksiansk”, laka un krāsa bija sarkani liesmaina, tās izskatījās zemnieciskas un robustas.

Visi šie dati, ja tos rūpīgi salīdzinātu ar augstāk pieminēto A. Lēmaņa grāmatu „Akustika skripki” (kuŗu Ieviņš uzmanīgi studējis) un tur atrodamām ziņām un ietei-

kumiem, būtu neatsveçams materiāls latviešu — un arī zviedru — vijolu gatavošanas vēsturei. Šāds salīdzinājums arī atļautu secināt, kas tehniskajos paņēmienos ir paša Ieviņa izgudrojums.

6. Kārļa Ieviņa pagatavoto vijolu skaits ir visai prāvs. Par to viņš pats raksta: „Kādas 50 vijoles arī esmu sabūvējis, no kuřām laba tiesa palikās Latvijā. Tēlniekam Zaļkalnam arī viena no manām vijolēm. Skalbes mazdēlam, kad tas bija vēl mazs, arī uzbūvēju vienu vijoli — un Dunkeļa dēls arī dabūja no manis vienu. Vēl mana vijole ir Lūkina dēlam, Dr Vaško dēlam Tālim arī būs viena — un tāpat Rašmanim.”²³

Ieviņš atstājis arī kādu sarakstu par savām vijolēm, kas vēlāk pārgājušas citu īpašnieku rokās.

Jau spriežot pēc šīm atzīmēm, kā arī apskatot dažādās zviedru un latviešu mājās redzētās (un nofotografētās) vijoles, bez tam salīdzinot arī faktus, ko esmu ieguvis vairākās intervijās, viegli varam konstatēt, ka Kārļa Ieviņa gatavotās vijoles nebūt nav vienveidīgas.

Visu laiku viņš intensīvi meklējis pēc kāda labāka atrisinājuma, un tā viņam laimējies uzlabot arī metodi, kā visērtāk ievietot svarīgāko vijoles skaņas veidotāju — skaņas kociņu/mēlīti, kas vispār ir sarežģīts un grūts process.

Ieviņa vijoles vairāk vai mazāk atšķiras arī no vijoles virsvāka un dibena parastā modelējuma.

Uzglabājušās arī ziņas, ka Ieviņa rokās nonākusi kāda Stradivarija vijole, pareizāk sakot, šādas vijoles daļas, ko viņš atradis kaŗa laikā kaŗavīru sadragātu un samīdītu. Šīs vijoles atsevišķās daļas Kārlis Ieviņš tad meistariski ietilpinājis savās vijolēs, par ko liecina arī atzīmes „Stradivari” pie pāris viņa gatavotajām vijolēm.

Ka tieši Zemgalē, Zebras mežā augušās egles būtu nodevīgas vijolēm, par to Ieviņš ne tikai rakstījis minētajā rakstā „Jaunākās Ziņas”, bet stāstījis par to arī saviem draugiem. Aleksandrs Pelēcis vēl savā „Alūksnes grāmatā” atceras, ka viņa pusē vijolu un kokļu koki ilgi žuvuši aiz spārēm un „Pie tam mans draugs Kārlis Ieviņš pastāstīja, ka vijolēm vislabākās egles no Zebras gāršas”.²⁴

Par to, kur un kā izmeklēt piemērotus kokus mūzikas instrumentiem, ir daudz domāts un gudrots, un ne jau tikai Latvijā vien. Pēc nostāstiem īsti dziedošu koku varējuši iegūt arī tikai noteiktā gadalaikā un noteiktā mēness fazē, kā stāstīts par lielo vijolu meistaru Džuzepi Gvarnēri (Giuseppe Guarneri) no Kremonas (1698-1744).²⁵

Vienas vijoles gatavošanai Kārlis Ieviņš ziedojis

apm. 370 darba stundas; tas nozīmē vienu veselu mēnesi.

Kad vijole gatava, seko katram meistaram ar nepacietību un satraukumu gaidītais pārbaudījums — kā skanēs jaunā vijole. Kārlis Ieviņš pats kādā vietā par vienu šādu eksperimentu atceras, kā „pirksti drebēja un sirds pukstēja, kad pirmo reizi tās ieskandināju”.²⁶ Ieviņa zviedru draugi zina stāstīt, ka tādos brīžos meistars lūdzis savu draugu iziet otrā istabā, lai tas tad no pienācīga attāluma labāk varētu spriest par to, kāda skaņa ir jaunajai vijolei.

Man gadījies dzirdēt par vairāku profesionālu mūziķu atzinīgām atsauksmēm par Kārļa Ieviņa gatavoto vijoli labo kvalitāti. Tā pazīstamais vijolnieks Isajs Mitnickis (Isay Mitnizky) 1951. gadā Ūstensjō ordeņa mājā bija izmēģinājis spēlēt uz kādas Ieviņa vijoles un atzinis to par labu. Līdzīgas liecības no profesionālu vijolnieku puses dzirdētas arī no citām ģimenēm, kuŗu īpašumā ir kādas Ieviņa vijoles.²⁷

Vieglī saprotams, ka mūža pēdējos gadu desmitos, kad Ieviņš ar rakstnieka darbu nevarēja sev nopelnīt iztiku un kad mākslas intereses bija pārsviedušās uz gleznām un vijolēm, šīs pēdējās nodarbības varēja palīdzēt arī nedaudz ekonomiskā ziņā. Bet tieši par vijolēm viņa zviedru draugu atmiņas liecina, ka tur ekonomiska rakstura apsvērumi bijuši visnenozīmīgākie. Bieži vien Ieviņš savas vijoles ir uzdāvinājis, pie tam vismīlāk jauniem cilvēkiem, ja pamatnījis viņos mākslinieciskas intereses.

Ja vijoles pārdotas, tad prasītā cena nav bijusi nekādā tiešā atbilstībā ar ieguldīto darbu; un ja Ieviņš tad vēl redzējis, ka pircējam grūti ar naudu, viņš cenu vēl nolaidis. Tā, piemēram, vijoli, kas vērtā savas 1000 zviedru kronas (tais laikos!), Ieviņš atdevis par 200 kronām.

Viena no Kārļa Ieviņa vijolēm tagad glabājas Vācijā, Minsteres Latviešu ģimnazijā, virkne citu — privātās mājās, gan latviešu, gan zviedru. Viena tāda — simboliskai Latvijas un Zviedrijas draudzībai — atrodas Ieviņa drauga Oderberga dzimtas īpašumā:

„Brōttjestā ap 1939. gadu uzbūvēju vienu vijoli, kuŗai dibens bija no māju vecās kļavas, bet vāks no Zebras lielo mežu egles. Vijolē it kā apvienoju Zviedriju ar Latviju — par piemiņu mūsu draudzībai. Vijoles skaņa itin laba — un tā tagad mana mirušā drauga Gottfrid Oderberga mazdēla īpašumā.”²⁸

Bet katrā ziņā ir vēl daudzas vijoles, kuŗu atrašanās vietas un tagadējie īpašnieki mums nav zināmi. Taču būtu svarīgi pakāpeniski uzzināt, kur šīs apmēram 50 vijoles palikušas un kur tās tagad atrodas.

7. Ja drīzā nākotnē būs iespējams īstenot domu par Latvijas mūzikas vēstures mūzeju, ²⁹ tad plaša nodaļa tajā būtu ierādāma arī tautas mūzikas instrumentiem un to darinātājiem, arī vijolu gatavotājiem. Tādu Latvijā noteikti ir bijis daudz, arī jau iepriekšējos gadu simteņos.

Pēc mūzikologu pētījumiem 18. gadsimta rakstveida materiālos atrodami norādījumi par to, ka tieši latvieši šo instrumentu iemīļojuši, ne tā kā igauņi, kam tuvākas likušās somu dūkas, un ka ar 18. gadsimta otro pusi daudzi dokumenti piemin latviešu vijolniekus un vijolu darinātājus. To starpā bijuši izcili amata meistari, par kuŗu vijolēm teikts, ka tās skanējušas labāk nekā viena otra italiešu vijole vai varējušas sacensties ar Gvarnēri. ³⁰ Tomēr ziņas par viņu darba paņēmiem ir visai trūcīgas.

Toties rakstnieks un gleznotājs Kārlis Ieviņš atstājis mums plašu un interesantu materiālu. Ir saglabājušās Ieviņa darinātās vijoles, viņa paša rakstītās piezīmes par izraudzīto koka materiālu, vijolu laku un darba procesu, kā arī tās papildu ziņas, ko esmu savācis intervijās ar viņa (galvenokārt) zviedru draugiem. Mūzikas vēstures mūzejā latviešu vijolu amatniecības nodaļā (vai arī īpašā Kārlim Ieviņam veltītā piemiņas istabā viņa dzimtajās mājās, „Ieviņās”, Džūkstē, Zemgalē) visiem šādiem materiāliem nākotnē būtu ierādāma pienācīgā vieta.

8. Rakstnieki, kas reizē ir arī gleznotāji un mūziķi, savos literārajos sacerējumos nereti tēlo attiecīgās mākslas nozares vidi un personas. Tā, piem., Anšlava Eglīša romānā „Homo novus” sastopamies ar mākslinieku pasauli, Jānis Jaunsudrabiņš savā lūgā „Traģēdija” par centrālo personu izvēlējis gleznotāju, bet „Vēja ziedos” (atcerēdamies brāļu Hunchenu vijolu spēli, pēc rakstnieka paša biografiskajām ziņām) — liek skanēt vijolei Spodņa rokās.

Kārļa Ieviņa rakstnieka stils noteikti liecina par to, ka krāsas un formas, īpaši dabas ainavās, ir skatītas ar *gleznotāja* aci. Daži raksturīgi piemēri ar spilgtu redzes uztveri:

„Rudens nāca arvien tuvāk un pūta sudrabpelēku dvašu pāri zemei. Tanī ietinās dzeltenie bērzi, sarkanās apses, brūnie ozoli, bet priežu siliņi un egles apkvēpa tumši zilas.”

„Parks bija mazs, bet kupls. Kā biezs mūris tas ieslēdza kungu māju no ziemeļiem un vakariem. Dienvidos tas noslēdzās ar vecu liepu aleju. Tanī stumbri bija tik cieši kopā saauguši, ka aleja līdzinājās zaļam tunelim, kas izcirsts melnās koku sienās un lapu masās.” ³¹

Gadās arī motīvi, kas atkārtojas Ieviņa dzejā un gleznās, kur apmēram tās pašas noskaņas, kas izteiktas vārdos un dzejoļu melodiskajā ritmā, izpaustas arī ar otu krāsās

(piem., skaistuma pārdzīvojums, skatot Gaurata ezeru dzimtajā pusē).

Ar vijoles spēles tiešu atspoguļojumu Ieviņa darbos ir citādi. Mūzikas instrumenti vispār ir gan pieminēti arī vienā otrā prozas darbā. Tā populārajā romānā „Putras Dauķis” diezgan centrāla loma piešķirta klavierēm, kas tiek vadātas gan šurp uz lauku sētu, gan atkal atpakaļ uz pilsētas veikalu.

Ieviņš ir gleznojis daudzas klusās dabas: tajās dominē vāzes ar ziediem, tām blakus ir dažādi augļi un viens otrs cits atribūts, bet vijoles tur nav.

9. Tiešāka saskare Kārļa Ieviņa dzejai ar mūziku atklājas dziesmās, ko ar viņa vārdiem komponējuši daudzi komponisti: Jāzeps Mediņš, Arvīds Žilinskis, Pēteris Barisons, Lauma Reinholde, E. Bonaparts, Valdemārs Ozoliņš, Leonīds Slaucītājs, B. Valle.

Īpaši viens dzejolis pievērsis sev daudzu skaņražu interesi, un dažādos laikos. Tas ir „Zilie sapņu kalni”, ko komponējuši Jāzeps Mediņš, Arvīds Žilinskis, Pēteris Barisons, Leonīds Slaucītājs, E. Bonaparts. Leonīds Slaucītājs atstājis pat trīs variantus: solo balsij vai duetam, jauktam korim un sievu korim; Žilinska kompozīcija domāta vienai balsij ar klavierēm.

Kaut gan A. Žilinskis 1938. gadā savā nošu lapā uzrakstījis veltījumu dzejniekam:

„Ļoti godātam dzejniekam Kārlim Ieviņa kungam pateicībā par šīs dziesmas skaistajiem vārdiem, kuŗu ietekmēts sadzirdēju šo melodiju”,

tomēr liela nozīme, šķiet, bijusi arī dzejoļa melodiskajam ritmam, kas „skan” pats par sevi — viegli, graciozi, ar atkārtotajām l-skaņām.

Dzejoļa saturs — par satikšanos pie ziliem sapņu kalniem — varēja mudināt pievērsties tam arī bēgļu gaitās. E. Bonaparta kompozīcija datēta ar 1946. gada 16. maiju Koldingā, Dānijā; Leonīds Slaucītājs savējās rakstījis La Platā, Argentīnā, 1953. un 1955. gadā.

Dzejoļa teksts:

Pāri tumšām dzīves lejām
Ceļas zili sapņu kalni,
Ak, uz ziliem sapņu kalniem
Visu mūžu ilgās ejam.

Dzīvē tālu ejam, klīstam,
Saredzamies, izšķīramies,
Bet pie ziliem sapņu kalniem
Beigās visi satiekamies.

Pāri tumšām dzīves lejām
Dzīvē tālu aizmaldāties,
Satiekamies, izšķīramies.
Paliekam mēs zili kalni
Viens priekš otra dzīves lejās.

Vai mēs līksmojam, vai dejam,
Raudam, sāpēs nogrimuši,
Pāri tumšām dzīves lejām
Māj mums tie, ko [!] mīlējuši.

Lielo sapni sapņot sākam,
Zilā miera valstī nākam.

No citiem Kārļa Ieviņa dzejoļiem, kas saistījuši komponistu uzmanību, jāmin „Kur ir tas ceļš” (V. Ozoliņam ir divi varianti, no kuriem viens saucas vienkārši „Kur?”); Laumas Reinholdes 1939. gadā komponētā „Meitene ar mirtēm”, sieviešu korim rakstītā B. Valles „Vakara dziesma” („Aiziet saule, nozūd meži, Silta migla lejās staigā”); kā arī Jāzepa Vītola komponētā dziesma „Dievam — atsvabinātājam” („Es savu sirdi vajā raisu”).

Īpaši interesants ir Jāzepa Vītola darbs (I. Flöte 8' (Gemshorn 8'), II. Dolce 8' Flöte Salicional, Ped.: Subbass (Copp.) Schweller, Manual. Copp.), ar pievienotu tekstu vācu valodā (J. Bērziņa tulkojums).

Datējums ar 1928. gada 24. janvāri Gaujienā liek atcerēties, ka tieši tai gadā Jāzepam Vitolam radies arī viens no viņa dziļākajiem darbiem, kas tuvs balādes vai poēmas žanram, proti, „Dāvids Zaula priekšā” ar Friča Bārdas tekstu.³²

Šai sakarā vieglāk izprotama Vītola pievēršanās arī Kārļa Ieviņa dzejolim ar reliģisku temu:

Es savu sirdi vajā raisu
No visa, kas to dzīvē sien.
Pēc Tevis mūžam ilgās kaisu,
Nu gribu piederēt Tev vien.

NORĀDES

- 1 Vēstulē Gunai Tūringerei (Gun Thuringer) 1977. gadā:
„Fiolen är ett underbart instrument: den är en outtömlig
källa av skönhet, den är symbol, en skola för livet. Livet
är som en stor fiol: ju mera vi anstränger oss att spela på
den, av våra ädla själskrafter, ju mera har den att ge av sin
skönhet och njutning. Alltså är fiolen en stor och ädel
uppföstrare.”
- 2 Rūdolfs Egle, *Poruku Jānis; dzejnieka dzīve un darbi; monografija* (= Poruku Jāņa Kopoti raksti XX), Rīgā 1930, 60.
- 3 Per-Anders Hellqvist, „Musik vid fenikiska trappan”, *Artes* 4 (1986), 54.
- 4 Arnolds Klotiņš & Valdis Muktupāvels, „Latviešu tautas mūzikas instrumenti un to lietošanas semantika K. Barona 'Latvju Dainās'”, *Latviešu mūzika '85* (sastādījuši A. Darkevics un L. Mūrniece), Rīgā 1985, 78—80.
- 5 = 2, 41
- 6 Sal. J. Tārs, „300 K. Ieviņa gleznas zviēdru mājās”, *Latvija* (Eutin) 1948.12.VI; „Zviedrijas baznīcas Kārļa Ieviņa gleznās”, *Dzimtenes kalendārs* (Stokholmā 1985), 162-169; „Kārlis Ieviņš (1888-1977) — rakstnieks un gleznotājs”, *ZARI*—85 (Stokholmā 1985), 122-163.
- 7 Pēteris Blau's, „Autobiografiskas piezīmes”, *Atziņas; latvju rakstnieku autobiografijas, I* (K. Egles sakārtojums un bibliografija), Cēsis - Rīgā 1923, 132.
- 8 Jānis Jaunsudrabiņš, *Kopoti raksti* 15, Rīgā 1985, 110.
- 9 Nikolaja Bulmaņa, sen., vēstule Jurim Tāram 1984. gada 10. oktobrī.
- 10 Skat. Erling Thuringer, „Författaren Karl Eevin in memoriam”, *Strängnäs Stiftsbok* 1978, 104: „De tre spelmän som utförde violinmusik vid hans jordfästning i Tångersåsa kyrka, där gamle vännen Carl-Fredrik Bennet officierade, spelade alla på instrument som Karl Eevin hade byggt.”
- 11 Sal. J. un K. Straubergs, *Džūkste; pagasta un draudzes vēsture*, [Rīgā] 1939, 159.
- 12 Turpat, 196-197.
- 13 Kārļa Ieviņa „Jaunāko Ziņu” avīzraksti tagad izdoti faksimilu krājumā *Kārļa Ieviņa raksti par Zviedriju 'Jaunākās Ziņās' 1930-40; sakārtojis un komentējis Juris Thars*, Stokholmā 1986. Skat. 177. lpp.
- 14 Sal. Johannes Bosch, „Stradivarius fiolbyggnadsgāta lōst”, *Slōjd och Ton* (Tidskrift för folkmusik, slōjd av musikinstrument m.m. Utg. av Sveriges Fiolbyggareförbund), Stokholmā 1940, 2-3.

- 15 = 9
- 16 Juŗa Tāra intervijas ar K. Ieviŗa draugiem un paziŗām.
- 17 Erling Thuringer, op. cit. 104.
- 18 J. Vitolinŗš, L. Krasinska, *Latvieŗu mūzikas vēsture*, Rĩgā 1972, 67.
- 19 K. Ieviŗš, „Latvijas dziedoŗšās egles”, Jaunākās Ziŗas 1935.g. 23.febr., skat. *Kāŗļa Ieviŗa raksti par Zviedriju 'Jaunākās Ziŗas' 1930—1940*, Stokholmā 1986, 180-181.
- 20 Nils-Peter Eckerbom, „Fiolbyggare och fågelvān, författare och fārgkonstnār”, Nerikes Allehanda 1944.g. 21. jūlijā.
- 21 = 19, 180.
- 22 Nils-Peter Eckerbom, op. cit.: „Redskapen vid fioltillverkningen āro inte heller av vanligt utseende, enligt vad hr Eewin omtalar, utan bestā av specialgjorda krokiga knivar, som hr Eewin sjālv hamrat till och filat i smedjan nere vid vāgkrōken.”
- 23 Kāŗlis Ieviŗš vēstulē Kāŗlim Draviŗam 1972.g. 13. oktobrĩ.
- 24 Aleksandrs Pelēcis, *Alūksnes grāmata*, Rĩgā 1984, 211.
- 25 Sal., piem., Bruno Biedriŗš, „Kad cirsti vijolēm koki?”, Dabas un vēstures kalendārs 1985. gadam, Rĩgā 1984, 66.
- 26 = 19
- 27 Juŗa Tāra intervijas ar Ieviŗa vijoļu īpaŗniekiem.
- 28 = 23
- 29 Sal. Marŗeris Zariŗš, „Klētĩ kokles, namā bungas, ustabā pijolĩtes”, *Māksla* 3 (Rĩgā 1986), 27.
- 30 Joahims Brauns, „No latvieŗu instrumentālās mūzikas vēstures”, *Latvieŗu mūzika II*, Rĩgā 1962, 129.
- 31 Kāŗlis Ieviŗš, *Sĩrŗu likteŗi*, „Grāmatu Draugs”, [Vācijā] 1951, 89 un 136.
- 32 J. Vitolinŗš, L. Krasinska, *Latvieŗu mūzikas vēsture*, Rĩgā 1972, 278.

The writer with a violin

Kāŗlis Ieviŗš (1888-1977) was a man of many talents. Besides being a writer of prose and poetry he was also a painter and violinist who built more than 50 violins for himself and others. The author discusses here Ieviŗš as a violinist and maker of violins.

HERBERTS ZĀLĪTIS

SAKĀMVĀRDI, PARUNAS, PUSPARUNAS . . .

(sēmazioloģiska studija)

Filoloģijas novadā patlaban visā pasaulē aktuāla ir kļuvusi tās domu un poētiskās izteiksmes bagātību pētīšana, kas atrodama sakāmvārdos un parunās (arī mīklās). Bet sakarā ar to rodas arī prasība pēc labākas jēdzieniskās skaidrības (distinkcijas, definīcijām).

„Kas otram bedri rok, pats iekrīt.” „Jo plīks, jo traks.” „Nepūt nu pīlītes” Nav grūti ieskatīt dažādību šo trīs piemēru starpā. Pirmajā redzam vecu (avots: Bībele), novērojumos ieskatītu un labi izteiktu dzīves gudrību + morāliskā brīdinājumā paceltu pirkstu. Otrajā — asprātīgu repliku, kas ar savu ritmisko izteiksmi var lieti derēt daudzās situācijās, arī tādās, kur neviens nav ne plīks, ne traks, bet apmēram tā uzvedas. Trešais piemērs ir līdzīgs otrajam, bet nemaz ne pirmajam. Tas ir trāpīgs, poētisks izteiciens, ar ko var mēģināt apturēt kādas personas vārdu plūdus, varbūt pat melus, vai arī apšaubīt viņa teicamo.

Vai latviešu valodā nebūtu vārdu resp. jēdzienu, kas atspoguļotu šo trīskārtīgo dažādību? Saliktenis „sakāmvārds” ar savu nopietno raksturu un pasmago fonētisko struktūru labi noder pirmajam piemēram. „Paruna” ar savu īsumu un vieglo priedekli *pa-* (padejot, padziedāt) ir īsti noderīga otrajam. Trūkst laba vārda trešajam; „pusparuna” varbūt var noderēt, kamēr atrodas labāks.

Kā uz šo jautājumu ir skatījušies agrākie latviešu sakāmvārdu un parunu pētnieki un krājumu autori?

Tā kā Latvijas brīvības laika lielākais sakāmvārdu un parunu krājums man nav pieejams (P. un M. Birkertu *Latviešu sakāmvārdi un parunas*, 1927. g., 3230 numuri), lai runā trīs ievērojami jaunāko laiku autori: K. Straubergs, O. Jēgens un E. Kokare. Visi tie ir labi ieskatījuši sakāmvārdu un parunu izšķirību, kā arī tuvojušies „pusparunu” problēmai. 1956. g. Kopenhāgenā publicētā krājuma *Latviešu tautas mīklas, sakāmvārdi un parunas* ievadā Straubergs saka: „Sakāmvārdi, parunas un mīklas ir trīs t.s. brahiloģismu paveidi, kas aptver īsā, lakoniskā formā, bieži vien vienā vienīgā nepaplašinātā teikumā ietvertas tau-

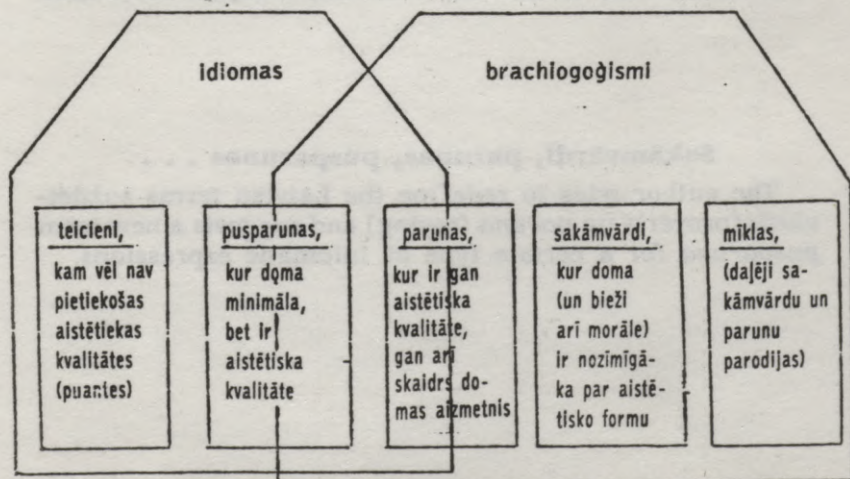
tas prātniecības formulas" (5. lpp.). Šī definīcija, kas jo sevišķi labi attiecas uz sakāmvārdiem, būtu laba arī brachiloģismiem (šo no grieķu valodas ņemto vārdu var tulkot kā „īsās domas”), ja vien tā nenobeigtos ar vārdu „formulas”. Šis jēdziens pēc savas galvenās nozīmes pieder matēmatikas, fizikas un ķīmijas novadiem, kur tas nozīmē *eksaktu faktoru sakarības formulējumu*. Šie faktori un sakarības ir matēmatikā un fizikā gluži abstrakti un ar plašu, pat universālu nozīmību un apjomu, kā arī bezjebkādiem izņēmumiem. Nekas tamlīdzīgs neattiecas uz daudzajiem, ar reālo „raibo” dzīvi saistītajiem sakāmvārdiem un parunām. Piemēram, vai nav tā, ka mūsu sakāmvārdam „kas otram bedri rok, pats iekrīt” ir dzīvē tik daudz izņēmumu, ka tā patiesīgums ir vairāk apšaubāms, nekā ticams. — Doma aiz „formulām” turpretim ir pilnīgi pareiza: kaut kas, sākumā difūzs, ir ieguvis savu formu (fiksēts, noformulēts) noapaļotā, pēc valodas gara un aistētiskas rēgulāram pareizā, īsā teikumā. Ja īso vārdu „formulas” nomaina ar garāko un neveiklāko „formulējumu”, tad definīcija kļūst pilnīgi korekta. — Par parunām Straubergs saka: „Par parunām sakāms, ka tās ir sakāmvārdiem tuvas, tak atšķiras ar to, ka pēdējie ir raksturīgi kādas sentences ietveršanai, bet parunas vairāk tautas valodā, pa daļai stereotipi un jau sastinguši noteiktā, negrozāmā formā bieži lietoti izteicieni” (9. lpp.). Ne sevišķi labi (un īsi) pateikts, bet būtiskā izšķirība ir pieminēta: iepretim sakāmvārdiem kā „īsiem tautas gudrības formulējumiem”, parunas ir *izteicieni*, t. i. tuvojas internacionālajam jēdzienam „idiomas”. Pieminams, ka Strauberga grāmatas nosaukuma tulkojumā franču valodā parunas tulkotas ar aforismiem (*Enigmes, proverbes et aphorismes populaires lettons*), bet vēlāk ievadā lasām, ka no „privātiem aforismiem” līdz (tautas) parunām ceļš ir garš un reti kad tik tālu noved (6. lpp.). Jēgens, kas savācis Strauberga grāmatā sniegtos 6400 sakāmvārdus un parunas, savā ievadā saka, ka viņš savā krājumā uzņēmis arī „aforistiskus teicienus, kuŗu autors dažkārt zināms, ja vien šie izteicieni ir jau folklorizējušies” (266. lpp.). Šai ievadā ir arī sastopams jēdziens, kam mēs šajā rakstā meklējam vārdu: „sakārtotājs nav vairījies arī no tādiem idiomatiskiem teicieniem, kuŗus ne vienmēr lietā parunu veidā un nozīmē” (265. lpp.). Īpaša veida „idiomatiskie teicieni” varētu būt mūsu „pusparunas”.

Jēdzienu „vienkāršas frazcoloģiskas vienības — idiomās” sastopam arī Kokares krājuma *Latviešu sakāmvārdi un parunas* ļoti aptverošajā un dziļdomīgajā ievadā. Mūsu tēmai ļoti vērtīgs ir viņas uzskats, ka, piem., vienkārši salīdzinājumi vai metaforas, kā arī nepilni teikumi vēl

nav īstas parunas: „vīrs kā ozols”, „jāt bez apaušiem”, „iz pirkstiem zīst”. Vienkāršie salīdzinājumi ir dažkārt „pārāk vienkārši”, bez pietiekošas poētiskas fineses. — Kokare sniedz arī (no krievu folklorista Dala ņemtu) sakāmvārdu un parunu izšķirības ilustrāciju: „dažkārt vajaga tikai pievienot vienu vārdu, un paruna pārvēršas sakāmvārdā”, piem., „uz cita birkas savu parādu griezt” → „uz cita birkas savu parādu griezt viegli” (10. lpp.). Izteiciena vietā — faktu konstatējums + morāle.

Visi trīs minētie latviešu autori uzsver arī (diezgan pašsaprotamo domu), ka robežas starp „idiomatiskiem teicieniem”, parunām un sakāmvārdiem nav iespējams skaidri novilkt.

Nepieciešamo vadlīniju šo trīs jēdzienu distinkcijai šī raksta autors ieskatīja, lasot franču filologa L. Martela grāmatas *Petit recueil des proverbes français* (Parīzē 1922. g., 530 numuri) ievadu. Šis autors iedalīja savu krājumu divi daļās: „Expressions proverbiales” (sakāmvārdiem līdzīgie izteicieni — „façons de parler figurées et métaphoriques”) un „Les proverbes proprement dits” (sakāmvārdi kā tādi).¹ Pēdējo grupu viņš vēl iedala „faktu konstatējumos” un „morāliskās rēgulās”. Savā motivācijā, ka viņš krājumā neuzņem vecos sakāmvārdus, jo tie izteikti tagadējiem frančiem nesaprotamā viduslaiku valodā, viņš iesprauž arī piebildumu, „lai tie būtu savā formā un domā cik atjautīgi būdami” („si ingénieux qu'ils soient de pensées et forme”). Forma un doma — šie divi jēdzieni dod labu vadlīniju un iedalījuma pamatu mums vajadzīgajai distinkcijai, kā arī dod iespēju uzzīmēt jēdzienu un to savstarpīgo attiecību schēmu, kam sakars ar sakāmvārdiem un parunām.



Latviešu sakāmvārdu un parunu formālā puse — ritms, atskaņas, aliterācijas, gleznainība un citi poētiskie paņēmieni — ir (kā man liekas) diezgan krietni izpētīti. Citādi ir ar to saturu. Martels savā krājumā, piemēram, dod katram sakāmvārdam un parunai gan to izcelšanās vēsturi (eventuālu pārņēmumu no citas valodas), gan arī interpretāciju (tāda, kā zināms, ir ļoti parasta domrakstu tēma franču skolās).

Nevien dzīves sakarību laba izpratne, bet arī tas, ko tagad dēvē par sabiedrības kritiku (spēju saskatīt arī to, kas slēpjas aiz ļoti respektablu sabiedrisko institūciju fasādēm), liecina par to, ka vienkāršajam cilvēkam ir vienmēr bijušas un ir nevien acis un ausis, bet arī spēja veidot savus *uzskatus*. Ejot vēl tālāk — Jānis Andrupš domā, ka no latviešu tautas dziesmām var izlobīt veselu (pat *indoeiropiski* iezīmētu) pasaules un dzīves uzskatu. Iespējams, ka tādu vēl jo vieglāk var izlobīt no latviešu sakāmvārdiem un parunām.

¹ Izteiciens „lieta kā tāda” bija ļoti populārs Latvijas brīvības laika sākumā, bet jo drīz kā tautoloģisms tika izskausts pēc filologu rekomendācijas. Vai tam tomēr nepiemita zināma eksaktības un nošķiruma nianse, kas tagad gājusi zudumā?

Literātūra

K. Straubergs, red. *Latviešu tautas mīklas, sakāmvārdi un parunas*. Kopenhāgenā 1956.

E. Kokare. *Latviešu sakāmvārdi un parunas*. Rīgā 1957. (7095 n-ri)

L. Martel. *Petit Recueil des Proverbes Français*. Paris 1922.

Sakāmvārdi, parunas, pusparunas . . .

The author tries to redefine the Latvian terms *sakāmvārds* (proverb) un *paruna* (saying) and suggests a new term *pusparuna* for a certain type of idiomatic expressions.

SATURS

Priekšvārdi	5
Kārlis Draviņš	
Stendes novada folklorā	9
Velta Rūķe-Draviņa	
Ramaves dibinātājam Alvilam Augstkalnam 1987. gadā būtu bijis 80	33
Velta Rūķe-Draviņa	
Neparasta 1904. gada latviešu valodas mācību grāmata	53
Juris Tārs	
Latviešu rakstnieks ar vijoli	99
Herberts Zālītis	
Sakāmvārdi, parunas, pusparunas	115

Grāmatas teksts sagatavots iespiešanai, lietojot MS-DOS sistēmas datorus, Quicksoft firmas PC-Write teksta apstrādes programmu, BYSO svešvalodu garnitūru un Hewlett-Packard LaserJet II lāzera rakstāmmašīnu.

Tekstu salikuši Astra Moora un Rūdolfs Hofmanis. 250 eksemplāros iespiedis Rūdolfs Hofmanis Losandželosā, Kalifornijā.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA



0303029944

A. 20 ls. -